

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΟΜΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ-ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΑΙ
ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Δ Ι Π Λ Ω Μ Α Τ Ι Κ Η Ε Ρ Γ Α Σ Ι Α

Θ Ε Μ Α : Σ Χ Ε Σ Ε Ι Σ

Ε Κ Τ Ε Λ Ε Σ Τ Ι Κ Η Σ Κ Α Ι

Ν Ο Μ Ο Θ Ε Τ Ι Κ Η Σ

Λ Ε Ι Τ Ο Υ Ρ Γ Ι Α Σ Σ Τ Ο

Ε Κ Λ Ο Γ Ι Κ Ε Υ Μ Ε Ν Ο

Κ Ο Ι Ν Ο Β Ο Υ Λ Ε Υ Τ Ι Κ Ο

Σ Υ Σ Τ Η Μ Α

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΗΛΙΑΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΚΑΡΠΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

A.M.:7114M034

ΑΘΗΝΑ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	3
ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ	4
Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 20	
Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗΣ	28
Η ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΕΝΙΚΑ	34
ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΨΗΦΟΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ	42
ΠΑΡΟΧΗ ΨΗΦΟΥ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ	49
ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑΣ	56
ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΑ	62
ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ	67
ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ	74

ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ	
ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ - ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	80
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	82
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	90

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στην παρούσα εργασία ασχολούμαστε με κάποιες πτυχές του πλαισίου που διατρέχει τις σχέσεις εκτελεστικής και νομοθετικής λειτουργίας διαχρονικά σε δημοκρατικά κράτη με κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης και έντονα στοιχεία εκλογίκευσης-δηλαδή νομικές μεθόδους ενίσχυσης της εκτελεστικής λειτουργίας- του συστήματος αυτού. Έμφαση έχει δοθεί στο ελληνικό κοινοβουλευτικό σύστημα.

Αφού αναλύσουμε κάποιες βασικές μορφές και χαρακτηριστικά πολιτευμάτων και κρατών τόσο κάνοντας ιστορική αναδρομή όσο και αναφερόμενοι στην σύγχρονη εποχή, τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως, εστιάζουμε σταδιακά στο κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης και παρουσιάζουμε την διαχρονική εξέλιξή του στην χώρα μας. Εκτενής αναφορά γίνεται στην αρχή της δεδηλωμένης.

Εν συνεχεία, προσπαθούμε να αναλύσουμε σε ένα πρώτο επίπεδο το φαινόμενο του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού αρχίζοντας από την εποχή που πρωτοεμφανίστηκε, τον μεσοπόλεμο, και φτάνοντας ως τις μέρες μας. Εξετάζουμε την λειτουργία του σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία και η Γαλλία αλλά και σε μικρότερες όπως οι

χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ και φυσικά καταλήγουμε στην εφαρμογή του στην Ελλάδα.

Μετά, εστιάζουμε και αναλύουμε τις επιμέρους διαστάσεις και πρακτικές εφαρμογές του φαινομένου του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού όπως είναι η διαδικασία ψήφου εμπιστοσύνης, η διαδικασία πρότασης μομφής, οι διάφορες νομοπαρασκευαστικές διαδικασίες καθώς και οι προβλεπόμενες διαδικασίες παύσης της βουλής από την εκτελεστική εξουσία. Ειδικές ιστορικές αναφορές στο ελληνικό κοινοβουλευτικό σύστημα λειτουργούν επικουρικά.

Κλείνουμε με λίγες παρατηρήσεις, εκτιμήσεις και συμπεράσματα.

Π Ε Ρ Ι Π Ο Λ Ι Τ Ε Υ Μ Α Τ Ο Σ

Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία. Ρητή κατοχύρωση των ανωτέρω τριών χαρακτηριστικών βρίσκουμε στο άρθρο 1 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975 και στις παραγράφους 2 και 3 αναφέρεται αντιστοίχως ότι “θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία” και ότι “όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το σύνταγμα”. Ως πολίτευμα γενικά, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι νοείται, το σύνολο των, όχι μόνο, τυπικά συνταγματικών κανόνων δικαίου, που προβλέπουν και ρυθμίζουν την οργάνωση και την άσκηση της πολιτικής εξουσίας, σε δεδομένη χώρα, δηλαδή το συνολικό περιεχόμενο, αλλά και η συνισταμένη των σχετικών ρυθμίσεων¹. Ως “λαό” το Σύνταγμα εννοεί τους Έλληνες πολίτες, δηλαδή όσους έχουν την ελληνική ιθαγένεια άσχετα από αν ανήκουν ή όχι στην ελληνική εθνότητα², ενώ ως “έθνος” δεν εννοεί όλους τους Έλληνες κατά το γένος³

---

¹ Βλ.Β.Καράκωστας, Το σύνταγμα-Ερμηνευτικά σχόλια-Νομολογία, Εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.3.

² Εννοεί και τους Τούρκους της Θράκης που έχουν την ελληνική ιθαγένεια.

³ Δηλαδή και τους ελληνικής καταγωγής πολίτες ξένων κρατών, όπως Η.Π.Α., Αυστραλία, Κύπρος.

. Ο όρος δημοκρατία θα μπορούσαμε να πούμε ότι στις μέρες μας, σε επίπεδο θεμελιωδών αρχών, δεν διαμορφώνεται μόνο από τον εθνικό συντακτικό νομοθέτη αλλά και προσυνταγματικά, στο επίπεδο των αρχών της διεθνούς και της υπερεθνικής έννομης τάξης καθώς και των αρχών που ισχύουν σε όλες τις δημοκρατικές χώρες⁴.

Μορφή του πολιτεύματος είναι τα εξωτερικά μορφολογικά στοιχεία του πολιτεύματος με κριτήριο τον τρόπο ανάδειξης του αρχηγού του κράτους. Κάθε πολίτευμα μπορεί να είναι φιλελεύθερο, αυταρχικό, δημοκρατικό ή ολιγαρχικό, πολυκομματικό ή μονοκομματικό. Συνήθως κάποια χαρακτηριστικά πάνε μαζί όπως ένα φιλελεύθερο πολίτευμα που κατά κανόνα είναι και δημοκρατικό και πολυκομματικό και οι όποιες παραλλαγές ανιχνεύονται στον βαθμό αυστηρότητας της διάκρισης των λειτουργιών.

Δημοκρατικό πολίτευμα είναι το πολίτευμα που χαρακτηρίζεται από τον πλειοψηφικά διαμορφούμενο αυτοκαθορισμό της κοινωνίας, κυρίως όσον αφορά στο γενικό πολιτικό της προσανατολισμό και τη λήψη αποφάσεων σε μείζονος κοινωνικής σημασίας ζητήματα.⁵ Ο εξουσιαστικός αυτοκαθορισμός της κοινωνίας είναι προφανώς έννοια πλειοψηφική, άρα ο κοινωνικός αυτοκαθορισμός δεν αναιρείται από το γεγονός ότι ένα σεβαστό μέρος του λαού ενδέχεται να έχει άλλη γνώμη από τους κυβερνώντες αφού όπως είπε και ο Ρουσσώ “υποτασσόμενος στις αποφάσεις της πλειοψηφία με τις οποίες διαφωνώ, υποτάσσομαι στον εαυτό μου, εφόσον θέλησα ένα καθεστώς που η πλειοψηφία κάνει το νόμο”.

Ο κυρίαρχος τύπος κράτους, το αστικό κράτος, διακρίνεται σε επιμέρους βασικές μορφές του όπως το απολυταρχικό, το φιλελεύθερο, το κοινωνικό κ.α. Στο πλαίσιο κάθε μορφής κράτους αναπτύσσονται επιμέρους μορφές κυβέρνησης διαφορετικών κοινωνικών, οικονομικών

---

⁴ Βλ.Κ.Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδ.Σάκκουλα, σελ.361.

⁵ Βλ.Θ.Διαμαντόπουλος, Τα πολιτικά καθεστάτα Δημοκρατίες και απολυταρχίες : οι γρίφοι της ιστορίας, Εκδ.Παπαζήση

και συνταγματικών παραδόσεων και έτσι έχουμε κράτη με παρόμοια οικονομικοπαραγωγική αστική συγκρότηση αλλά με διαφορετικά κυβερνητικά συστήματα ⁶

Κατά την εφαρμογή των διατάξεων του συντάγματος, το κανονιστικό εύρος των αντίστοιχων ρυθμίσεων δεν μπορεί να είναι άλλο από το οριζόμενο ρητά απο το σύνταγμα και μόνο σε περιπτώσεις ασαφειών και κενού, μπορούμε, στην λογική της συμπληρωματικής ερμηνείας, να προσφύγουμε στο εννοιολογικό κεκτημένο της σύγχρονης δημοκρατίας.

Ως οργανωτική βάση του πολιτεύματος, η δημοκρατική αρχή διαπνέεται από συστατικές διατάξεις (άρθρο 1), από εγγυητικές διατάξεις (ισότιμη και ελεύθερη συμμετοχή των πολιτών στην εκλογή των αντιπροσώπων τους με διατάξεις για το εκλογικό δικαίωμα, το δικαίωμα ελεύθερης πληροφόρησης του πολίτη για τα δημόσια πράγματα, ίδρυσης κόμματος κ.ά.) καθώς και από διασφαλιστικές διατάξεις που προσδιορίζουν τον τρόπο λήψης αποφάσεων σε επίπεδο εκλογής και λειτουργίας των οργάνων του κράτους (αρχή της πλειοψηφίας, χρονικά περιορισμένη θητεία των οργάνων της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας κ.ά.). Με τη δημοκρατική αρχή η πολιτειακή βούληση ανατροφοδοτείται συνεχώς από την κοινωνική βούληση και τις αξίες της κοινωνίας⁷.

Η δημοκρατική αρχή του πολιτεύματος δεν υπόκειται σε συνταγματική αναθεώρηση καθότι θεμέλιο του πολιτεύματος μπορεί να είναι μόνο η λαϊκή κυριαρχία και ό,τι συνεπάγεται από αυτό. Ο μοναδικός περιορισμός της λαϊκής κυριαρχίας, δυνάμει του άρθρου 110 του Συντάγματος, είναι η αδυναμία της, ενόσω ισχύει ο συνταγματικός χάρτης, να μεταβάλει το πολίτευμα.

---

⁶ Βλ.Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου. εκδ.Σάκκουλα, σελ.241.

⁷ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.363.

Η δημοκρατία, ως τρόπος οργάνωσης της κρατικής εξουσίας, είναι το αποτέλεσμα μιας διαρκούς πολιτικής διεκδίκησης και ιδεολογικής αναδιαμόρφωσης που με τις μεταβολές και των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών βλέπουμε την πολιτική αυτονόμηση της αστικής τάξης που οδηγεί στο φιλελεύθερο κράτος και στις πρώτες διακηρύξεις των τελών του 18ου αιώνα.⁸

Το πολίτευμά μας είναι επίσης αντιπροσωπευτικό. Αντιπροσωπευτικό είναι το σύστημα στο οποίο τους ανώτερους κανόνες δικαίου τους θέτει μια εκλεγμένη συνέλευση αντιπροσώπων του εν στενή εννοία λαού. Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι η συνήθης μορφή των δημοκρατικών καθεστώτων σε κοινωνίες μεγάλου βαθμού συνθετότητας και μεγέθους. Στο συνταγματικό δίκαιο, η αντιπροσώπευση σημαίνει ότι το αντιπροσωπευτικό σώμα (εντολοδόχος) δηλώνει βούληση όχι δική του αλλά του λαού έχοντας εντολή από τον εντολέα λαό που του αναθέτει την διεξαγωγή των υποθέσεών του.

Κάθε σύγχρονη δημοκρατία είναι αντιπροσωπευτική. Τα στοιχεία που συγκροτούν τον ελάχιστο πυρήνα της αντιπροσωπευτικής αρχής για τον αντίστοιχο χαρακτηρισμό του ελληνικού πολιτεύματος κατοχυρώνονται στα άρθρα 51 παρ.2 και 53 παρ. 1 του Συντάγματος (αφού το “έθνος” είναι η παρούσα διάσταση του λαού και λαός *stricto sensu* το εκλογικό σώμα). Ο λαός δεν νοείται ως πλασματική οντότητα αλλά ως κοινωνικό σύνολο με όλες τις διακρίσεις-αντιθέσεις του και αυτή η κοινωνική πολλαπλότητα πρέπει να εκφραστεί στη βουλή προκειμένου να υπάρξει αντιστοίχιση, έστω και σε γενικές γραμμές, απόψεων και συμφερόντων μεταξύ τους⁹. Έτσι, αποκτά ένα κάποιο νόημα η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και η βουλή αναδεικνύεται ως χώρος σύνθεσης αντιτιθέμενων αντιλήψεων και συμφερόντων. Ο χρονικός περιορισμός της τετραετούς θητείας διασφαλίζει ότι με την αλλαγή συμφερόντων-αντιλήψεων του λαού, οι αντιπρόσωποί του

---

⁸ Βλ.Βενιζέλος όπ σελ.255.

⁹ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου εκδ. Σάκκουλα, σελ.252.

συνεχίζουν να τον εκφράζουν. Η συνταγματικά κατοχυρωμένη ανεξαρτησία γνώμης και ψήφου του βουλευτή τον διασφαλίζει από ιεραρχικές εξαρτήσεις και εξωθεσμικά κέντρα συμφερόντων και όχι από τα, γενικά τουλάχιστον, πλαίσια της λαϊκής εντολής που πήρε. Πρακτικά πάντως, λόγω της πολυπλοκότητας της πολιτικής ζωής και τις ταχύτατες, απρόβλεπτες πολιτικοοικονομικές εξελίξεις ,παγκοσμίως και εθνικά, είναι ωφέλιμο οι λαϊκοί εντολοδόχοι να διαθέτουν κάποια περιθώρια μετεκλογικού πολιτικού αυτοσχεδιασμού¹⁰.

Βέβαια για το αν η κυριαρχία μπορεί να εκχωρηθεί και για το αν η εκλογική διαδικασία είναι ένα προκάλυμμα της οικειοποίησης της εξουσίας από τους αιρετούς αντιπροσώπους έχουν γίνει και γίνονται πολλές συζητήσεις. Οι υποστηρικτές των θέσεων ότι στον πυρήνα της δημοκρατίας βρίσκεται η ιδέα της αυτοκυβέρνησης και ότι πρέπει να μην υπάρχει διάκριση σε κυβερνώντες και κυβερνώμενους ή ότι η δημοκρατία τοποθετείται στον αντίποδα του αντιπροσωπευτικού συστήματος έχουν αρκετούς οπαδούς¹¹.

Κατά πολλούς η αντιπροσωπευτική δημοκρατία έχει αντιδημοκρατικό χαρακτήρα και περιέχει λογικές αντιφάσεις. Η άποψη ότι η δημοκρατική αρχή υλοποιείται μέσω του αντιπροσωπευτικού συστήματος εξασθενεί μετά τον Ά παγκόσμιο πόλεμο και διευρύνεται η υποστήριξη μιας πιο ενεργούς συμμετοχής του πολίτη στην άσκηση της εξουσίας ώστε να αποφευχθεί η αποπολιτικοποίησή του¹².

Αναλόγως της συμμετοχής του πολίτη και ξεκινώντας από το κλασικό κοινοβουλευτικό σύστημα στο οποίο ο ρόλος του πολίτη είναι παθητικός, διακρίνουμε άλλες τρεις μορφές διακυβέρνησης. Το ημιαντιπροσωπευτικό σύστημα, στα πλαίσια του οποίου ο πολίτης

---

¹⁰ Βλ.Θ.Διαμαντόπουλος, ο.π, σελ.51.

¹¹ Βλ.Hague and Harrop, Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση, εκδ Κριτική, σελ.9.

¹² Βλ Η. Νικολόπουλος. Θεσμοί λαϊκής ,νομοθετικής, συνταγματικής πρωτοβουλίας, εκδ.Σάκκουλα σσ.16-17.

κατέχει τη δυνατότητα επηρεασμού των κυβερνητικών αποφάσεων αν και δεν τις λαμβάνει ο ίδιος, το σύστημα της ημιάμεσης δημοκρατίας στα πλαίσια του οποίου ο πολίτης αποφασίζει ο ίδιος αλλά σε εξαιρετικές περιπτώσεις και το σύστημα της άμεσης δημοκρατίας στο οποίο ταυτίζονται οι κυβερνώντες με τους κυβερνώμενους. Στην άμεση δημοκρατία ο ίδιος ο λαός είναι ο νομοθέτης, ενώ στην ημιάμεση συνδυάζεται η εκλογή των αντιπροσώπων με θεσμούς άμεσης δημοκρατίας όπως το νομοθετικό δημοψήφισμα και η λαϊκή αρνησικυρία.

Πολλές ακόμα διατάξεις διασφαλίζουν τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος ρυθμίζοντας τις προϋποθέσεις άσκησης του εκλογικού δικαιώματος, την έναρξη και λήξη της βουλευτικής περιόδου, τον αριθμό των μελών της βουλής κ.ά. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αντιπροσωπευτική αρχή, ως στοιχείο της μορφής του πολιτεύματος, ανήκει στις διατάξεις που του Συντάγματος που δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση.

Το αντιπροσωπευτικό σύστημα είναι ευρύτερη έννοια και περιλαμβάνει και άλλα όργανα αντιπροσώπευσης ακόμη και μη αιρετά. Κοινοβουλευτισμός και αντιπροσωπευτισμός πάντως μπορούμε να πούμε ότι είναι δύο διαφορετικές ονομασίες του ίδιου πολιτικού συστήματος. Με τον κοινοβουλευτισμό τονίζεται το βασικό όργανο, ενώ με τον αντιπροσωπευτισμό τονίζεται η βασική αρχή της ίδιας μορφής πολιτικής κυριαρχίας. Και οι δύο όροι μαζί προσδιορίζουν επακριβώς το πολιτικό σύστημα και τις αρχές που το διέπουν¹³.

Στην αρχαιότητα η δημοκρατία ήταν άμεση, αλλά σήμερα τέτοιο σύστημα επιβιώνει μόνο σε δύο μικροσκοπικά ελβετικά καντόνια¹⁴. Το αντιπροσωπευτικό σύστημα εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στη Μεγάλη Βρετανία και αρχικά ήταν ολιγοκρατικό γιατί μικρό ποσοστό του λαού είχε δικαίωμα να ψηφίζει. Αργότερα, κάνει την εμφάνισή του και στη

---

¹³ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, Εκδ.Σάκκουλα, σελ.536.

¹⁴ Βλ.Α.Παντελή, Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Εκδ.Λιβάνη, σελ.96.

Γαλλία. Οι επαναστάσεις του τέλους του 18ου αι., αμερικανική και γαλλική, συναριθμούμενες με τη βρετανική πολιτειακή πρακτική, σημαίνουν την εδραίωση του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Στο γαλλικό σύνταγμα του 1791 ορίζεται ότι “το έθνος από το οποίο πηγάζουν όλες οι εξουσίες δεν μπορεί να ασκήσει τις εξουσίες αυτές παρά κατ’ εξουσιοδότηση. Το γαλλικό σύνταγμα είναι αντιπροσωπευτικό: αντιπρόσωποι είναι το νομοθετικό σώμα και ο βασιλιάς. Είναι αξιοσημείωτο πάντως ότι ενώ στη Μεγάλη Βρετανία οι ευγενείς και η αστική τάξη ενώνονται κατά της απόλυτης βασιλικής εξουσίας επιτυγχάνοντας τον περιορισμό της, στη Γαλλία συμμαχεί ο μονάρχης και η αστική τάξη κατά των φεουδαρχών ενισχύοντας έτσι τη βασιλική ισχύ.

Στο αντιπροσωπευτικό σύστημα υπάρχει διάκριση των λειτουργιών. Τα κράτη που έχουν αντιπροσωπευτικό σύστημα υιοθετούν τον χωρισμό των εξουσιών με διαφόρους τρόπους. Η συστηματική σχέση μεταξύ των ανωτέρω οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας και της νομοθετικής εξουσίας αποτελεί το κυβερνητικό σύστημα του κάθε κράτους¹⁵.

Η πολιτική εξουσία προϋποθέτει μία καθολικά κατισχύουσα και γενικά επιβαλλόμενη υποκειμενική πολιτική βούληση. Τη βούληση αυτή έστω και αν την εκφράζει θεσμικά, δεν μπορεί επί της ουσίας να την παραγάγει μια νομικοπολιτική οντότητα όπως είναι το κράτος αλλά μόνο συγκεκριμένοι φορείς πολιτικών ρόλων. Το κράτος δηλαδή είναι το θεσμικό και γεωγραφικό πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται η εξουσία κάποιων συγκεκριμένων έμψυχων εξουσιαστικών παραγόντων.

Μετά την επέκταση του δικαιώματος ψήφου και τη δημοκρατική οργάνωση των πολιτικών κομμάτων, τα οποία εκφράζουν συγκεκριμένα

---

¹⁵ Βλ.Α.Παντελή, Εγχειρίδιο Συνταγματικού δικαίου-Βασικές έννοιες-συνταγματική ιστορία-οργάνωση του κράτους.εκδ.Λιβάνη, σελ.145.

κοινωνικά συμφέροντα, το κοινοβούλιο είναι περισσότερο χώρος διαπραγμάτευσης αν όχι απλής καταγραφής προειλημμένων αποφάσεων.

Πίσω από τη γενικότερη καθιέρωση του αντιπροσωπευτικού συστήματος, δεν υπάρχει καμία λογική του τύπου ότι το αντιπροσωπευτικό σώμα αποτελεί μια βελτιωμένη εκδοχή των αντιπροσωπευόμενων. Η πολιτική αντιπροσώπευση είναι μια πολιτική αναγκαιότητα για να λειτουργήσει το δημοκρατικό οικοδόμημα το οποίο όμως έχει μια τέτοια ιδεολογική και αξιολογική συγκρότηση που οποιαδήποτε απόπειρα ταύτισής του με το τεχνικό αντιπροσωπευτικό σύστημα του επιφέρει καίριο και άδικο πλήγμα.

Το πώς κατά την κατεστημένη συνταγματική τάξη εκλέγεται ο κάτοχος της πολιτικής εξουσίας και ποιός είναι ο προβλεπόμενος τρόπος θεσμικής συνάρθρωσης των βασικών πολιτειακών οργάνων που διαμεσολαβούν στην παραγωγή, την τυπική θεσμοθέτηση και την εφαρμογή των πολιτικών αποφάσεων είναι στοιχεία που αποτελούν τη βάση μιας θεσμικής κατηγοριοποίησης των δημοκρατικών πολιτευμάτων

¹⁶

Συνέπεια της συνταγματικής κατοχύρωσης του αντιπροσωπευτικού συστήματος ως στοιχείου μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι ότι η νομοθεσία της πολιτικής αντιπαράθεσης (εκλογικός νόμος, χρηματοδότηση κομμάτων κ.ά.) πρέπει να επιτρέπει την άσκηση επιρροής στο λαό και κατ' επέκταση την εκπροσώπηση στη βουλή σε όλες τις πολιτικές δυνάμεις.¹⁷

Σχετικοποίηση της αντιπροσωπευτικής αρχής (ο λαός κάνει επιλογές προσώπων όχι επιλογές ουσίας) είναι ο θεσμός του δημοψηφίσματος καθώς και η συμμετοχή των πολιτών στις, αυξανόμενης συχνότητας και επηρεασμού των κυβερνώντων, δημοσκοπήσεις.

---

¹⁶ Βλ.Θ.Διαμαντόπουλος, Τα πολιτικά καθεστώτα, Εκδ.Παπαζήση, σελ.91.

¹⁷ Βλ Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.254.

Το αντιπροσωπευτικό σύστημα διακρίνεται σε τέσσερα είδη κυβερνητικών συστημάτων:

1. Προεδρικό Σύστημα, όπως στις ΗΠΑ, στο οποίο υπάρχει αυστηρή διάκριση εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας. Σε αυτό το σύστημα υπάρχει εξουσία σταθερής διάρκειας αφού δεν υπάρχει πολιτικός τρόπος καθ' όλη τη διάρκεια της προεδρικής θητείας να ανατραπεί ο πρόεδρος και η κυβέρνησή του αφού δεν χρειάζονται την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου. Γι' αυτό το λόγο οι προεδρικές δημοκρατίες χαρακτηρίζονται ως συστήματα πλήρους διαχωρισμού των εξουσιών. Σ' αυτά τα συστήματα ο αιρετός πρόεδρος της δημοκρατίας σφραγίζει στο πρόσωπό του τις ιδιότητες του αρχηγού του κράτους και του επικεφαλής της κυβέρνησης. Ο πρόεδρος έχει ευθεία λαϊκή νομιμοποίηση μέσω κατά κανόνα άμεσης εκλογής. Η διεύθυνση της εκτελεστικής εξουσίας είναι μονοπρόσωπη.
2. Ημιπροεδρικό Σύστημα (Γαλλία), το οποίο έχει μια μείξη στοιχείων του προεδρικού και του κοινοβουλευτικού. Σε αυτό το σύστημα ο πρόεδρος της δημοκρατίας αποτελεί πρωτογενή έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας αφού εκλέγεται άμεσα από το λαό και διαθέτει σημαντικές συνταγματικά κατοχυρωμένες και ενεργές πολιτικές αρμοδιότητες. Όμως μοιράζεται τον εκτελεστικό βραχίονα της εκτελεστικής του εξουσίας με ένα πρωθυπουργό που μαζί με την κυβέρνησή του είναι πολιτικά υπεύθυνοι ενώπιον του κοινοβουλίου. Τα ημιπροεδρικά συστήματα μπορούν να λειτουργήσουν είτε "προεδρικά" όταν έχουμε στο κοινοβούλιο πλειοψηφία απόλυτα ελεγχόμενη από τον πρόεδρο, είτε "ημιπροεδρικά" με όχι απόλυτα ελεγχόμενη πλειοψηφία, είτε κοινοβουλευτικά με κοινοβουλευτική πλειοψηφία αντίθετη στον πρόεδρο. (φαινόμενο συγκατοίκησης - Γαλλία)

3. Κοινοβουλευτικό Σύστημα (Ελλάδα, Αγγλία), στο οποίο συναντούμε σχετική διάκριση των δύο λειτουργιών (εκτελεστική και νομοθετική). Ο πρωθυπουργός παραμένει πάντα ο κεντρικός εξουσιαστικός παράγων από κοινού με το υπουργικό συμβούλιο και το κόμμα ή κόμματα που του διασφαλίζουν τη συνταγματικά απαραίτητη κοινοβουλευτική στήριξη. Η εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου προς την εκτελεστική εξουσία και τον επικεφαλής της είναι μία διαρκής θεσμική απαίτηση. Στο κοινοβουλευτικό σύστημα η εκλογή του πρωθυπουργού προβλέπεται να είναι έμμεση. Η πλειοψηφία του κοινοβουλίου μπορεί ανά πάσα στιγμή να άρει την εμπιστοσύνη της και να ανατρέψει την κυβέρνησή του. Η ίδια η σύνθεση του κοινοβουλίου μπορεί να αλλάξει τον πρωθυπουργό της χώρας δίνοντας διαφορετικούς διαδοχικούς πρωθυπουργούς¹⁸. Ο κλασικός κοινοβουλευτισμός μπορεί κάποιες φορές λειτουργικά, ως προς το βαθμό συγκέντρωσης πολιτικής ισχύος στα χέρια του πρωθυπουργού, να προσεγγίσει το προεδρικό σύστημα.

4. Σύστημα της Κυβερνώσας Βουλής (Ελβετία) στο οποίο συναντούμε σύγχυση της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας. Χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη επηρροή του κοινοβουλίου, το οποίο επιλέγει την κυβέρνηση και έχει και άλλες σοβαρές, εκτός από τις νομοθετικές, αρμοδιότητες, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι η εκτελεστική εξουσία, του ανήκει. Σύμφωνα με το ομοσπονδιακό σύνταγμα της ελβετικής συνομοσπονδίας του 1874, η ανώτατη αρχή της συνομοσπονδίας ασκείται από την ομοσπονδιακή συνέλευση, η οποία αποτελείται από το εθνικό

---

¹⁸ Τα τρία προαναφερθέντα χαρακτηριστικά απαντώνται σε όλες τις γνωστές μορφές κοινοβουλευτικών συστημάτων πλην του Ισραήλ (1992-2001) που είχαμε απευθείας από το λαό ανάδειξη πρωθυπουργού, άρα το πρώτο και το τρίτο χαρακτηριστικό δεν ίσχυαν. Το μόνο που μπορούσε να κάνει το κοινοβούλιο ήταν η άρση της εμπιστοσύνης στον πρωθυπουργό και ανατροπή του, αλλά μια τέτοια ενέργεια συνεπαγόταν άμεση διάλυση του κοινοβουλίου και προσφυγή στην κάλπη για την ανάδειξη νέου πρωθυπουργού και νέου κοινοβουλίου.

συμβούλιο που το αποτελούν 200 άμεσα εκλεγόμενοι βουλευτές του ελβετικού λαού και από το συμβούλιο των κρατών που το αποτελούν 46 βουλευτές των καντονίων. Αυτή η ομοσπονδιακή συνέλευση έχει αρμοδιότητες εκλογής ομοσπονδιακού συμβουλίου και καγκελαρίου (κυβέρνηση), αλλά και του ομοσπονδιακού δικαστηρίου και του αρχιστράτηγου του ομοσπονδιακού στρατού¹⁹

Βασικό κριτήριο για την διαπίστωση της μορφής της κυβέρνησης είναι η σχέση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων (διάκριση μεταξύ αυταρχικών και δημοκρατικών μορφών) . Η μορφή του κράτους δηλώνεται με κάποια μορφή κυβέρνησης και αντίστροφα κάθε μορφή κυβέρνησης προϋποθέτει μια μορφή κράτους. Ο όρος πολίτευμα αποδίδει τη σύνδεση αυτή, δηλαδή τον συστηματικό τρόπο με τον οποίο συγκροτείται και ασκείται η κρατική εξουσία.²⁰

Κοινοβουλευτικό σύστημα είναι το κυβερνητικό σύστημα κατά το οποίο η κυβέρνηση εξαρτάται από τη Βουλή (ανάδειξη και διατήρησή της από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία), ενώ κατά τη διάρκεια της θητείας της ελέγχεται από την μειοψηφία²¹ .

Ο όρος κοινοβουλευτισμός υποδηλώνει μια συγκεκριμένη μορφή σχηματισμού πολιτικής θέλησης μέσω ενός εκλεγμένου συλλογικού αντιπροσωπευτικού οργάνου.

Τι είναι η βουλή; Η βουλή είναι άμεσο συλλογικό όργανο του κράτους, απολαμβάνει το τεκμήριο της αρμοδιότητας (άρθρα 50 και 70 παρ 1) και αποτελεί το τακτικό νομοθετικό όργανο που ψηφίζει τους νόμους. Διεθνώς μπορεί να λέγεται εθνική συνέλευση, εθνική αντιπροσωπεία, λαϊκή αντιπροσωπία. Στην Ελλάδα λέγεται βουλή. Συγκροτείται από τους βουλευτές τους οποίους αναδεικνύει ο λαός με

---

¹⁹ Βλ.Β.Καράκωστας, ο.π., σελ.6.

²⁰ Βλ.Βενιζέλος ο.π., σελ.240.

²¹ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, Εκδ.Σάκκουλα, σελ.535.

εκλογές. Οι κύριες αρμοδιότητές της είναι να ψηφίζει τους νόμους και να ελέγχει την κυβέρνηση. Από τη σκοπιά του συνταγματικού δικαίου, νομιμοποιεί την κυβέρνηση και τον πρωθυπουργό, εντάσσει στους θεσμούς τις όποιες αμφισβητήσεις ασκώντας αντιπολίτευση, διασφαλίζει δημοσιότητα στην προπαρασκευή των νόμων και αποτελεί το μέρος που λαμβάνει χώρα ο κύριος όγκος της πολιτικής αντιπαράθεσης στο έλεγχο της κυβερνητικής πολιτικής. Το ελληνικό αντιπροσωπευτικό σύστημα παραδοσιακά είναι σύστημα μιας βουλής.²²

Το κοινοβουλευτικό κυβερνητικό σύστημα (parliamentarisches Regierungssystem) είναι ο όρος με τον οποίο προσδιορίζεται μια συγκεκριμένη συνταγματική σχέση ανάμεσα στο κοινοβούλιο και την κυβέρνηση. Κοινοβουλευτικό σύστημα έχουμε όταν υπάρχει η τριγωνική κοινοβουλευτική σχέση ανάμεσα σε τρία ανώτερα όργανα του κράτους, τον αρχηγό του κράτους, τη βουλή και την κυβέρνηση. Τη βάση του κοινοβουλευτικού συστήματος αποτελεί η υπουργική ευθύνη. Βασικό στοιχείο επίσης είναι οι αρμοδιότητες του αρχηγού του κράτους να διορίζει και να παύει τους υπουργούς αλλά και να διαλύει τη βουλή. Όταν η βουλή αποδοκιμάζει την κυβέρνηση, αυτή πρέπει να αποχωρεί από την εξουσία εκτός αν προκαλέσει διάλυση της βουλής από τον αρχηγό του κράτους. Χάρη στη διάλυση, η βουλή δεν απορροφά τη θέληση της εκτελεστικής ενώ με τη διάλυση η κυβέρνηση αντιστέκεται στη βουλή από την οποία εξαρτάται. Τελικώς η ετυμηγορία του λαού επιβάλλει την ισορροπία. Υπάρχουν και άλλα μέσα αλληλοεπηρεασμού των εξουσιών που στοχεύουν σε μια ορθολογικοποίηση του συστήματος όπως το γεγονός ότι οι υπουργοί, ακόμη και αν δεν είναι βουλευτές, έχουν δικαίωμα να παρίστανται στις συνεδριάσεις της βουλής ασκώντας και νομοθετική πρωτοβουλία όπως επίσης και το γεγονός ότι ο αρχηγός του κράτους εξοπλίζει τα νομοσχέδια με εκτελεστικότητα και ρυθμίζει εν

---

²² Το σχήμα των 2 βουλών συναντάται είτε σε ομοσπονδιακά κράτη (πχ ΗΠΑ) όπου στο ένα αντιπροσωπευτικό σώμα εκπροσωπείται ο ενιαίος ομοσπονδιακός λαός (πχ κογκρέσο) και στο άλλο οι ομοσπονδιακές πολιτείες με ίσο αριθμό αντιπροσώπων (γερουσία) είτε σε πολιτεύματα με ορατά τα ίχνη μετάβασης από την μοναρχία στη δημοκρατία (πχ Ηνωμένο βασίλειο -βουλή των λόρδων).

μέρει τη χρονική διάρκεια των βουλευτικών συνόδων²³. Περισσότερα θα πούμε στην πορεία. Το κοινοβουλευτικό σύστημα λοιπόν, περιέχει σύνολο συνταγματικών κανόνων και αποτελεί δέσμη μερικότερων συνταγματικών αρχών. Άλλοι υποστηρίζουν ότι ο πυρήνας του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι η κοινοβουλευτική ευθύνη των υπουργών και άλλοι ότι είναι η ανάδειξη της κυβέρνησης. Ο εννοιολογικός του πυρήνα είναι σίγουρα η εξάρτηση της κυβέρνησης από την εμπιστοσύνη της βουλής. Η ανάλυση αυτού του πυρήνα μας οδηγεί σε τρεις διαστάσεις: την ανάδειξη, τον έλεγχο και τη διατήρηση της κυβέρνησης από τη βουλή.

Η νομική οργάνωση του κοινοβουλευτικού συστήματος ευνοεί μια μετριοπαθή διακυβέρνηση διότι δημιουργεί, έστω και ατελή, δικομματισμό και ωθεί προς γνήσιο πολιτικό αγώνα προσφέροντας ελευθερία στην αντιπολίτευση και εξασφαλίζοντας πολιτική ενότητα νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας.

Η αξία του κοινοβουλευτισμού ως πολιτικής ιδέας έγκειται στην αμφιβολία του αποτελέσματος της ψηφοφορίας μέσα στο κοινοβούλιο. Και η αμφιβολία αυτή είναι αναγκαία συνέπεια της απεριόριστης βουλευτικής ελευθερίας, της πραγματικής και νομικής αποδέσμευσης των βουλευτών από τους εκλογείς τους. Απαραίτητη συνταγματικοπολιτική προϋπόθεση της λειτουργίας του κοινοβουλευτισμού είναι το γεγονός ότι η γνώμη του βουλευτών δεν έχει προσχηματιστεί έξω από τη βουλή αλλά σχηματίζεται εντός της ως αποτέλεσμα δημιουργικής συζήτησης²⁴.

Η δημιουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος έχει την αιτία της στην πολιτική αντιπαράθεση βασιλιά κοινοβουλίου. Η αντίθεση αυτή αποτελεί την αφετηρία της εξήγησης της ουσίας του κοινοβουλευτικού συστήματος του οποίου η καθιέρωση οδήγησε σταδιακά σε

---

²³ Βλ.Α.Παντελή, ο.π., σελ.150.

²⁴ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, Η γένεση του κοινοβουλευτικού συστήματος και η ανάδειξη της κυβέρνησης, σελ.20.

δημοκρατικότερες μορφές διακυβέρνησης. Το βασικό θέμα διαφωνίας ήταν σε ποιά απ'τα δύο αυτά όργανα θα στηριζόταν η ανάδειξη και η διατήρηση της κυβέρνησης. Σε πρώτη φάση η αντιπαράθεση έληξε με το συμβιβασμό ο βασιλιάς να διατηρήσει το δικαίωμα να διορίζει την κυβέρνηση αλλά το κοινοβούλιο απέκτησε το δικαίωμα να δίνει ή όχι την εμπιστοσύνη του προς αυτή την κυβέρνηση.

Το κοινοβουλευτικό σύστημα, όπως είναι γνωστό, έχει γεννήτορα την αγγλική πρακτική η οποία οδήγησε:

1) Στην απόσπαση από τον βασιλιά της εξουσίας υπόδειξης των προσώπων που ασκούν τα κυβερνητικά καθήκοντα και στην ουσιαστική μετάθεσή της στο κοινοβούλιο η οποία συντελείται κατά την περίοδο της βασιλείας του Γουλιέλμου της Οράγγης και κυρίως από το 1702 έως το 1714 κατά τη βασιλεία της Άννας οπότε ο διορισμός του υπουργικού συμβουλίου (cabinet) λαμβάνει χώρα μεταξύ της πλειοψηφία των μελών του κοινοβουλίου.

2) Στη δημιουργία και περεταίρω εξέλιξη του θεσμού της πολιτικής ευθύνης των υπουργών μέσω της διαδικασίας του impeachment, μιας διαδικασίας αρχικά ποινικής ευθύνης που σταδιακά έγινε ένας τρόπος ανάληψης της πολιτικής ευθύνης μέσω της παραίτησης από το υπουργικό αξίωμα υπό τον φόβο φυσικά και μιας πιθανής ποινικής δίωξης. 3) στην καθιέρωση του αξιώματος του πρωθυπουργού ως το ισχυρότερο, σταδιακά από το 1714 ως το 1837, περιόδου βασιλείας των Γεωργίου Α, Β, Γ, και Δ οι οποίοι παύουν να συμμετάσχουν στις συνεδριάσεις του υπουργικού συμβουλίου και αρκούνται μόνο σε μια ενημέρωση, μια πρακτική που δημιούργησε μη αναστρέψιμη στο μέλλον συνθήκη πολιτεύματος²⁵. Ο βασιλέας, που κατέχει την εκτελεστική εξουσία είναι προσωπικά ανεύθυνος τη στιγμή που καθιερώνεται ευθύνη των συμβούλων-υπουργών του βασιλιά για τις πράξεις του. Είναι αξίωμα του βρετανικού δικαίου ότι ο βασιλέας δεν μπορεί να κάνει κάτι κακό ενώ

---

²⁵ Βλ.Κ.Μαυριά, ο.π., σελ.163.

υπάρχει και ο κανόνας της υπουργικής προσυπογραφής σύμφωνα με τον οποίο η βούληση του μονάρχη δεν δεσμεύει νομικά αν δεν εκφράζεται με γραπτή πράξη που να φέρει την προσυπογραφή υπουργού²⁶. Σταδιακά ο βασιλιάς είχε ανάγκη να εξασφαλίσει τη συνεργασία του κοινοβουλίου, γι' αυτό και ξεκίνησε να επιλέγει τους υπουργούς της κυβέρνησης από το κόμμα που είχε την πλειοψηφία στο κοινοβούλιο.

Η επικράτηση του κοινοβουλευτικού συστήματος στην ευρωπαϊκή ήπειρο σε όσες χώρες κυριάρχησε ο φιλελευθερισμός υπήρξε τον 19ο και τον 20ο αιώνα σχεδόν απόλυτη.

Δύο μορφές κοινοβουλευτικού συστήματος συναντούμε. Το δυαδικό κοινοβουλευτικό σύστημα, όπου ο αρχηγός του κράτους είναι διαφορετικός από τον πρωθυπουργό και η κυβέρνηση έχει την εμπιστοσύνη και της Βουλής και του Προέδρου της Δημοκρατίας, και το μονιστικό κοινοβουλευτικό σύστημα, στο οποίο ο αρχηγός του κράτους ταυτίζεται με τον πρωθυπουργό και άρα η κυβέρνηση έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής.

Το κλασικό κοινοβουλευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από δυισμό (το δικέφαλο της εκτελεστικής εξουσίας), από κοινοβουλευτική ευθύνη, από τη δυνατότητα του πρωθυπουργού να ζητά από τον αρχηγό του κράτους και να επιτυγχάνει την πρόωγη διάλυση της Βουλής και από την κοινοβουλευτική προέλευση των υπουργών. Από τα τέσσερα προαναφερθέντα στοιχεία, τα τρία πρώτα συναντώνται και σε μη κλασικό κοινοβουλευτικό σύστημα.

Βασική διαφοροποίησή του από το προεδρικό σύστημα είναι ότι στο προεδρικό η κυβέρνηση εξαρτάται από τον πρόεδρο.

Το κοινοβουλευτικό σύστημα εμφανίζεται από τη γένεσή του με δύο βασικές πλευρές, την κοινοβουλευτική και την εξωκοινοβουλευτική.

---

²⁶ Βλ.Α.Παντελή, ο.π., σελ.146.

Στο πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα, η μοναρχική διάσταση είναι η εξωκοινοβουλευτική.

Τα συστατικά στοιχεία του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι ο αρχηγός του κράτους (βασιλιάς ή πρόεδρος), το κοινοβούλιο και η κυβέρνηση (πρωθυπουργός και υπουργοί). Η κυβέρνηση υπέχει πολιτικής ευθύνης έναντι του κοινοβουλίου. Λόγω της πολιτικής αυτής ευθύνης η κυβέρνηση μπορεί να υποχρεωθεί σε παραίτηση αν η Βουλή απορρίψει πρόταση εμπιστοσύνης ή αποδεχθεί πρόταση δυσπιστίας. Η πολιτική ευθύνη στην καθημερινή κοινοβουλευτική πρακτική συναντάται υπό τη μορφή της υποχρέωσης των υπουργών να λογοδοτούν ενώπιον της Βουλής και του δικαιώματος της Βουλής να ελέγχει διαρκώς τους υπουργούς μέσω κατάθεσης αναφορών, ερωτήσεων, επερωτήσεων κ.τ.λ.

Η εξάρτηση της κυβέρνησης από το κοινοβούλιο έχει, όπως προείπαμε, τρεις διαστάσεις: την ανάδειξη, τη διατήρηση και τον έλεγχό της²⁷. Στις δύο πρώτες πρωταρχικό ρόλο διαδραματίζει η πλειοψηφία ενώ ο έλεγχος ασκείται από τη μειοψηφία. Οι τρεις διαστάσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος αντιστοιχούν στα τρία στάδια εξέλιξής του. Αρχικά διαμορφώθηκε ως σύστημα ελέγχου της κυβέρνησης. Μετά η διάσταση της διατήρησης της κυβέρνησης από την πλειοψηφία, ενώ τελευταία είναι η διάσταση της ανάδειξης της κυβέρνησης από την πλειοψηφία.

Η διάσταση του ελέγχου είναι η ασθενέστερη αλλά οδηγεί συνήθως στη διάσταση της διατήρησης. Μόνη της δεν προσδίδει στο κοινοβουλευτικό σύστημα τον χαρακτήρα του κυβερνητικού συστήματος.

Κάθε διάσταση του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι ένα μερικότερο σύστημα που περιέχει ειδικότερες αρχές και κανόνες που διαμορφώνονται εν παραλλήλω προς την εξέλιξη του γενικότερου

---

²⁷ Βλ. Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 540.

συστήματος²⁸. Λογική σειρά και ιστορική εμφάνιση των διαστάσεων δεν συμπίπτουν. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμά τους είναι η στενή αιτιώδης σύνδεσή τους. Πρόκειται για αλληλοεπηρεαζόμενες και διαρκώς εξελισσόμενες διαστάσεις στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης του συνολικού συστήματος.²⁹

Το κοινοβουλευτικό σύστημα, που δημιουργήθηκε για να εξισορροπεί τις σχέσεις ανώτατου άρχοντα με την κυβέρνηση και το κοινοβούλιο κατέληξε να ρυθμίζει τις σχέσεις κυβέρνησης-κοινοβουλίου και συμπολίτευσης-αντιπολίτευσης. Η όλη αυτή εξέλιξη του κοινοβουλευτικού συστήματος, ειδικά στον τομέα της ανάδειξης, δημιούργησε νέους κανόνες και διαδικασίες πριν το διορισμό του πρωθυπουργού, που πρώτα εφαρμόστηκαν στην κοινοβουλευτική πράξη και μετά συνταγματοποιήθηκαν.

Διορισμός και ανάδειξη της κυβέρνησης δεν συμπίπτουν. Η ανάδειξη αποτελεί ευρύτερη συνταγματική διαδικασία που διακρίνεται σε δύο φάσεις, την ανάδειξη του πρωθυπουργού- που αποτελεί την κύρια φάση- και την ανάδειξη των υπουργών. Οι δύο αυτές διαδικασίες διέπονται εν μέρει από διαφορετικούς κανόνες. Σε κάθε φάση ενυπάρχουν 3 μερικότερα στάδια, η πρόταση προς επιλογή, η επιλογή και ο διορισμός. Στη σύγχρονη εποχή ο διορισμός αποτελεί το τελευταίο τυπικό στάδιο της διαδικασίας της ανάδειξης πρωθυπουργού. Υπάρχουν δύο συστήματα ανάδειξης πρωθυπουργού, το σύστημα του διορισμού και το σύστημα του προσδιορισμού στο οποίο οι συνταγματικές διατάξεις προβλέπουν κανόνες εφαρμοζόμενους πριν τον διορισμό. Το σύστημα του προσδιορισμού διακρίνεται σε σύστημα εκλογής και σε σύστημα πρότασης. Το σύγχρονο κοινοβουλευτικό σύστημα είναι απόλυτα σύστημα αντίθεσης συμπολίτευσης αντιπολίτευσης. Η εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων εξαφάνισε την αμφιβολία για το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας στη βουλή άρα και η συζητήσεις δεν έχουν την

---

²⁸ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.541.

²⁹ Β λ Α Δ η μ η τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ο, π. σ ε λ 543

δημιουργικότητα του παρελθόντος αφού δεν προσπαθούν να επηρεάσουν την αντιπολίτευση. Μόνος στόχος επηρεασμού είναι ο λαός.

Το πολιτικό σύστημα περιλαμβάνει όχι μόνο τους συνταγματικούς και νομικά τυποποιημένους θεσμούς αλλά όλες τις πολιτικές, κομματικές θεσμικές και κοινωνικές διαδικασίες.³⁰

Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το άρθρο 1 παράγραφος 1 του Συντάγματος καθιερώνει το κοινοβουλευτικό σύστημα ως θεμελιώδη και μη αναθεωρήσιμη συνταγματική αρχή προσδιοριστική της μορφής της κυβέρνησης. Το κοινοβουλευτικό σύστημα, εν αντιθέσει με τη διάκριση των εξουσιών, δεν ήταν ποτέ το προϊόν κάποιας θεωρητικής σύλληψης αλλά προέκυψε βαθμιαία από την ιστορική εξέλιξη.

Ο κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα άρχισε με την ίδρυση και τη λειτουργία του πρώτου ελληνικού κοινοβουλίου (1844). Σ' αυτήν την περίοδο έχουμε ένα σύστημα ελέγχου της κυβέρνησης από τη Βουλή και τη Γερουσία. Μπορούμε να πούμε ότι είναι μια περίοδος ισορροπίας ανάμεσα στο βασιλιά και τη βουλή με ένα σαφές προβάδισμα του βασιλιά, οποίος σταθερά ήταν αντίθετος στη σταδιακή μετατροπή του κοινοβουλευτικού συστήματος σε σύστημα διατήρησης και ανάδειξης της κυβέρνησης από τη βουλή. Στο Σύνταγμα του 1844 έχουμε καθιέρωση της βουλής, που μαζί με το δεύτερο νομοθετικό σώμα, τη γερουσία αποτέλεσαν τη βάση του κοινοβουλευτισμού. Το σύνταγμα του 1844 αποτελεί την ιστορική και δογματική αφετηρία όλων των μετέπειτα συνταγμάτων. Είναι το σύνταγμα που ίδρυσε το πρώτο ελληνικό κοινοβούλιο που λειτούργησε ποτέ στην Ελλάδα. Σ' αυτό το κοινοβουλευτικό σύστημα έχουμε έλεγχο της κυβέρνησης από τη βουλή κατά τη διάρκεια της θητείας της, όμως το κοινοβούλιο στερείται της

---

³⁰ Βλ Βενιζέλος, όπ, σελ.242.

αρμοδιότητας ανάδειξης ή διατήρησης της κυβέρνησης. Την περίοδο αυτή άρχισε να καλλιεργείται η ιδέα της εξάρτησης της κυβέρνησης από το νομοθετικό σώμα. (Αν το Σύνταγμα του 1844 είχε αφεθεί να λειτουργήσει σωστά θα παρήγαγε φυσικά και την διάσταση της διατήρησης της κυβέρνησης στην εξουσία με την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου). Παρόλο που δεν επικράτησε, εμφανίζονται αμυδρά τα πρώτα ίχνη της που μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι την περίοδο 1843-1862 δεν γεννήθηκε αλλά κυοφορήθηκε το κοινοβουλευτικό σύστημα ως σύστημα διατήρησης του οποίου ο τοκετός πραγματοποιήθηκε το 1862³¹. Το πρώτο αυτό στάδιο λοιπόν τελείωσε με την έξωση του βασιλιά και τη δημιουργία του Συντάγματος του 1864. Ονομάζεται περίοδος του υποτυπώδους κοινοβουλευτισμού.

Η ελληνική αστική τάξη οδηγήθηκε σε ρήξη με τον Όθωνα και βγήκε ενισχυμένη, ενώ μαζί και με το κατεστημένο της αριστοκρατίας των επαναστατών και των επιγόνων τους έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων³².

Ιδιαίτερο γνώρισμα της γένεσης του κοινοβουλευτικού συστήματος ήταν ότι ήταν αποτέλεσμα των επαναστατών του 1862 που ήθελαν να διώξουν τον Όθωνα όχι όμως και το θεσμό της βασιλείας και η εγκαθίδρυσή του έγινε σε αβασίλευτη περίοδο και η ανάπτυξή του έλαβε χώρα επί βασιλείας ενός νέου μονάρχη.

Το Σύνταγμα του 1864 αναφέρει πλέον ρητά στο άρθρο 21 την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, κάτι που πρακτικά σημαίνει την αλλαγή πολιτεύματος της χώρας από συνταγματική μοναρχία σε βασιλευομένη δημοκρατία. Ο βασιλιάς πλέον ενεργεί στο όνομα του ελληνικού λαού, ενώ η δικαιοσύνη ασκείται από το δικαστικό σώμα.³³ Επιπλέον έχουμε τη θέσπιση της καθολικής ψηφοφορίας και την κατάργηση του σώματος της

---

³¹ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.116.

³² Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.549.

³³ Βλ.Αντ.Παντελής, Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου-βασικές έννοιες-συνταγματική ιστορία-οργάνωση του κράτους, Εκδ.Λιβάνη, σελ.211.

γερουσίας. Στη μετέπειτα περίοδο του πρώιμου κοινοβουλευτισμού συναντούμε την αρχή σύμφωνα με την οποία η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου αν και εξακολουθεί να ορίζεται από το βασιλιά. Πλέον βρισκόμαστε στη φάση του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος. Την περίοδο αυτή (1862-1875) καθιερώνεται ο βασικός πυρήνας του κοινοβουλευτικού συστήματος, η ιστορικά δεύτερη διάστασή του, η διατήρηση της κυβέρνησης στην εξουσία με την εμπιστοσύνη της βουλής. Λόγω της γέννησης της θεμελιώδους αυτής αρχής (η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της βουλής) την περίοδο 1862-1875, κάποιοι την θεωρούν ως την σημαντικότερη περίοδο της κοινοβουλευτικής ιστορίας μας που βρίσκεται στη σκιά της λαμπερής αρχής της δεδηλωμένης³⁴.

Το πρώιμο αυτό κοινοβουλευτικό σύστημα εφαρμόστηκε χωρίς προβλήματα αφού καμία κυβέρνηση δεν διατηρείτο στην εξουσία αν δεν διέθετε την εμπιστοσύνη της βουλής. Οι κυβερνήσεις μειοψηφίας έπεφταν σε λίγες μέρες. Για την έκφραση εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας δεν υπάρχουν ειδικές διαδικασίες. Η κυβέρνηση βρίσκεται σε συνεχή δοκιμασία που ξεκινά από την εκλογή κυβερνητικού υποψηφίου στην προεδρία της βουλής, και ακολουθεί με την υπερψήφιση ή όχι του προϋπολογισμού αλλά και πάσης φύσης κυβερνητικό νομοσχέδιο που αν καταψηφιστεί εκφράζεται η δυσπιστία της βουλής στην κυβέρνηση η οποία και παραιτείται.

Όλη η συνταγματικοπολιτική ιστορία της Ελλάδος είναι γεμάτη από αλλεπάλληλες αντιθέσεις και συγκρούσεις από το 1844 έως το 1886. Ο κοινοβουλευτισμός, εξελισσόμενος, δημιουργούσε συνεχώς νέες συνταγματικοπολιτικές πραγματικότητες με συγκρούσεις πρώιμου και εξελισσόμενου κοινοβουλευτισμού μέσα από τις οποίες αντλούσαν τα στοιχεία της διαμόρφωσής τους νέοι, λεπτομερέστεροι κανόνες που εφαρμόζονταν αρχικά στην πράξη εν είδει συνταγματικού εθίμου και στη

---

³⁴ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.119.

συνέχεια αποτυπώνονταν στο Σύνταγμα. Η διάρκεια της σύγκρουσης αυτής στη χώρα μας υπήρξε μεγαλύτερη απ' ότι σε άλλα κράτη³⁵.

Η κοινοβουλευτική αρχή της διατήρησης της κυβέρνησης στην εξουσία, την περίοδο 1864-1875, είχε μια θετική διάσταση που σήμαινε τη διατήρηση της κυβέρνησης αν λάβει ψήφο εμπιστοσύνης και μια αρνητική που σήμαινε την πτώση της κυβέρνησης αν καταψηφιστεί από τη βουλή.

Η τρίτη και τελευταία φάση έρχεται το 1875 με τη διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης. Η αρχή της δεδηλωμένης, ως συμπληρωματικό συνταγματικό έθιμο, ενσωματώθηκε αρμονικά στο νοηματικό σύστημα του Συντάγματος του 1864. Βρισκόμαστε στην περίοδο του εξελιγμένου κοινοβουλευτικού συστήματος με τη βουλή να παραγκωνίζει το βασιλιά και να είναι ο καθοριστικός παράγοντας της πορείας της κυβέρνησης. Κοινοβουλευτική διατήρηση και ανάδειξη της κυβέρνησης συνδέονται στενότατα αλλά δεν παύουν να είναι και δύο διαφορετικά ζητήματα. Εφαρμογή του κοινοβουλευτικού συστήματος ως συστήματος ανάδειξης της κυβέρνησης σημαίνει εφαρμογή του κανόνα η κυβέρνηση προέρχεται από την πλειοψηφία. Ο ανώτατος άρχων είναι υποχρεωμένος κατά τον διορισμό της κυβέρνησης να λάβει υπόψιν του την κομματική σύνθεση της βουλής. Εφόσον υπάρχει πλειοψηφία, δεν επιτρέπεται ο διορισμός μειοψηφίας. Από τις 17 κυβερνήσεις που διορίστηκαν μεταξύ 1864 και 1875, οι 6 διέθεταν την απόλυτη πλειοψηφία, δηλαδή τη δεδηλωμένη, πριν τον διορισμό τους. Έχουμε και διορισμούς κυβερνήσεων μειοψηφίας όμως αυτό δεν σημαίνει ότι το κοινοβουλευτικό σύστημα δεν εφαρμόζεται και ως σύστημα ανάδειξης. Οι 7 από τις 11 κυβερνήσεις μειοψηφίας που διορίστηκαν ήταν επειδή δεν υπήρχε πλειοψηφία στη βουλή ενώ οι άλλες 4 που επιλέχθηκαν και διορίστηκαν από τον βασιλιά ύστερα από παραίτηση της πλειοψηφίας αποκτούσαν προεκλογικό χαρακτήρα αφού ήταν κυβερνήσεις υπό προθεσμία. Το κοινοβούλιο δεν μπορούσε να προσδιορίσει ποιά κυβέρνηση ήθελε, μπορούσε όμως να πει

---

³⁵ Βλ. Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 550.

ποιά δεν ήθελε. Διατηρείτο πάντως την περίοδο εκείνη ένα διευρυμένο δικαίωμα του βασιλιά για τον διορισμό της κυβέρνησης αλλά η διαμόρφωση του κοινοβουλευτικού συστήματος ως συστήματος ανάδειξης δεν είναι μόνο συνάρτηση της αντίθεσης κοινοβουλίου - μονάρχη αλλά απαιτεί ,μεταξύ άλλων, και την εξέλιξη αλλά και σαφή διαμόρφωση του κομματικού συστήματος ώστε να υπάρχει σαφής διάκριση πλειοψηφίας - μειοψηφίας πριν τον διορισμό της κυβέρνησης. Έτσι θα υπήρχε ένας de facto εξαναγκασμός του ανώτατου άρχοντα να διορίζει την κυβέρνηση από την πλειοψηφία.

Το κοινοβουλευτικό σύστημα δεν συνταγματοποιείται ούτε με την αναθεώρηση του 1911, ενώ οι πρώτες μελέτες στα πανεπιστήμια κάνουν την εμφάνισή τους μετά το 1920. Ακόμη και σήμερα η συστηματοποίηση της μελέτης του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι δυσχερής αφού ενώ το βασικό ζήτημα είναι ξεκάθαρο, δηλαδή η εξάρτηση της κυβέρνησης από την εμπιστοσύνη της βουλής, άλλοι υποστηρίζουν ως πυρήνα του την κοινοβουλευτική ευθύνη των υπουργών και άλλοι την ανάδειξη της κυβέρνησης, αναγάγοντας τα επιμέρους σε σύνολο. Η ταύτιση του κοινοβουλευτικού συστήματος με την αρχή της δεδηλωμένης επίσης δεν βοηθά³⁶.

Στην Ελλάδα τα πριν του 1975 συντάγματα ακολουθούσαν το σύστημα του διορισμού ενώ από το 1975 και μετά ακολουθούν το σύστημα της πρότασης³⁷. Η κατοχύρωση πάντως του κοινοβουλευτικού συστήματος στην Ελλάδα έγινε με τα άρθρα 1 παρ. 1, 35, 37, 38, 41, 82, 84 του συντάγματος του 1975

Η νομική επιστήμη δεν βοήθησε στη γένεση και διαμόρφωση του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος, αλλά και πολύ αργότερα ο κοινοβουλευτισμός αντιμετώπιστηκε ως πολιτικός κανόνας. Γι' αυτό και

---

³⁶ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, οπ., σελ.539.

³⁷ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π. ,σελ.263.

η έρευνα του κοινοβουλευτικού συστήματος γενικότερα και ειδικότερα του ελληνικού, στην Ελλάδα έμεινε σε εμβρυακό στάδιο. Οι Έλληνες συγγραφείς ασχολήθηκαν περισσότερο με αλλοδαπά κοινοβουλευτικά συστήματα παρά με το ελληνικό³⁸.

Η νομική πλευρά του όλου θέματος αποδίδεται με το ερώτημα πότε αναγνωρίστηκε από το Σύνταγμα το κοινοβουλευτικό σύστημα. Η δημιουργία της αρχής ότι η κυβέρνηση πρέπει να έχει την εμπιστοσύνη της παρούσας βουλής για να διατηρηθεί αποτελεί μία από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις στην ελληνική συνταγματική ιστορία που επιβεβαιώνει την γενικότερη άποψη ότι το δίκαιο είναι δημιουργημα ευρύτερων συνθηκών μέσα στις οποίες εξελίσσεται η ανθρώπινη ζωή. Ο συνταγματικός κανόνας αυτός μπορεί να μην προέκυπτε από συγκεκριμένη συνταγματική κατοχύρωση, υπαγορεύτηκε όμως και επιβλήθηκε από τη ροή των πραγμάτων. Είναι αποτέλεσμα του εκφρασμένου συνταγματικά συσχετισμού δυνάμεων της εποχής³⁹. Πρέπει να λεχθεί ότι η νομική επιστήμη δεν βοήθησε στη γένεση και την πρώτη διαμόρφωση του κοινοβουλευτικού συστήματος. Αλλά και πολύ αργότερα, το κοινοβουλευτικό σύστημα, θεμελιώδες στοιχείο του πολιτεύματος, αντιμετωπίζεται από την νομική επιστήμη υποβαθμισμένα ως πολιτικός κανόνας. Στο γενικό ερώτημα πάντως, πότε εισήχθη το κοινοβουλευτικό σύστημα στην Ελλάδα, η ελληνική νομική επιστήμη απαντά: το 1875 αν και αναγνωρίζονται προηγούμενες “κοινοβουλευτικές τάσεις”. Και αν η ιστορική του έναρξη τοποθετείται το 1875, η νομική του έναρξη τοποθετείται 52 χρόνια μετά, το 1927⁴⁰. Πολλοί ασκούν κριτική στην άποψη αυτή αφού δεν λαμβάνει υπόψιν της την βασικότερη περίοδο της γένεσης του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος. Και ναι μεν δέχονται ότι η διάσταση του ελέγχου δεν προσδίδει απόλυτα στο κοινοβουλευτικό σύστημα τα χαρακτηριστικά του

---

³⁸ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.538.

³⁹ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.228.

⁴⁰ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.141.

κυβερνητικού συστήματος, αυτό όμως δεν συμβαίνει και με τη διάσταση της διατήρησης της οποίας η διαμόρφωση εξασφαλίζει την λειτουργία ενός όχι εξελιγμένου αλλά σχετικά πλήρους κοινοβουλευτικού συστήματος του λεγόμενου πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος⁴¹. Σε τελική ανάλυση η διαφωνία δεν έγκειται στο αν το κοινοβουλευτικό σύστημα αναγνωρίζεται συνταγματικά αλλά είναι διαφωνία για την έκταση της νομικής του αναγνώρισης. Το ότι το κοινοβουλευτικό σύστημα εν μέρει προβλέπεται από το Σύνταγμα του 1864 δεν αμφισβητείται.

Στο πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα που υπήρξε στις απαρχές, η κυβέρνηση εξαρτιόταν και από τη βουλή και από τον αρχηγό του κράτους. Δηλαδή το κοινοβούλιο δεν αναδεικνύει την κυβέρνηση-αφού αυτό το κάνει ο βασιλιάς- αλλά απλώς εκφράζει την εμπιστοσύνη ή την δυσπιστία του προς την ήδη από τον μονάρχη διορισμένη κυβέρνηση η οποία πάντως εισέρχεται σε μια περίοδο σχετικής αυτονομίας από τον έλεγχο του βασιλιά. Ο μονάρχης μπορεί να παύει την κυβέρνηση μόνον όμως για λόγους νομιμότητας αφού βασιλεύει δεν κυβερνά. Εξακολουθεί πάντως να έχει δικαίωμα να διαλύει τη βουλή και να προκηρύσσει εκλογές. Δυστυχώς αρκετές φορές έγινε κατάχρηση του δικαιώματος διάλυσης της βουλής από τον βασιλιά αφού υπήρξαν περιπτώσεις που χρησιμοποιήθηκε ο εκλεκτός του βασιλιά πρωθυπουργός, που εν γνώσει του δεν διαθέτει την πλειοψηφία, για να οδηγηθούμε σε διάλυση της βουλής έτσι ώστε να εξαφανιστεί η υπάρχουσα-μη αρεστή στον βασιλιά πλειοψηφία και να δημιουργηθεί μια καινούργια. Οι αναμείξεις αυτές του παλατιού λάμβαναν χώρα ως το 1967, με αποκορύφωμά τους την τριετία 1965-1967. Η διαστροφική αυτή πρακτική των θεσμών έδωσε το πρόσχημα στους πραξικοπηματίες του Απριλίου του 1967⁴².

Η διάκριση μεταξύ διορισμού της κυβέρνησης και εμπιστοσύνης προς αυτή αντιστοιχεί στη διάκριση ανάμεσα στη διαχείριση και τον

---

⁴¹ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.143.

⁴² Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.356.

έλεγχο των κρατικών υποθέσεων. Η βουλή δεν κυβερνά αλλά απλά ελέγχει την διαχείριση των κρατικών υποθέσεων η οποία ανήκει στις αρμοδιότητες της κυβέρνησης⁴³. Η μετάβαση από τη διπλή εξάρτηση στο σύγχρονο σύστημα έγινε με τη σταδιακή αποψίλωση των ουσιαστικών αρμοδιοτήτων του βασιλιά⁴⁴.

Το ελληνικό Σύνταγμα του 1975 εισάγει την κοινοβουλευτική αρχή ως οργανωτική βάση του πολιτεύματος και τη συνδέει απόλυτα με το δημοκρατικό χαρακτήρα του και με το αντιπροσωπευτικό σύστημα. Ο συντακτικός νομοθέτης, με στόχο την θωράκιση του πολιτεύματος, υιοθετεί ρυθμίσεις που ανήκουν στο εννοιολογικό περιεχόμενο του “εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού” τον οποίο καθιστά εντονότερο ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 1986. Η κοινοβουλευτική αρχή είναι ο κανόνας σύμφωνα με τον οποίο η κυβέρνηση, που διορίζεται από τον αρχηγό του κράτους και ασκεί εκτελεστική εξουσία, εξαρτάται από την εμπιστοσύνη της βουλής. Η κοινοβουλευτική αρχή ως συνταγματικός κανόνας διαρρυθμίζει τις θεσμικές σχέσεις εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, καθώς και τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ των κομμάτων⁴⁵.

Η κοινοβουλευτική αρχή συνεπάγεται αναπόφευκτα τη δυνατότητα της κυβέρνησης με απλή πλειοψηφία να διαλύσει τη βουλή αφού αυτή η απόλυτη πλειοψηφία δεν διατίθεται να προσφέρει την εμπιστοσύνη της σε καμία άλλη κυβέρνηση. Ομοίως μπορεί να ενεργήσει και ένας μικρός αλλά απαραίτητος αριθμητικά κυβερνητικός εταίρος⁴⁶.

Η γενική μεταβολή του κοινοβουλευτικού συστήματος μετέβαλλε και τη διάστασή του που αναφέρεται στη διατήρηση της κυβέρνησης στην εξουσία αφού πια η κυβέρνηση που διαθέτει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία ελάχιστα φοβάται την πτώση της. (Sitzungszimmerparlamentarismus)

---

⁴³ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.146.

⁴⁴ Βλ.Ε.Βενιζέλος, Μαθήματα συνταγματικού δικαίου, Εκδ.Σάκκουλα, σσ.300-301.

⁴⁵ Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π., σελ.299.

⁴⁶ Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π., σελ.533.

Δεν είναι δυνατή παρά μόνο πρόσκαιρα η ύπαρξη κοινοβουλίου χωρίς κοινοβουλευτικό σύστημα. Ανάμεσα στον έλεγχο, την διατήρηση και την ανάδειξη της κυβέρνησης υπάρχει αιτιώδης συνάφεια. Το κοινοβουλευτικό σύστημα είναι αποτέλεσμα της φύσης των πραγμάτων γι' αυτό δεν επετεύχθη η αποτροπή του όπως απέδειξε η συνταγματική ιστορία πολλών κρατών μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα⁴⁷.

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗΣ

Δεδηλωμένη είναι η ήδη γνωστή πριν από το διορισμό της κυβέρνησης εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής που οφείλεται στην κομματική σύνθεσή της. Η αρχή της δεδηλωμένης επιβάλλει το διορισμό κυβέρνησης πλειοψηφίας και κατ' επέκταση απαγορεύει το διορισμό κυβέρνησης μειοψηφίας. Στην ουσία με τη δεδηλωμένη οι σχέσεις αρχηγού-κυβέρνησης-βουλής ρυθμίζονται πλήρως όχι μόνο μετά αλλά και πριν⁴⁸. Η αρχή της δεδηλωμένης κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη μία από τις τρεις διαστάσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος, αυτή της ανάδειξης της κυβέρνησης από τη Βουλή.

Ιστορικά, η αρχή της δεδηλωμένης διατυπώθηκε από το Χαρίλαο Τρικούπη το 1875, ο οποίος εξέφρασε ένα γενικότερο αίτημα του

---

⁴⁷ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π.,σελ.113.

⁴⁸ Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π.,σελ.301.

πολιτικού κόσμου της εποχής του. Η αρχή της δεδηλωμένης έγινε κατανοητή, διακηρύχθηκε, επικράτησε και εφαρμόστηκε από το 1875 ως ατελής αρχή⁴⁹.

Η οιονεί δεδηλωμένη είναι η ιδιόμορφη κατάσταση στο κοινοβούλιο κατά την οποία ναι μεν υπάρχει η απαιτούμενη πλειοψηφία, όχι όμως και η απαραίτητη βούληση για το σχηματισμό κυβέρνησης. Η οιονεί δεδηλωμένη είναι πραγματική κατάσταση. Υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία, αλλά δεν υπάρχει δεδηλωμένη εμπιστοσύνη, δηλαδή υφίσταται το οντολογικό χωρίς να υφίσταται το βουλευτικό στοιχείο. Στις καταστάσεις της οιονεί δεδηλωμένης έχουμε αδυναμία σχηματισμού βιώσιμης κυβέρνησης αφού έχει προηγηθεί παραίτηση της πλειοψηφίας και στη συνέχεια αρνείται την υποστήριξη άλλης κυβέρνησης (κάτι ανάλογο συνέβη το Σεπτέμβριο του 2015). Είναι βέβαιο ότι το συγκεκριμένο κοινοβούλιο δεν μπορεί να δώσει κυβερνητική λύση με τις ορθόδοξες τουλάχιστον διαδικασίες εκτός αν μεσολαβήσει διάσπαση της πλειοψηφίας⁵⁰ (οι δύο παραιτήσεις του Βενιζέλου το 1915). Το ισχύον Σύνταγμα αναφερόμενο ειδικά στην οιονεί δεδηλωμένη υπαγορεύει ότι εφόσον πρόκειται για παραίτηση πλειοψηφίας, η διαδικασία των διερευνητικών εντολών παραλείπεται. Μόνο σε παραίτηση μειοψηφίας έχουμε διερευνητικές εντολές. Η παραίτηση πλειοψηφίας οδηγεί απευθείας στο στάδιο σύγκλησης του συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών, μήπως και προκύψει κυβερνητική λύση. Επόμενο στάδιο φυσικά είναι οι εκλογές.

Η ατελής αρχή της δεδηλωμένης είναι η αρχή σύμφωνα με την οποία όταν πριν από το διορισμό του υπουργικού συμβουλίου υπάρχει πλειοψηφία ικανή να σχηματίσει βιώσιμη κυβέρνηση, ως μέλη του υπουργικού συμβουλίου διορίζονται οι υποδεικνυόμενοι από την πλειοψηφία. Όταν δεν υπάρχει η απαραίτητη πλειοψηφία, είναι δυνατός ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας⁵¹. Στην ουσία, στην περίπτωση της

---

⁴⁹ Βλ. Α. Δημητρόπουλος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, σελ. 591.

⁵⁰ Βλ. Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σσ. 585-586.

⁵¹ Βλ. Α. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 587.

ατελούς αρχής της δεδηλωμένης, όταν υπάρχει πλειοψηφία στο κοινοβούλιο, η εξουσία επιλογής της κυβέρνησης ανήκει σ' αυτό. Αν δεν υπάρχει, η εξουσία αυτή περιέρχεται στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Η ατελής αρχή ενυπάρχει στο ελληνικό συνταγματικό οικοδόμημα από τη διακήρυξή της το 1871 και προκύπτει από τις κοινοβουλευτικές διατάξεις του Συντάγματος.

Η ταύτιση της αρχής της δεδηλωμένης και του κοινοβουλευτικού συστήματος αλλά και η έλλειψη διάκρισης της τέλει και ατελούς μορφής της εμπόδιζαν τη σαφή απάντηση στο ερώτημα αν εφαρμόστηκε ή όχι η αρχή της δεδηλωμένης. Στην πραγματικότητα, η ιστορία της αρχής της δεδηλωμένης ήταν περισσότερο μια ιστορία παραβιάσεων (από τα ανάκτορα) παρά μια ιστορία συνεπούς τήρησής της.

Το Σύνταγμα του 1927 καθιέρωσε την αρχή της διατήρησης, αφού στο άρθρο 89 αναφέρει ότι η κυβέρνηση πρέπει να απολάβει της εμπιστοσύνης της βουλής.

Το Σύνταγμα του 1975 με το άρθρο 84 επαναλαμβάνει τις διατάξεις του προηγούμενου Συντάγματος για τη διατήρηση της κυβέρνησης στην εξουσία, αλλά αναφέρεται για πρώτη φορά και στην ανάδειξη της κυβέρνησης διακρίνοντας τις περιπτώσεις που υπάρχει και δεν υπάρχει δεδηλωμένη. Η σχετική αρχή της δεδηλωμένης ρυθμίζεται στο άρθρο 37 και αναφέρεται στην ατελή αρχή αφού κατά το Σύνταγμα του 1975 είναι δυνατός ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας αν δεν υπάρχει δεδηλωμένη μέσω διερευνητικών εντολών με τον αρχηγό της σχετικής πλειοψηφίας ως πρωθυπουργό⁵² (άρθρο 37 παρ.4 Συντάγματος).

Η διερευνητική εντολή διαφέρει από την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης αφού δεν είναι διορισμός ενώ είναι και άτυπη χωρίς να

---

⁵² Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π, σελ.590.

χρειάζεται δημοσίευση στην εφημερίδα της κυβερνήσεως ούτε και προσυπογραφή⁵³.

Περίπτωση άρνησης του Προέδρου της Δημοκρατίας να διορίσει κυβέρνηση έχουμε τον Ιούνιο και το Νοέμβριο του 1989 επειδή λαμβάνει χώρα το φαινόμενο της αρνητικής δεδηλωμένης στο οποίο έχουμε δηλώσεις κομμάτων και ανεξάρτητων βουλευτών, 153 στη μία περίπτωση και 151 στην άλλη, ότι δεν θα στηρίξουν την κυβέρνηση. Στην περίπτωση αυτή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έμεινε συνεπής στο άρθρο 37 του Συντάγματος και απέτρεψε την εκβιαστική και αθέμιτη κατασκευή κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας μέσω της εκμετάλλευσης του διορισμού της κυβέρνησης και της άσκησης των καθηκόντων της στο δεκαπενταήμερο μεσοδιάστημα ως την ψηφοφορία στη βουλή. Από αυτό καταλαβαίνουμε ότι η εμπιστοσύνη της βουλής στην κυβέρνηση οφείλει να είναι πολιτικά δεδηλωμένη ήδη κατά τη στιγμή του σχηματισμού της.

54

Το Σύνταγμα του 1975 ξεχωρίζει τις εξής δύο περιπτώσεις:

1. Όταν υπάρχει δεδηλωμένη, πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός της πλειοψηφίας.
2. Ενώ αν δεν υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο, είναι δυνατός ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας.

Τέλεια αρχή της δεδηλωμένης καλείται η αρχή εκείνη σύμφωνα με την οποία όταν πριν από το διορισμό του υπουργικού συμβουλίου υπάρχει πλειοψηφία ικανή να σχηματίσει βιώσιμη κυβέρνηση πρωθυπουργός και υπουργοί διορίζονται από την υποδεικνυόμενη πλειοψηφία. Αν δεν υπάρχει απαραίτητη πλειοψηφία, δεν είναι δυνατός ο διορισμός κυβέρνησης πλειοψηφίας και προκηρύσσονται εκλογές.

Οι ρυθμίσεις του Συντάγματος του 1975 καθιστούν νομικά αδύνατη την παύση της κυβέρνησης αν δεν έχει αλλάξει η δεδηλωμένη

---

⁵³ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.511.

⁵⁴ Βλ.Α. Δημητρόπουλος, ό.π, σελ.512.

εμπιστοσύνη της βουλής στο πρόσωπο του πρωθυπουργού. Αν ο πρόεδρος παύσει την κυβέρνηση, εφόσον η δεδηλωμένη παραμένει, είναι υποχρεωμένος να διορίσει πάλι το ίδιο πρόσωπο πρωθυπουργό εκτός και επιλέξει να διορίσει πρωθυπουργό με σκοπό την άμεση διάλυση της βουλής και την διενέργεια εκλογών εντός 30 ημερών.

Αφού τέθηκε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1975, το αντιπροσωπευτικό πολίτευμα λειτουργεί κατά το υπόδειγμα του πλειοψηφικού κοινοβουλευτισμού καθώς με μικρά διαλείμματα, οι κυβερνήσεις είναι μονοκομματικές και αυτοδύναμες. Η λειτουργική σύνδεση κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και κυβέρνησης τα ενοποιεί σε ένα μόνο κέντρο πολιτικής εξουσίας με τον πρόεδρο της δημοκρατίας να αρκείται σε δεύτερο ρόλο.

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1986 στο άρθρο 37 παράγραφος 2⁵⁵ καθιερώνει την τέλεια αρχή της δεδηλωμένης και απαγορεύει το διορισμό κυβέρνησης μειοψηφίας.

Ο στόχος της αναθεώρησης του 1986 ήταν η μετακίνηση της ρυθμιστικής ευθύνης για τη λειτουργία του πολιτεύματος στο κομματικό σύστημα.

Είναι ωστόσο σύνηθες λόγω του εκλογικού συστήματος να αναδεικνύεται κυβέρνηση που έχει μεν την ψήφο εμπιστοσύνης της

---

⁵⁵ Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία, ο πρόεδρος της δημοκρατίας παρέχει στον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει τη σχετική πλειοψηφία διερευνητική εντολή για να διακριβωθεί η δυνατότητα σχηματισμού κυβέρνησης που να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της βουλής. Αν δεν διαπιστωθεί αυτή η δυνατότητα, ο πρόεδρος της δημοκρατίας παρέχει διερευνητική εντολή στον αρχηγό του δεύτερου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος και αν δεν τελεσφορήσει και αυτή στον αρχηγό του τρίτου. Αν οι διερευνητικές εντολές δεν τελεσφορήσουν, ο πρόεδρος καλεί τους αρχηγούς των κομμάτων και αν επιβεβαιωθεί η αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της βουλής, επιδιώκει το σχηματισμό κυβέρνησης από όλα τα κόμματα της βουλής για τη διενέργεια εκλογών και σε περίπτωση αποτυχίας αναθέτει στον πρόεδρο του Σ.τ.Ε. ή του Α.Π. ή του Ελ.Συν. το σχηματισμό κυβέρνησης όσο το δυνατόν ευρύτερης αποδοχής για να διενεργήσει εκλογές και διαλύει τη βουλή.

πλειοψηφίας των βουλευτών, η πλειοψηφία όμως αυτή να μην εκφράζει την απόλυτη αλλά τη σχετική πλειοψηφία του εκλογικού σώματος. Την αναντιστοιχία αυτή καθιστά αναγκαία η ανάγκη διευκόλυνσης του σχηματισμού κυβερνήσεων που λόγω κατακερματισμού και διαφωνιών των πολιτικών δυνάμεων δεν θα ήταν δυνατός και θα οδηγούμασταν στην ακυβερνησία.

Οι συντακτικοί νομοθέτες του 1975 και οι αναθεωρητικοί του 1985 έχοντας νωπές τις μνήμες της διετίας 1965-1967 και την επταετία της δικτατορίας κατέστησαν την ανάδειξη της κυβέρνησης μια απόλυτα τυποποιημένη διαδικασία στην οποία ο αρχηγός του κράτους μετέχει με δέσμια αρμοδιότητα.⁵⁶

Στη χώρα μας ,εν αντιθέσει με άλλα ευρωπαϊκά κράτη, δεν προβλέπεται η εκλογή του πρωθυπουργού άμεσα από τη βουλή και λαμβάνει χώρα ο κατ' επέκταση υποχρεωτικός διορισμός του από τον Πρόεδρο της δημοκρατίας παρόλο που η εκλογή του από τη βουλή φαίνεται να είναι η απλούστερη μέθοδος διασφάλισης της εξάρτησης της κυβέρνησης από τη βουλή τη στιγμή της ανάδειξής της.

Στην περίπτωση αδυναμίας σχηματισμού κυβέρνησης ύστερα από ατελέσφορη κατάληξη της διαδικασίας των διερευνητικών εντολών έχουμε δύο λύσεις:

- 1) Την επιδίωξη σχηματισμού κυβέρνησης από όλα τα κόμματα της βουλής ή
- 2) Κυβέρνηση όσο γίνεται ευρύτερης αποδοχής με πρωθυπουργό πρόεδρο ενός ανωτάτου δικαστηρίου και αποστολή της τη διενέργεια εκλογών (περίπτωση Σεπτεμβρίου 2015)⁵⁷.

Την κοινοβουλευτική δύναμη των κομμάτων πληροφορείται ο πρόεδρος της Δημοκρατίας από τον απερχόμενο πρόεδρο της βουλής. Στην πράξη, ειδικά αν το αποτέλεσμα των εκλογών είναι ξεκάθαρο, ο

---

⁵⁶ Βλ.Κ.Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδ.Σάκκουλα, σελ.542.

⁵⁷ Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π., σελ.533.

Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης την Δευτέρα, ή την Τρίτη μετά την Κυριακή των εκλογών χωρίς να περιμένει την απόφαση της ανωτάτης εφορευτική επιτροπής ή την ανακοίνωση του προέδρου της Βουλής.

Η ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΕΝΙΚΑ

Η ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος προϋποθέτει ότι ένα κόμμα ή έστω ένας συνασπισμός κομμάτων διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία στη βουλή. Αυτό κατά βάση το διασφαλίζει το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα. Αν δεν υπάρχει τέτοιο σύστημα, η

κυβερνητική αστάθεια κάνει συχνά την εμφάνισή της. Για να την αποφύγουν, πολλά συντάγματα περιέχουν ειδικές διατάξεις που ενισχύουν την ανεξαρτησία της εκτελεστικής εξουσίας⁵⁸.

Η εκλογίκευση του κοινοβουλευτικού συστήματος συνίσταται στην πρόβλεψη μηχανισμών νομικού καταναγκασμού στο Σύνταγμα για να επιτευχθεί κυβερνητική σταθερότητα παρόλο που απουσιάζει η ουσιαστική πολιτική βάση της, που είναι μια συμπαγής κοινοβουλευτική πλειοψηφία⁵⁹. Αυτή η ανάγκη δημιουργήθηκε επειδή στις απαρχές διαμόρφωσης του κοινοβουλευτικού συστήματος υπήρχε μία ετεροβαρής υπεροχή του κοινοβουλίου που οδηγούσε σε εύκολες κυβερνητικές ανατροπές.

Ο όρος “εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός” ανήκει στον Γάλλο δημοσιολόγο Boris Mirkine Guetzevitch ο οποίος τον χρησιμοποίησε για να καταδείξει τις, όπως προείπαμε, τεχνικές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που υιοθέτησε ο συντακτικός νομοθέτης διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών ιδίως κατά τον 20ο αιώνα για να διασφαλίσει την εκάστοτε κυβερνητική σταθερότητα⁶⁰. Είναι άγνωστος όρος για τους περισσότερους πολίτες

Ουσιαστικά ο στόχος των εμπνευστών της εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι η δημιουργία μίας αυστηρά διαμορφωμένης διαδικασίας έξω από την οποία κάθε αρνητική ψήφος δεν επιφέρει παραίτηση της κυβέρνησης τη στιγμή που στο κλασικό κοινοβουλευτικό σύστημα δεν έχουμε καμιά ειδική διαδικασία και η οποιαδήποτε αρνητική ψήφος στην κυβέρνηση σε βασικό θέμα μπορεί να επιφέρει την πτώση της.

Η λεπτομερειακή ρύθμιση της διαδικασίας της πρότασης εμπιστοσύνης αλλά και δυσπιστίας αποτελεί τον πυρήνα της

---

⁵⁸ Βλ.Α.Παντελή, ο.π., σελ.152.

⁵⁹Βλ. Η.Νικολόπουλος, Ο εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός, Πανεπιστημιακές Εκδ.Παντείου, σελ.3.

⁶⁰ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.164.

εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος⁶¹. (άρθρο 84 παράγραφος 6 Συντάγματος). Δεν είναι τυχαίο ότι στην Ελλάδα καμιά πρόταση δυσπιστίας δεν έχει περάσει.

Σε δεύτερο στάδιο η προσπάθεια εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος ρυθμίζει την ίδια τη λειτουργία της βουλής εισάγοντας με συνταγματικές διατάξεις περιορισμούς στην οργάνωσή της και στην έκταση των νομοθετικών αρμοδιοτήτων των βουλευτών.

Και τα χαρακτηριστικά του κομματικού συστήματος είναι δείκτης σταθερότητας του κυβερνητικού συμπλέγματος, αφού σε εκλογικευμένα κοινοβουλευτικά συστήματα που τα κόμματα έχουν απόλυτη κυριαρχία και δρουν σχεδόν αποκλειστικά αυτά αντί μεμονωμένων βουλευτών, η βουλή είναι πιο παραγωγική και επιδρά θετικά στην κυβερνητική σταθερότητα. Η κριτική αποκαλεί αυτή την κατάσταση κομματική δημοκρατία που αναγκάζει τους βουλευτές να ακολουθούν την κομματική γραμμή. Συνήθως υπάρχει αντιστρόφως ανάλογη σχέση ανάμεσα στην αντιπροσωπευτική λειτουργία και την αποδοτικότητα της βουλής αφού παρατηρούμε βουλευτές πιστούς στους ψηφοφόρους τους οι οποίοι διαφορούν για τις κομματικές γραμμές να προκαλούν αστάθεια και μείωση της αποδοτικότητας της βουλής τη στιγμή που σε εκλογικευμένα κοινοβουλευτικά συστήματα αν και οι πολίτες νιώθουν ενίοτε υποαντιπροσωπευόμενοι από τους βουλευτές τους, μιας και η στάση τους χαράσσεται από το κόμμα, έχουμε σταθερότητα και αποδοτικότητα⁶².

Μετα τον Α παγκόσμιο πόλεμο έχουμε ισχυροποίηση της εκτελεστικής εξουσίας γιατί έχοντας ως πείρα την πολιτική πρακτική του παρελθόντος έγινε κατανοητό ότι μια καλή κυβέρνηση δεν πρέπει να είναι ένας απλός εκτελεστής των θελήσεων του κοινοβουλίου, αλλά θα πρέπει να χαράσσει η ίδια την πολιτική της και να διαθέτει το απαραίτητο

---

⁶¹ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 4.

⁶² Βλ. P. Ziegenhein, ο.π., σσ. 33, 38.

χρονικό περιθώριο για την υλοποίησή της. Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους έσπρωξαν προς την διαρκή ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας με αποτέλεσμα την κρίση του κοινοβουλευτισμού του μεσοπολέμου.

Μια πρώτη προσπάθεια εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος συναντάται στο Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, στο οποίο ίσχυσαν ρυθμίσεις εξισορρόπησης της εκτελεστικής έναντι της νομοθετικής εξουσίας με αρκετές εξουσίες να δίνονται απευθείας στον αρχηγό του κράτους. Οι ρυθμίσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν κατά διαστροφή του πνεύματος που διείπε το πολίτευμα και σίγουρα βοήθησαν στην τόσο γρήγορη άνοδο του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και στην Ιταλία και Ισπανία δυο χώρες στις οποίες ο εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός σαρώθηκε από αυταρχικά ιδεολογικά ρεύματα που καθιέρωσαν απολυταρχία. Σίγουρα όμως δεν μπορούμε να καταδεικνύουμε τις όποιες συστημικές δυσλειτουργίες και ανεπάρκειες του κοινοβουλευτικού συστήματος ως αιτία για την επικράτηση των ολοκληρωτικών καθεστώτων κατά τον μεσοπόλεμο καθότι είναι φανερό ότι οι δυσμενέστατοι πολιτικοί συσχετισμοί που οφείλονταν σε ατυχέστατες επιλογές και διαχειριστική ανεπάρκεια των πολιτικών της εποχής ήταν η κύρια αιτία⁶³.

Μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο τα παραδείγματα μεθόδων εκλογίκευσης του κοινοβουλευτισμού προκειμένου να θωρακιστεί η κυβερνητική σταθερότητα από πιθανούς νέους εραστές της απολυταρχίας και όχι μόνο, πληθαίνουν. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ιδιόμορφη πρόταση δυσπιστίας στον θεμελιώδη νόμο της Βόννης, αποκαλούμενη και “εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας” (konstruktives Misstrauensvotum) σύμφωνα με την οποία η Βουλή έχει το δικαίωμα να εκφράσει την δυσπιστία της προς τον Καγκελάριο μόνο με την προϋπόθεση ότι έχει ήδη εκλέξει τον διάδοχό του με απόλυτη

---

⁶³ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.165.

πλειοψηφία. Μόνον τότε ο ομοσπονδιακός πρόεδρος της Δημοκρατίας οφείλει να παύσει τον τρέχοντα καγκελάριο και να διορίσει τον νεοεκλεγέντα. Ο στόχος ήταν προφανής. Η διασφάλιση της ομαλής λειτουργία του πολιτεύματος κατά τον έλεγχο πιθανών πολιτικών ευθυνών στον επικεφαλής της κυβέρνησης. Επίσης είναι χαρακτηριστικό το άρθρο 64 του προϊσχύσαντος Συντάγματος της Ισπανίας του 1931, στο οποίο αναφέρεται ότι η κυβέρνηση αλλά και ο υπουργός δεν θα θεωρηθεί υποχρεωμένος να παραιτηθεί αν η πρόταση δυσπιστίας δεν θεωρηθεί δεκτή από την πλειοψηφία των βουλευτών που απαρτίζουν τη βουλή⁶⁴.

Ένα ακόμη παράδειγμα εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού μπορούμε να πούμε ότι είναι και το πολυκομματικό σύστημα των σκανδιναβικών χωρών που, λόγω του αναλογικού εκλογικού συστήματος, οδηγεί αναπόφευκτα σε κυβερνήσεις συνεργασίας οι οποίες μάλιστα δεν υποχρεούνται να ζητήσουν ψήφο εμπιστοσύνης αν και υπόκεινται σε πρόταση δυσπιστίας επ' απειλή πτώσεώς τους. Αυτό το χαρακτηριστικό χαρίζει σταθερότητα ενώ η πηγάζουσα από το σύνταγμα ανοχή της νομοθετικής έναντι της εκτελεστικής εξουσίας της προσδίδει έναν χαρακτήρα διορθωτικό της κυβερνητικής πολιτικής αναδεικνύοντάς την σε μια εποικοδομητική και όχι ανατρεπτική δύναμη⁶⁵.

Στη Γαλλία το κοινοβουλευτικό πολίτευμα που εισάγει η Έ Γαλλική Δημοκρατία αποδεικνύεται πολύ σταθερό αν και η συνταγματική ανάγνωση διαφέρει αναλόγως αν έχουμε ή όχι ιδεολογική σύμπτωση προέδρου -κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Η ανάδειξη του προέδρου από το λαό και οι συνταγματικά κατοχυρωμένες εξουσίες του κυρίως στο πεδίο της εξωτερική πολιτικής κάνουν το πολίτευμα να χαρακτηρίζεται μάλλον ημιπροεδρικό.

---

⁶⁴ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 7.

⁶⁵ Βλ. Κ. Μαυριάς, ο.π., σελ. 166.

Η επίδραση του γαλλικού εκλογικευμένου κοινοβουλευτικού συστήματος και όχι μόνο εντείνεται από την ευρεία νομοθετική παρέμβαση των Βρυξελλών με αποτέλεσμα την περαιτέρω εξασθένηση του κοινοβουλίου⁶⁶.

Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές της ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας των Βρυξελλών έναντι των εθνικών κοινοβουλίων μπορούν να αποκρουστούν με το φαινόμενο της εδώ και δεκαετίες ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας έναντι της νομοθετικής μέσω των συνταγματικά κατοχυρωμένων ρυθμίσεων του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού⁶⁷.

Πρόσφατη έρευνα σε εθνικές νομοθεσίες προεδρικών συστημάτων της Νοτίου Αμερικής έδειξε ότι το φαινόμενο του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού συναντάται και σε προεδρικά συστήματα⁶⁸.

Αν ρίξουμε μια ματιά και στα κράτη στις μετακομμουνιστικές δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης παρατηρούμε ότι σε αυτές ο κοινοβουλευτισμός εφαρμόστηκε στο στάδιο μετάβασής τους από την απολυταρχία στη δημοκρατία. Τα νέα δημοκρατικά Συντάγματα ενσωμάτωσαν πολλούς μηχανισμούς του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού για να διασφαλίσουν την πολιτική σταθερότητα, χαρακτηριστικό πολύτιμο σε μία τέτοια μεταβατική περίοδο.

Στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ λοιπόν ο εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός εντοπιζόταν σε θέματα εθνικής ευθύνης, σχηματισμού κυβέρνησης και εξουδετέρωσης μιας ξαφνικής κοινοβουλευτικής απόπειρας διάλυσης της βουλής. Επιχείρησαν να σπάσουν το δεσμό μεταξύ μία αποτυχίας της κυβέρνησης να περάσει ένα νόμο στη βουλή και της έγερσης νομικού ζητήματος νομιμοποίησής της.

---

⁶⁶ Βλ. S. Brouard, O. Costa, T. Kuning, ο.π., σελ. 76.

⁶⁷ Βλ. W. Sadurski, *Constitutionalism and the enlargement of Europe*, Pub. Oxford Press, p. 167.

⁶⁸ Βλ. P. Ziegehein, *The Indonesian parliament and democratization*, Pub. Iseas, p. 44.

Σταθερός πλοηγός των προσπαθειών της εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος υπήρξε η επιθυμία των λοιπών ευρωπαϊκών κρατών να απολαύσουν την κυβερνητική σταθερότητα που χαρακτηρίζει το αγγλικό δικομματικό σύστημα, μια σταθερότητα βέβαια που σφυρηλατήθηκε σταδιακά μέσω της πολιτικής πρακτικής και δεν επιβλήθηκε με νομικές ρυθμίσεις που προετοιμάστηκαν από καθηγητές νομικής.

Προοδευτικά δημιουργήθηκε μία εκλογίκευση των κοινοβουλευτικών τεχνικών και επικράτησε η αντίληψη της αναγκαιότητας της ισχυροποίησης με συνταγματικές διαδικασίες της εκτελεστικής εξουσίας έναντι στο κοινοβούλιο.

Στην Ελλάδα, το σύνταγμα του 1975 προβλέπει εξορθολογισμένο κοινοβουλευτικό σύστημα με ρητή διατύπωση της αρχής της δεδηλωμένης η οποία και ισχύει σε όλη την διάρκεια της κοινοβουλευτικής περιόδου. Ιδρύει και δεύτερο νομοθετικό όργανο, που το αποτελούν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και το υπουργικό συμβούλιο για την έκδοση πράξεων νομοθετικού περιεχομένου (άρθρο 44, παρ.1). Στο σύνταγμα του 1986 γίνεται μαζική μεταφορά αρμοδιοτήτων από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στον πρωθυπουργό στη λογική του εξορθολογικοποιημένου κοινοβουλευτισμού. Ο πρωθυπουργός βέβαια έχει γίνει υπερβολικά ισχυρός τη στιγμή που τα παραδείγματα κατάχρησης εξουσίας από μονάρχες και δικτάτορες στην ελληνική ιστορία δεν είναι και λίγα.

Η βασική ιδέα που μονοπωλεί την πλειοψηφία των νέων τεχνικών της εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι ότι η απόφαση για την ανατροπή μιας κυβέρνησης είναι σοβαρή και οι όποιες αποφάσεις επιβάλλεται να ληφθούν χωρίς βιασύνη και απεισκευσία.

Οι πιο σημαντικές τεχνικές μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η εκλογίκευση στην Ελλάδα είναι οι εξής:

- i. Η δυνατότητα της κυβέρνησης να ζητήσει ανα πάσα στιγμή ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή ώστε να διαγνώσει αν διαθέτει την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου.
  - ii. Οι απόντες κατά τη διαδικασία παροχής ψήφου εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση βουλευτές θεωρείται ότι σιωπηλά είναι υπέρ της διατήρησης της κυβέρνησης στην εξουσία.
  - iii. Η υποβολή νέας πρότασης δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης προϋποθέτει την πάροδο ενός μεγάλου χρονικού διαστήματος από την απόρριψη της τελευταίας.
  - iv. Η υποχρέωση της κυβέρνησης να παραιτηθεί προϋποθέτει ότι η πρόταση δυσπιστίας έγινε δεκτή από την απόλυτη πλειοψηφία των μελών του κοινοβουλίου.
  - v. Μια σειρά περιορισμών στις νομοθετικές πρωτοβουλίες των βουλευτών
  - vi. Το φαινόμενο των πειθαρχημένων κοινοβουλευτικών ομάδων
- Τα σημαντικότερα αποτελέσματα της προσπάθειας εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι ο περιορισμός της νομοθετικής πρωτοβουλίας της Βουλής, η διεύρυνση της κυβερνητικής πρωτοβουλίας στο νομοθετικό έργο, καθώς και η αποφυγή συχνών κυβερνητικών κρίσεων. Ο εκλογικός νόμος λειτουργεί επικουρικά στην κατεύθυνση του σχηματισμού ενισχυμένων κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών έτοιμων να στηρίξουν ισχυρές και σταθερές κυβερνήσεις.

Ουσιαστικά, η εκλογίκευση του κοινοβουλευτικού συστήματος έχει δύο στόχους:

1. Τη με νομικά μέσα προσπάθεια τεχνητή στήριξη της κυβέρνησης και αποφυγή παραίτησής της όπως θα συνέβαινε στο κλασικό κοινοβουλευτικό σύστημα.
2. Την αύξηση των αρμοδιοτήτων της κυβέρνησης σε βάρος του κοινοβουλίου με την έννοια του περιορισμού των αρμοδιοτήτων του⁶⁹.

---

⁶⁹ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ.5.

Ο πρώτος στόχος επιτυγχάνεται με τη διεξοδική ρύθμιση που αφορά την πρόταση δυσπιστίας έτσι ώστε να καθίσταται δύσκολη η ενεργοποίηση της ευθύνης της κυβέρνησης έναντι του κοινοβουλίου. Ο στόχος των συντακτικών νομοθετών είναι ο σχηματισμός μιας οργανωμένης διαδικασίας έξω από την οποία κάθε αρνητική ψήφος να μην επιφέρει παραίτηση της κυβέρνησης, αφού μια κυβέρνηση ανατρέπεται μόνο αν καταψηφιστεί από την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των μελών της Βουλής⁷⁰.

Ο δεύτερος στόχος επιτυγχάνεται με τον πάσης φύσεως περιορισμό της νομοθετικής πρωτοβουλίας των βουλευτών, ενώ η κυβέρνηση με διάφορες θεσπισμένες διαδικασίες (π.χ. η διαδικασία του κατεπείγοντος) διευκολύνεται να περιορίζει συζητήσεις θεμάτων στα οποία θέλει να αποφύγει κριτική και αντιδράσεις από την αντιπολίτευση.

---

⁷⁰ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 8.

ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΨΗΦΟΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ

Στο αίτημα παροχής εμπιστοσύνης της κυβέρνησης η Βουλή τίθεται ή όχι υπέρ της συγκεκριμένης κυβέρνησης.

Την εποχή του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος δεν απαιτείτο-σε αντίθεση με τις σύγχρονες συνταγματικές ρυθμίσεις- η εμφάνιση της κυβέρνησης στη βουλή για να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης καθότι δεν αποτελούσε νομική υποχρέωσή της. Αυτό όμως δεν αλλοιώνει τον χαρακτήρα του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος αφού η έκφραση εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας πραγματοποιείται ασχέτως της κυβερνητικής πρωτοβουλίας. Τα από το 1927 ελληνικά συντάγματα παράλληλα προς τον κανόνα κατά τον οποίο η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της βουλής ορίζουν ότι η κυβέρνηση οφείλει να εμφανιστεί στη βουλή και να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης και ότι μπορεί να το πράξει και οποτεδήποτε άλλοτε. Βλ Συντάγματα 1927, άρθρο 89, 1952 , άρθρο 88 και 1975 άρθρο 84⁷¹.

Έχουμε δύο είδη προτάσεων εμπιστοσύνης:

1. Την υποχρεωτική, η οποία λαμβάνει χώρα αμέσως μετά την ανάδειξη της νέας κυβέρνησης.
2. Τη δυνητική, η οποία μπορεί να ζητηθεί από την κυβέρνηση οποιαδήποτε στιγμή

Η προσπάθεια σχηματισμού κυβέρνησης μετά τις εκλογές έχει πάντα επείγοντα χαρακτήρα.

Λεπτομέρειες της πρώτης πρότασης εμπιστοσύνης αναφέρονται στο άρθρο 84 παράγραφος 1 εδάφιο β του Συντάγματος, που ορίζει ότι μέσα σε 15 μέρες από την ορκωμοσία του πρωθυπουργού η κυβέρνηση υποχρεούται να ζητήσει την ψήφο εμπιστοσύνης της βουλής. Η

---

⁷¹ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.194.

προθεσμία των 15 ημερών από το διορισμό του πρωθυπουργού για ψήφο εμπιστοσύνης είναι αποκλειστική (άρθρο 38§1)⁷². Πριν τη ψηφοφορία, διεξάγεται συζήτηση η οποία αρχίζει μέσα σε 2 μέρες από την υποβολή της πρότασης από την κυβέρνηση και ολοκληρώνεται σε άλλες τρεις άρθρο 84 παρ. 4 Συντάγματος. Αλλά και για τη δεύτερη μορφή ψήφου εμπιστοσύνης, οι σύγχρονες συνταγματικές ρυθμίσεις ορίζουν συγκεκριμένες προθεσμίες μέσα στις οποίες πρέπει να διεξαχθεί η ψηφοφορία εμπιστοσύνης ή μη. Αποφεύγεται έτσι η καθυστέρηση της εμφάνισης της κυβέρνησης στη βουλή και επομένως η παραμονή στην εξουσία κυβέρνησης μειοψηφίας, κάτι που συνέβαινε στο πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα στη διάρκεια του οποίου τα χρονικά όρια παραμονής κυβέρνησης μειοψηφίας στην εξουσία καθορίζονταν εν πολλοίς από το αν είχαν ή όχι διακοπεί οι εργασίες της βουλής αφού για να εκφράσει τη εμπιστοσύνη της η βουλή πρέπει να είναι παρούσα πράγμα που το εκμεταλλεύτηκαν πολλάκις καθυστερώντας τη σύγκλιση της βουλής και δημιουργώντας “αντικοινοβουλευτικά διαλείμματα” για να διατηρήσουν στην εξουσία λίγο ακόμη μια κυβέρνηση μειοψηφίας⁷³.

Ας σημειωθεί πάντως ότι σε όλες τις σκανδιναβικές χώρες αλλά και στη Γαλλία της 5ης δημοκρατίας η κυβέρνηση που διοριζόταν από τον αρχηγό του κράτους δεν είχε υποχρέωση να εμφανιστεί ενώπιον της βουλής και να ζητήσει την επιβεβαίωση της εμπιστοσύνης αφού αυτή τεκμαίρεται ότι υπάρχει μιας και δεν έχει κατατεθεί πρόταση μομφής. (σιωπηρή υπερψήφιση).

Υ Π Ε Ρ Ψ Η Φ Ι Σ Η Τ Η Σ Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Σ Ε Μ Π Ι Σ Τ Ο Σ Υ Ν Η Σ

Σύμφωνα με το Σύνταγμα πρόταση εμπιστοσύνης δεν μπορεί να γίνει δεκτή αν δεν εγκριθεί από την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών, η οποία όμως δεν επιτρέπεται να είναι κατώτερη από τα 2/5

⁷² Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π., σελ.303.

⁷³ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, ο.π., σελ.196.

του όλου αριθμού των βουλευτών (120). Συνεπώς, για την ψήφο εμπιστοσύνης απαιτείται απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών και όχι του συνόλου, ενώ το ελάχιστο όριο είναι 120.

Στο ζήτημα αυτό εντοπίζεται μια επιστημονική διχογνωμία ως προς το αν η κυβέρνηση πρέπει να συγκεντρώνει την απόλυτη πλειοψηφία κατά την παροχή της ψήφου εμπιστοσύνης. Η επικρατούσα άποψη θεωρεί ότι ως ψήφος εμπιστοσύνης νοείται η απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών. Κατά τους θιασώτες αυτής της άποψης, η σχετική βούληση του συντακτικού νομοθέτη προκύπτει από το άρθρο 37 παρ.2 εδ. α' που υποχρεώνει τον πρόεδρο να διορίσει πρωθυπουργό μόνο τον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία στη βουλή. Συνεπώς στην υποχρεωτική ψήφο εμπιστοσύνης τα πράγματα φαίνονται να είναι ξεκάθαρα: απαιτείται η υποχρεωτική πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών. Στη δυνητική όμως πρόταση εμπιστοσύνης δεχόμαστε τη μειωμένη πλειοψηφία που προβλέπει το άρθρο 84 παρ.6 με στόχο την ενίσχυση της κυβερνητικής σταθερότητας.

Ήδη από το 1982 ο Δημήτρης Τσάτσος υποστήριζε ότι ως ψήφος εμπιστοσύνης εννοείται η απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών και ότι σ' αυτή την περίπτωση δεν καλυπτόμαστε από τον κανόνα του άρθρου 84 παρ.6 του Συντάγματος, που ορίζει ότι "πρόταση εμπιστοσύνης δεν μπορεί να γίνει δεκτή αν δεν εγκριθεί από την απόλυτη πλειοψηφία του αριθμού των βουλευτών, η οποία όμως δεν επιτρέπεται να είναι κατώτερη από τα $\frac{2}{3}$ του όλου αριθμού των βουλευτών". Αυτό προκύπτει, κατά τη γνώμη του Τσάτσου, από το άρθρο 37 παρ.2 εδ. α του Συντάγματος, το οποίο ξεκάθαρα υποχρεώνει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να διορίσει πρωθυπουργό μόνον τον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία στη βουλή και όχι τη σχετική, περίπτωση κατά την οποία δεν λαμβάνει χώρα διορισμός πρωθυπουργού, αλλά αρχίζει η διαδικασία των διερευνητικών εντολών, με την πρώτη να παραδίδεται στον αρχηγό της σχετικής πλειοψηφίας με σκοπό να

διερευνήσει την πιθανότητα σχηματισμού κυβέρνησης απόλυτης πλειοψηφίας.

Εξάλλου, σύμφωνα με τον Τσάτσο, το άρθρο 84 παρ.6 εδ. α', που προβλέπει την μειωμένη πλειοψηφία έχει αποκλειστική εφαρμογή στην πιθανή περίπτωση που θέσει ζήτημα εμπιστοσύνης η ίδια η κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της θητείας της, αφού είναι σαφές ότι ο στόχος της λογικής του νομοθέτη είναι η ενίσχυση της κυβερνητικής σταθερότητας. Γι' αυτό και αναζητείται όχι μια αρνητική πλειοψηφία, αλλά μια συμπαγής πλειοψηφία η οποία να μην μπορεί να ανατρέψει την κυβέρνηση, αλλά είναι σε θέση στη συνέχεια να δώσει και μία νέα κυβερνητική λύση. Τέλος, σύμφωνα με τον Τσάτσο, τίθεται και θέμα λαϊκής κυριαρχίας, αφού έχουμε ήδη μια κάποια αλλοίωση της λαϊκής βούλησης λόγω εκλογικού συστήματος, που έχει ως αποτέλεσμα η σχετική πλειοψηφία του εκλογικού σώματος να εκφράζεται με κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αν μειώσουμε κι άλλο τον πήχη της πρώτης κοινοβουλευτικής νομιμοποίησης της νέας κυβέρνησης θα θίγαμε σε επικίνδυνο βαθμό την δημοκρατική της νομιμοποίηση⁷⁴. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο Τσάτσος, αν γίνει δεκτή η άποψη ότι η πλειοψηφία των $\frac{2}{3}$ εφαρμόζεται και στην πρόταση εμπιστοσύνης της καινούριας κυβέρνησης, πώς γίνεται πρακτικά ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να ανιχνεύσει ποιά είναι η σχετική πλειοψηφία η οποία προφανώς θα προκύπτει από την αποχή κάποιου κόμματος, το οποίο θέλει να δώσει ανοχή στην κυβέρνηση ή πώς θα μπορούσε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να προβλέψει αν ένα κόμμα θα απέχει ή όχι και αναλόγως να ενεργήσει σχετικά με το διορισμό του πρωθυπουργού;

Με αυστηρή γραμματική ερμηνεία του Συντάγματος μπορούμε να αποκλείσουμε την εφαρμογή της συνταγματικής διάταξης που αναφέρεται στην πλειοψηφία των $\frac{2}{3}$ στην περίπτωση της ψήφου

---

⁷⁴ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.562.

εμπιστοσύνης σε νέα κυβέρνηση. Με ιστορική ερμηνεία δεν μπορούμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα υπέρ της μίας ή της άλλης εκδοχής.

Βέβαια, κατά το στάδιο των διερευνητικών εντολών ή κατά το στάδιο της σύγκλισης των αρχηγών των κομμάτων από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αν υπάρχουν αφενός σαφείς ενδείξεις πλειοψηφίας αφετέρου σαφείς ενδείξεις ότι δεν διαμορφώνεται αρνητική πλειοψηφία (ας πούμε κάποιο κόμμα δηλώνει δημοσίως ότι θα απουσιάσει από την ψηφοφορία παροχής ψήφου εμπιστοσύνης), μπορεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να διορίσει πρωθυπουργό σχετικής πλειοψηφίας χωρίς να παραβιάσει την αρχή της δεδηλωμένης. Είναι αυτονόητο πάντως ότι μια κυβέρνηση ανοχής, ειδικά υπό τις παρούσες πολυσύνθετες και κρίσιμες πολιτικοοικονομικές συνθήκες, δύσκολα θα μακροημέρευε⁷⁵.

Συμφωνούμε πάντως στο εξής:

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί να αρκείται σε διαβεβαιώσεις ως προς τη δυνατότητα συγκέντρωσης πλειοψηφίας προκειμένου να παράσχει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης ή προκειμένου να μετατρέψει σε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης τη διερευνητική εντολή, αλλά έχει την υποχρέωση να ζητά και να λαμβάνει ισχυρές και ξεκάθαρες σχετικές ενδείξεις και αποδείξεις.
2. Πρωθυπουργός μπορεί να διοριστεί και εξωκοινοβουλευτικό πρόσωπο.

Ο αριθμός των βουλευτών που διαφοροποιούνται παίζει τον πρώτο ρόλο αφού αν από τη διαφοροποίηση δεν απειλείται αριθμητικά η δεδηλωμένη, η κυβέρνηση δεν είναι πολιτικά υπόχρεη να θέσει θέμα εμπιστοσύνης στη βουλή, κάτι που θα συνέβαινε αν μέσω της διαφοροποίησης χανόταν η δεδηλωμένη. Και όταν λέμε δεδηλωμένη, δεν είναι ξεκάθαρο αν εννοούμε των 150 βουλευτών ή των 120 θετικών ψήφων της παραγράφου 6 του άρθρου 84 του Συντάγματος. Κατά την κοινοβουλευτική πρακτική συναντάμε το φαινόμενο οι βουλευτές της

---

⁷⁵ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.568.

κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας είτε μονοκομματικής είτε συνεργατικής που στηρίζουν την κυβέρνηση να καταψηφίζουν ένα νομοσχέδιο με αποτέλεσμα αυτό να απορριφθεί. Είναι ένα φαινόμενο σχετικά σπάνιο καθότι η κομματική πειθαρχία σχεδόν πάντα υπερισχύει του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος διαφωνίας του βουλευτή. Λόγω της σπανιότητας του φαινομένου της διαφοροποίησης ενός ή περισσότερων βουλευτών σε ένα κυβερνητικό νομοσχέδιο έχουμε φτάσει στο σημείο η διαφοροποίηση αυτή να ερμηνεύεται ως συνολική αποδοκιμασία της κυβέρνησης. Υπάρχει μια σιωπηρή συμφωνία όμως ότι ζήτημα κυβερνητικής αποδοκιμασίας μέσω της διαφοροποίησης κάποιων βουλευτών σε κυβερνητικό νομοσχέδιο τίθεται μόνο σε νομοσχέδιο καθοριστικά και απολύτως διαμορφωτικά της κυβερνητικής πολιτικής, όπως ήταν η υπερψήφιση του τρίτου μνημονίου τον Αύγουστο του 2015. Εκεί οι διαφοροποιήσεις ερμηνεύτηκαν ως αποδοκιμασία της κυβερνητικής πολιτικής, κάτι που μεταξύ άλλων οδήγησε στις πρόωρες εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015. Παρόλο που οι 120 θετικές ψήφοι δεν είχαν χαθεί, η πολιτική ζωή δεν καθορίζεται μόνο από ρητές συνταγματικές επιταγές, αλλά και από άγραφους πολιτικούς κανόνες.

Ένα άλλο φαινόμενο της κοινοβουλευτικής πρακτικής είναι η περίπτωση κατά την οποία κάποιοι βουλευτές της κυβερνητικής πλειοψηφίας είτε ανεξαρτητοποιούνται είτε προσχωρούν σε άλλη κοινοβουλευτική ομάδα είτε ιδρύουν νέα κοινοβουλευτική ομάδα. Σ' αυτήν την περίπτωση η κυβέρνηση οφείλει να αποδείξει ότι εξακολουθεί να διαθέτει την εμπιστοσύνη της βουλής. Η διαπίστωση μπορεί να αρκестεί σε επίπεδο δηλώσεων προέδρων κοινοβουλευτικών ομάδων ή ανεξάρτητων βουλευτών. Σε περίπτωση απώλειας της απόλυτης πλειοψηφίας των βουλευτών, η υποβολή παραίτησης καθίσταται μονόδρομος.

Ένα έτερο θέμα που ανακύπτει σχετιζόμενο με την ψήφο εμπιστοσύνης είναι οι βουλευτές που κατά την ψηφοφορία δεν παρίστανται ή παρίστανται και δηλώνουν «παρών». Οι απόντες δεν

προσμετρούνται για την εξεύρεση της απόλυτης πλειοψηφίας των παρόντων και θεωρείται ότι έχουν έμμεσα εκφραστεί υπέρ της κυβέρνησης. Οι παριστάμενοι κατά την ψηφοφορία βουλευτές που βρίσκονται στην αίθουσα αλλά δεν ψηφίζουν κατά την κρατούσα άποψη εξομοιώνονται με τους απόντες βουλευτές. Οι βουλευτές που ψηφίζουν «παρών» θεωρείται ότι ούτε θέλουν να ταχθούν υπέρ της κυβέρνησης, αλλά ούτε και θέλουν να την καταψηφίσουν εκφράζοντας έτσι μια ήπια αποδοκιμασία. Βάσει της λογικής του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού η ψήφος «παρών» στην ψήφο εμπιστοσύνης ερμηνεύεται ως ψήφος ανοχής.

Πολύς λόγος γι' αυτό το θέμα έγινε τον Αύγουστο του 2015. Η κυβέρνηση Τσίπρα μόλις είχε δει να καταψηφίζεται μια βασική κυβερνητική επιλογή της-το τρίτο μνημόνιο- από σχεδόν 40 βουλευτές της και ετοιμαζόταν-τουλάχιστον σύμφωνα με δημοσιεύματα της εποχής- να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης από την βουλή. Στην ψηφοφορία για το μνημόνιο ακουγόταν ευρέως η φράση ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να πάει κάτω από το “ψυχολογικό” όριο των 120 βουλευτών, που πρόκειται πια για κυβέρνηση μειοψηφίας, ώστε να συνεχίσει να κυβερνά. Αναλόγως, για το πιθανολογούμενο αίτημα για την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης, ακούγονταν τα σενάρια οι διαφωνούντες βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ είτε να απέχουν από την ψηφοφορία είτε να ψηφίσουν παρών δείχνοντας έτσι την ανοχή τους έτσι ώστε η κυβέρνηση, με την ψήφο τουλάχιστον 120 βουλευτών της, να συνεχίσει να κυβερνά ως κυβέρνηση μειοψηφίας.

Συνεπώς σύμφωνα με την κρατούσα άποψη και κατά τη γνώμη μου ορθότερη, μια κυβέρνηση μειοψηφίας δεχόμαστε ότι είναι νόμιμη μόνο στην περίπτωση που η κυβέρνηση ζητά κατά τη διάρκεια της θητείας της την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης. Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται η παράγραφος 6 του άρθρου 84 και η πρόταση εμπιστοσύνης γίνεται δεκτή εφόσον εγκριθεί από την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών (όχι όμως κατώτερη των 120).

ΠΑΡΟΧΗ ΨΗΦΟΥ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ

Από την ψήφιση του Συντάγματος του 1952 ως την κατάλυση του πολιτεύματος από τη χούντα έγιναν 6 φορές εκλογές και σχηματίστηκαν 17 κυβερνήσεις. Στις 19 Νοεμβρίου του 1952 έχουμε τη δημιουργία της κυβέρνησης του ελληνικού συναγερμού του Παπάγου. Η θητεία της θα είναι σχεδόν τριετής. Αμέσως μετά την παραίτηση της κυβέρνησης αυτής, ο βασιλιάς αναθέτει στον Κ. Καραμανλή το σχηματισμό κυβέρνησης. Στις 4 Οκτωβρίου 1952 ο Κ. Καραμανλής ίδρυσε την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) ενώ στις 29 Φεβρουαρίου σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση Καραμανλή μετά τις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου, η οποία και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης με 165 ψήφους υπέρ.

Στις νέες εκλογές της 2^{ας} Απριλίου 1958 η ΕΡΕ αναδείχθηκε πρώτο κόμμα και σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό την πρωθυπουργία του Κ. Καραμανλή. Στις 20 Σεπτεμβρίου 1961 λαμβάνει χώρα η παραίτηση της κυβέρνησης Καραμανλή και μετά τις εκλογές της 26^{ης} Οκτωβρίου 1961 σχηματίζεται νέα κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή, η οποία και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης με 174 ψήφους υπέρ.

Στις εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου 1963, ο Καραμανλής χάνει και παραιτείται από την αρχηγεία της ΕΡΕ. Στις 8 Νοεμβρίου σχηματίζεται η κυβέρνηση σχετικής πλειοψηφίας του Γ. Παπανδρέου. Όμως ο τελευταίος παραιτήθηκε στις 24 Δεκεμβρίου 1963 και ζήτησε εκλογές οι οποίες και πραγματοποιήθηκαν τη 16^η Φεβρουαρίου 1964, από τις οποίες προκύπτει κυβέρνηση απόλυτης πλειοψηφίας υπό την πρωθυπουργία του Γ. Παπανδρέου, που έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης με 168 ψήφους υπέρ.

Στη συνέχεια, μια σειρά από απροκάλυπτες και αντισυνταγματικές παρεμβάσεις του βασιλιά στην πολιτική ζωή του τόπου οδηγεί στην παραίτηση του Γ. Παπανδρέου στις 15 Ιουλίου του 1965 ύστερα από έντονη σύγκρουσή του με τον Κωνσταντίνο. Την ίδια μέρα ορκίστηκε πρωθυπουργός ο πρόεδρος της βουλής Α. Νόβας. Η κοινωνική αναταραχή κλιμακώθηκε επικίνδυνα τους επόμενο διάστημα, ειδικά το διάστημα 16-21 Ιουλίου που όλες οι μεγάλες πόλεις συγκλονίζονται από διαδηλώσεις οπαδών του Παπανδρέου. Ήταν φανερό ότι η αναμέτρηση του παλατιού με τον Παπανδρέου έθετε σε κίνδυνο την σταθερότητα του πολιτικού συστήματος. Τότε ήταν που το παλάτι έθεσε σε λειτουργία ένα μηχανισμό οργάνωσης πραξικοπήματος σε περίπτωση που οι εξελίξεις έβγαιναν εκτός ελέγχου.⁷⁶ Η κυβέρνηση Νόβα θεωρήθηκε ότι καταψηφίστηκε αφού το συνταγματικά προβλεπόμενο δεκαπενθήμερο πέρασε άπρακτο. Στις 5 Αυγούστου η κυβέρνηση Νόβα καταψηφίστηκε. Οι παρασκηνιακές συνωμοτικές διαβουλεύσεις κορυφώνονται. Ορκίζεται πρωθυπουργός ο Τσιριμώκος στις 20 Αυγούστου εν μέσω χαοτικών κοινωνικών αντιδράσεων και επεισοδίων εμφυλιοπολεμικού χρώματος ενώ τέθηκε για πρώτη φορά πολιτειακό ζήτημα. Η κυβέρνηση Τσιριμώκου, στις 28 Αυγούστου, καταψηφίστηκε αφού εξασφάλισε μόλις 135 θετικές ψήφους. Η τρίτη κατά σειρά κυβέρνηση Στεφανόπουλου ορκίστηκε την 17η Σεπτεμβρίου. Στις 22 Σεπτεμβρίου, ύστερα από ένα διήμερο έντονων διαβουλεύσεων, πήρε ψήφο εμπιστοσύνη 152 βουλευτών⁷⁷. Η αποχώρηση Τσιριμώκου και δύο ακόμη

⁷⁶ Βλ.Α.Παπαχελάς, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, εκδ.Εστία, σελ.188.

⁷⁷ Βλ. Παπαχελάς, ό.π., σελ.215.

βουλευτών προκάλεσε κυβερνητική κρίση και η κυβέρνηση πήρε οριακή ψήφο εμπιστοσύνης μιας ψήφου στις 25 Απριλίου 1966. Αφού τα πράγματα οδηγούνταν πάλι σε αδιέξοδο, συμφωνήθηκε μεταξύ Παπανδρέου, Κανελλόπουλου και Βασιλέα ο διορισμός υπηρεσιακής κυβέρνησης υπό τον Παρασκευόπουλου που θα οδηγούσε τη χώρα σε άμεσες εκλογές ώστε να βγει επιτέλους η χώρα από την πολιτική αστάθεια των τελευταίων 17 μηνών.⁷⁸ Η κυβέρνηση αυτή πήρε ψήφο εμπιστοσύνης στις 14 Ιανουαρίου. Η πολιτική κατάσταση συνέχιζε έκρυθμη ενώ τα πραξικοπηματικά σχέδια φαίνονταν να βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο. Την τρίτη Απριλίου ο βασιλιάς ανέθεσε τον σχηματισμό κυβέρνησης στον Κανελλόπουλο με δικαίωμα διάλυσης της βουλής και προκήρυξης εκλογών. Αυτός προσπάθησε να κρατηθεί στην εξουσία και να αναβάλλει τις εκλογές υπό το φόβο επικράτησης των κομμουνιστών ή του Ανδρέα Παπανδρέου. Εκείνη τη στιγμή φάνηκε να υπάρχει συμφωνία Βασιλέα, πρωθυπουργού και αρχηγού του στρατού για την επιβολή δικτατορίας αν η Ε.Κ. ήταν βέβαιο ότι θα κέρδιζε τις επικείμενες εκλογές και την κοινοβουλευτική πλειοψηφία⁷⁹

Την 21η Απριλίου του 1967 επιβλήθηκε στρατιωτική δικτατορία.

Από τη σκοπιά των κομματικών συστημάτων, μπορούμε να πούμε ότι έχουμε κυριαρχούμενο πολυκομματισμό κατά την περίοδο 1952-1961 και κατά τη δεκαετία του 60 έναν δικομματισμό με ιδιαιτερότητες που τον διαφοροποιούσαν από τον τυπικό βρετανικό δικομματισμό αλλά και από τον ελληνικό δικομματισμό του 80 και του 90 ένα δικομματισμό μορφής και όχι ουσίας⁸⁰.

Η πρεμιέρα της τρίτης ελληνικής δημοκρατίας έγινε με την, καταχρηστικά αποκαλούμενη, κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Καραμανλή τον Ιούλιο του 1974. Η αποφόρτιση των εμφυλιοπολεμικών

---

⁷⁸ Βλ.Α.Παπαγελάς, όπ, σελ.268.

⁷⁹ Βλ Α.Παπαγελάς, ο.π., σελ.300.

⁸⁰ Βλ.Θ.Διαμαντόπουλος, Η ελληνική πολιτική ζωή-20ος αιώνας, Εκδ.Παπαζήση, σελ.213.

παθών, η ηθική απαξίωση κάθε μεθόδευσης για νόθευση της λαϊκής κυριαρχίας και η κατάρρευση των θεσμικοψυχολογικών βάσεων του μετεμφυλιακού ιδιότυπου πλέγματος εξουσίας είχαν ως συνέπεια η μεταδικτατορική δημοκρατία να είναι ποιοτικά ανώτερη και ριζικά διαφορετική από την προπριλιανή, σταθερότερη και πιο θεσμοποιημένη⁸¹. Ακολουθούν οι εκλογές του Νοεμβρίου του 1974 με εκλογικό σύστημα ιδιαίτερα ενισχυμένης αναλογικής στις οποίες επικρατεί η νεοϊδρυθείσα από τον Καραμανλή Νέα Δημοκρατία με 54%, το υψηλότερο ποσοστό κόμματος στην ελληνική ιστορία, αφού κατάφερε να δώσει την εντύπωση της μοναδικής δύναμης σταθερότητας και προόδου. Η αναθεώρηση του Συντάγματος και το δημοψήφισμα που καθιερώθηκε ως πολίτευμα η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία κυριάρχησαν την περίοδο ως τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1977, όπου έχουμε επανεπικράτηση της Νέας Δημοκρατίας και νέα κυβέρνηση Καραμανλή με το ΠΑΣΟΚ όμως του Ανδρέα Παπανδρέου να πρωταγωνιστεί πια στον αντιδεξιό χώρο και έναν νέο δικομματισμό να ξεπροβάλλει δειλά.

Το Μάιο του 1980 έχουμε παραίτηση στις κυβερνήσεις Καραμανλή επειδή ο ίδιος εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Τον διαδέχεται ο Ράλλης, ο οποίος αφού έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης σχηματίζει κυβέρνηση ως τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981. Σ' αυτές τις εκλογές έχουμε εντυπωσιακή επικράτηση του ΠΑΣΟΚ και σχηματισμό κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Α. Παπανδρέου με απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή. Στις έντονα ιδεολογικά φορτισμένες εκλογές του Απριλίου του 1985, ύστερα από μια τετραετία κοινωνικής ευημερίας αλλά και δημοσιονομικού εκτροχιασμού, έχουμε μια νέα, ηπιότερη επικράτηση του ΠΑΣΟΚ με 161 έδρες.

Μετά την οκταετία του Α. Παπανδρέου στις εκλογές του Ιουνίου του 1989 έχουμε επικράτηση της Νέας Δημοκρατίας με πρόεδρο τον Κ. Μητσοτάκη αλλά χωρίς απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή. Σχηματισμό συμμαχικής κυβέρνησης έχουμε με την υποστήριξη της Νέας

---

⁸¹ Βλ.Θ.Διαμαντόπουλος, ο.π., σελ.279.

Δημοκρατίας και του Συνασπισμού υπό τον Τζαννετάκη. Ο βίος της κυβέρνησης αυτής ήταν βραχύς και οδηγούμαστε στις εκλογές του Νοεμβρίου 1989, στις οποίες πάλι δεν επετεύχθη αυτοδυναμία. Προσωρινή λύση δόθηκε ξανά με μία συμμαχική κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού υπό τον Ζολώτα, με την οποία πορευθήκαμε ως τις εκλογές του Απριλίου του 1990. Σ'αυτές τις εκλογές έχουμε οριακή πλειοψηφία της Νέας Δημοκρατίας με τη στήριξη του κόμματος ΔΗΑΝΑ του Στεφανόπουλου. Η κυβέρνηση Μητσοτάκη διατηρήθηκε στην εξουσία ως το Σεπτέμβρη του 1993, λόγω της αποχώρησης κάποιων βουλευτών της.

Στις εκλογές του Οκτωβρίου του 1993 έχουμε επικράτηση του ΠΑΣΟΚ με απόλυτη πλειοψηφία εδρών και αυτοδύναμη κυβέρνηση. Η κυβέρνηση Παπανδρέου έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης 170 βουλευτών. Τον Ιανουάριο του 1996, που μπορούμε να πούμε ότι βρισκόμαστε πια στο τέλος της μεταπολίτευσης, ύστερα από παραίτηση του Α. Παπανδρέου έχουμε νέο πρωθυπουργό εκλεγμένο από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ, τον Κ. Σημίτη, οποίος και παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης από 166 βουλευτές. Μερικούς μήνες αργότερα στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1996 έχουμε επανεπικράτηση του ΠΑΣΟΚ και κυβέρνηση Σημίτη με ψήφο εμπιστοσύνης 161 βουλευτών.

Αίτημα για παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στη μέση της κυβερνητικής θητείας της συναντάμε το Νοέμβριο του 1998 όταν ο Σημίτης επιδιώκει περαιτέρω πολιτική νομιμοποίηση και ξεκαθάρισμα του πολιτικού τοπίου μετά τις όχι και τόσο ευνοϊκές για το κυβερνών κόμμα δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές του 1998. Έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης με 163 ψήφους, δύο παραπάνω από τον σχηματισμό της κυβέρνησής του το Σεπτέμβρη του 1996. Με τον Σημίτη το ΠΑΣΟΚ πήρε την οριστική μορφή του ως ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα που δεν ντρέπεται να προβάλλει τις κοινωνικές του ευαισθησίες στα πλαίσια όμως των περιθωρίων που του επιτρέπει η διαχείριση του καπιταλιστικού συστήματος.

Στις εκλογές του Απριλίου του 2000 λαμβάνει χώρα μία ακόμα νίκη του ΠΑΣΟΚ ύστερα από ένα ολονύχτιο θρίλερ. Η νέα κυβέρνηση Σημίτη έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης 157 βουλευτών.

Ύστερα από την πολιτικά ήρεμη οκταετία Σημίτη φτάνουμε στις εκλογές του Μαρτίου του 2004, στις οποίες έχουμε νίκη της Νέας Δημοκρατίας και αυτοδύναμη κυβέρνηση λαμβάνουσα ψήφο εμπιστοσύνης με 165 ψήφους υπό τον Κ. Καραμανλή.

Έτσι πορευόμαστε στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2007, στις οποίες έχουμε μια νέα νεοδημοκρατική επικράτηση με ισχνή όμως πλειοψηφία αυτή τη φορά, μόλις 153 βουλευτών από τους οποίους και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης.

Οι επόμενες εκλογές θα λάβουν χώρα τον Οκτώβριο του 2009 και θα είναι πρόωρες. Έχουμε την επαναφορά του ΠΑΣΟΚ με πρωθυπουργό τον Γ. Παπανδρέου, που λαμβάνει ψήφο εμπιστοσύνης από τους 160 βουλευτές του ΠΑΣΟΚ.

Δύο χρόνια αργότερα εισερχόμαστε σε μια περίοδο πολιτικοοικονομικής αστάθειας, στην οποία είμαστε ως σήμερα. Η αρχή γίνεται με την παραίτηση του Παπανδρέου και τον σχηματισμό τρικομματικής κυβέρνησης ευρείας αποδοχής με πρωθυπουργό τον Παπαδήμο. Αυτή η κυβέρνηση είχε μεταβατικό χαρακτήρα και κύριο στόχο τη σταθεροποίηση της χώρας μέσω της έναρξης εφαρμογής των αποφάσεων της συνόδου κορυφής του Οκτωβρίου του 2011. Η ευρεία αποδοχή της ολοκληρώθηκε με την ψήφο εμπιστοσύνης που πήρε φτάνοντας τον αριθμό-ρεκόρ των 255 θετικών ψήφων.

Ύστερα από την ολοκλήρωση του σκοπού της διαλύθηκε και οδηγηθήκαμε στις εκλογές του Μαΐου του 2012, από τις οποίες δεν προέκυψε αυτοδυναμία για κανένα κόμμα, ενώ οι προσπάθειες συμμαχικών κυβερνήσεων δεν τελεσφόρησαν. Οι επαναληπτικές εκλογές του Ιουνίου ήταν μονόδρομος. Στις εκλογές αυτές σχηματίστηκε τρικομματική συμμαχική κυβέρνηση με κορμό την πρωτεύουσα στις

εκλογές Νέα Δημοκρατία συνεπικουρούμενη από το ΠΑΣΟΚ και την ΔΗΜΑΡ. Η ψήφος εμπιστοσύνης που έλαβε η κυβέρνηση αυτή ήταν 179 ψήφοι. Πρωθυπουργός της ορκίστηκε ο πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας Α. Σαμαράς. Η κυβέρνηση Σαμαρά δοκιμάστηκε σκληρά ένα χρόνο μετά, από την αποχώρηση από τον κυβερνητικό συνασπισμό της ΔΗΜΑΡ. Η κυβερνητική πλειοψηφία συνέχισε να κυβερνά στηριζόμενη πια στους 162 βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ έως τον Ιανουάριο του 2015 οπότε και προκλήθηκαν εκλογές αφού σχεδόν σύσσωμη η αντιπολίτευση αποφάσισε να μην ψηφίσει κανέναν για το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας με αποτέλεσμα να μην συγκεντρωθεί ο συνταγματικά απαιτούμενος αριθμός των 180 ψήφων και να επακολουθήσει η διάλυση της βουλής.

Στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015 έχουμε την πρωτιά του ΣΥΡΙΖΑ με την σχετική πλειοψηφία των 149 εδρών την οποία μετατρέπει σε απόλυτη με την σύμπραξη του κόμματος ΑΝΕΛ. Η κυβέρνηση Τσίπρα-Καμμένου έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης 162 βουλευτών.

Ύστερα από οκτώ μήνες δραματικών πολιτικοοικονομικών εξελίξεων και διεργασιών που θα καθορίσουν την όλη πολιτικοοικονομική φυσιογνωμία της χώρας για τα επόμενα χρόνια, οδηγούμαστε στην παραίτηση της κυβέρνησης Τσίπρα-Καμμένου λόγω απώλειας της δεδηλωμένης-αν και ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε σχετική ψηφοφορία- επειδή μια βασική κυβερνητική επιλογή-το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής σταθερότητας (μνημόνιο) που συμφωνήθηκε με τους πιστωτές της χώρας- καταψηφίστηκε από πάνω από το ¼ της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ. Ακολούθησε η συνταγματικά προβλεπόμενη διαδικασία των διερευνητικών εντολών και η -έστω τηλεφωνική- επικοινωνία του Προέδρου της Δημοκρατίας με τους πολιτικούς αρχηγούς και άμα τη διαπιστώσει του ατελέσφορου των προαναφερθέντων διαδικασιών προκηρύχθηκαν οι εκλογές της 20ης Σεπτεμβρίου του 2015. Στις εκλογές αυτές έχουμε παρόμοιο κυβερνητικό

σκηνικό με τις προηγούμενες αφού επανασηματίστηκε και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από 155 βουλευτές συμμαχική κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ με πρωθυπουργό τον Αλέξη Τσίπρα. Αυτή είναι και η τρέχουσα κυβέρνηση της χώρας.

ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑΣ

Το κοινοβουλευτικό σύστημα δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τον κανόνα “η κυβέρνηση οφείλει να παραιτηθεί αν δεν έχει την εμπιστοσύνη της βουλής”.

Στο πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα, η εμπιστοσύνη εκδηλωνόταν με την υπερψήφιση του υποστηριζόμενου από την κυβέρνηση προέδρου της βουλής και κατ’ αναλογία η καταψήφιση δήλωνε την δυσπιστία της βουλής στην κυβέρνηση. Το ίδιο συνέβαινε και στην περίπτωση καταψήφισης κάποιου κυβερνητικού νομοσχεδίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο του πρώιμου κοινοβουλευτισμού, από τις συνολικά 17 παραιτήσεις κυβερνήσεων οι 11 οφείλονταν στην έλλειψη κοινοβουλευτικής εμπιστοσύνης. Το ζήτημα της διατήρησης της κυβέρνησης στην εξουσία μόνο με την εμπιστοσύνη της βουλής είχε

παγιωθεί και έτσι στην διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης στο τέλος αυτής της περιόδου το μόνο θέμα που τέθηκε ήταν η αρχή της ανάδειξης της κυβέρνησης από τη βουλή.

Στις μέρες μας τώρα, η πρόταση δυσπιστίας κατοχυρώνεται συνταγματικά στο άρθρο 84, ενώ η διαδικασία υποβολής της αναφέρεται και στον Κανονισμό της Βουλής (άρθρο 142). Μέσω της πρότασης δυσπιστίας η Βουλή έχει τη δυνατότητα να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την κυβέρνηση ή από κάποιο μέλος της. Η διαδικασία της πρότασης δυσπιστίας είναι μια από τις σπουδαιότερες κοινοβουλευτικές πράξεις, αφού μέσω αυτής η αντιπολίτευση παίρνει έστω και προσωρινά πρωταγωνιστικό ρόλο στο πολιτικό παιχνίδι.

Σχετικά με τη διαδικασία της υποβολής πρότασης δυσπιστίας η εκλογίκευση του κοινοβουλευτικού συστήματος ανιχνεύεται σε διάφορες συνταγματικές διατάξεις που περιορίζουν δραστικά τις δυνατότητες ελιγμών στη διαδικασία αυτή. Συγκεκριμένα:

- 1) Για να υποχρεωθεί η κυβέρνηση σε παραίτηση, απαιτείται ειδική πλειοψηφία στη Βουλή, όχι μια απλή οποιαδήποτε ψηφοφορία.
- 2) Υπάρχει μια υποχρεωτική πάροδος ορισμένου εύλογου χρόνου από την υποβολή μιας πρότασης δυσπιστίας μέχρι την επόμενη.
- 3) Για να υποχρεωθεί η κυβέρνηση να παραιτηθεί, πρέπει να την καταψηφίσει στην πρόταση δυσπιστίας η απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών.
- 4) Για να αποσύρει η Βουλή την εμπιστοσύνη της από την κυβέρνηση, πρέπει να υποδείξει νέα κυβέρνηση στην οποία δίνει την εμπιστοσύνη της.
- 5) Η συζήτηση για παροχή ψήφου εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας αρχίζει δύο μέρες μετά την υποβολή της και δεν παρατείνεται πέρα των τριών ημερών (άρθρο 84§4 Συντάγματος). Σε υποβολή πρότασης δυσπιστίας η κυβέρνηση μπορεί να ζητήσει άμεση έναρξη της συζήτησης. Η ψηφοφορία διεξάγεται αμέσως μετά τη συζήτηση

εκτός εάν η κυβέρνηση ζητήσει 48 ώρες (άρθρο 84§5 Συντάγματος και άρθρα 141, 142 Κανονισμού της Βουλής)⁸².

Σχετικά με το τέταρτο σημείο, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση όπως προείπαμε, του Γερμανικού Συντάγματος και συγκεκριμένα στο θεμελιώδη νόμο της Βόννης, όπου η Βουλή μπορεί να εκφράσει δυσπιστία προς τον Καγκελάριο με την προϋπόθεση ότι θα έχει ήδη επιλέξει τον διάδοχό του με την πλειοψηφία των μελών της. Έχουμε δηλαδή μια δημιουργική πρόταση δυσπιστίας⁸³. Η δημιουργική πρόταση δυσπιστίας εφαρμόστηκε δύο φορές. Το 1969 υποβλήθηκε από τα κόμματα CDU/CSU κατά του ομοσπονδιακού καγκελάριου Willy Brandt (κυβέρνηση συνασπισμού SPD-FDP) προτείνοντας ως νέο καγκελάριο τον βουλευτή Barzel (CDU). Η πρόταση απερρίφθη. Η δεύτερη φορά έλαβε χώρα το 1982 όταν τα CDU/CSU και FDP υπέβαλλαν πρόταση δυσπιστίας κατά του Καγκελάριου Helmut Schmidt (SPD) προτείνοντας ως νέο ομοσπονδιακό καγκελάριο τον βουλευτή Kohl (CDU). Η πρόταση έγινε δεκτή. Στην πορεία της πολιτικής ιστορίας της Γερμανίας βέβαια διαπιστώθηκε ότι οι ισορροπημένες πολιτικές πρακτικές- όπως ένας ισχυρός κομματικός διπολισμός που εναλλάσσεται στην εξουσία με την βοήθεια ενός μικρότερου κόμματος- διασφαλίζει την απαιτούμενη πολιτική και οικονομική σταθερότητα πολύ πιο αποτελεσματικά από τις όποιες συνταγματικές δικλείδες ενός “κοινοβουλευτικά εκλογικευμένου” συντάγματος. Ανάλογη περίπτωση εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας συναντούμε και στο άρθρο 96 του βελγικού συντάγματος αλλά και στο άρθρο 113 του ισπανικού συντάγματος του 1978.⁸⁴

Η κοινοβουλευτική ευθύνη, εν αντιθέσει με την ποινική ή την αστική, είναι συλλογική (άρθρο 85 παράγραφος 1 Συντάγματος). Προβλέπεται και ατομική κοινοβουλευτική ευθύνη αλλά σπάνια

---

⁸² Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π., σελ.333.

⁸³ Βλ.Η.Νικολόπουλος, ο.π., σελ.10.

⁸⁴ Βλ.Hague and Harrop, ό.π, σελ.493.

λαμβάνει χώρα αφού η κυβέρνηση στέκεται αλληλέγγυα στον υπουργό και θέτει γενικό θέμα εμπιστοσύνης. Αν δεν ενεργήσει έτσι η κυβέρνηση, συνήθως ο υπουργός παραιτείται πριν τη συζήτηση της πρότασης στη βουλή.

Σε κάποιες χώρες όπως το Η.Β. η πρόταση δυσπιστίας χρησιμοποιείται από την αντιπολίτευση για να κοινοποιήσει στο λαό ένα ζήτημα στο οποίο η κυβέρνηση κατηγορείται για ανεπάρκεια. Στο Ηνωμένο Βασίλειο η κυβέρνηση δεν ανατρέπεται σχεδόν ποτέ από τη Βουλή με μοναδική ίσως εξαίρεση μετά το 1976 που η ίδια η ουσία του πλειοψηφικού κοινοβουλευτισμού απειλήθηκε, αφού η κυβέρνηση των εργατικών ανετράπη από πρόταση δυσπιστίας στη Βουλή⁸⁵.

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το άρθρο 94 του Ιταλικού Συντάγματος του 1947 σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση οφείλει να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη των δύο Βουλών. Κάθε Βουλή παρέχει ή αποσύρει την εμπιστοσύνη της με αιτιολογημένη πρόταση που ψηφίζεται με ονομαστική ψηφοφορία. Μέσα σε 10 μέρες από το σχηματισμό της η κυβέρνηση παρουσιάζεται στις Βουλές για να λάβει την εμπιστοσύνη τους. Η αρνητική ψήφος της μίας ή των δύο Βουλών σε πρόταση της κυβέρνησης δεν συνεπάγεται υποχρέωση παραιτήσεώς της. Η πρόταση δυσπιστίας οφείλει να έχει υπογραφεί τουλάχιστον από το 1/10 των μελών της Βουλής. Δεν δύναται δε να τεθεί σε συζήτηση παρά 3 μέρες από την υποβολή της ενώ κάθε βουλευτής μπορεί να υπογράψει έως και 3 στην κάθε κοινοβουλευτική περίοδο (9μήνες). Επιτυχής έκβασή της υπήρξε μία φορά το 1962.⁸⁶

Χαρακτηριστική επίσης είναι η ρύθμιση που προβλέπεται στο άρθρο 49 του ισχύοντος Γαλλικού Συντάγματος του 1958, σύμφωνα με το οποίο υπολογίζονται μόνο οι ψήφοι της πρότασης μομφής, η οποία δεν μπορεί να γίνει δεκτή παρά μόνο με την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, όπως και η αντίστοιχη ρύθμιση του άρθρου 84§6 εδ. β΄

---

⁸⁵ Βλ.Θ.Διαμαντόπουλος, Το κομματικό φαινόμενο, Εκδ.Παπαζήση, σελ.626.

⁸⁶ Βλ.Η.Νικολόπουλος, ο.π., σελ.9.

του ισχύοντος Συντάγματός μας που ορίζει ότι πρόταση δυσπιστίας γίνεται δεκτή μόνο αν εγκριθεί από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

Στη Γαλλία λοιπόν, βάσει του Συντάγματος του 1958 ο πρωθυπουργός μπορεί να θέσει στη Βουλή ζήτημα εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση σχετικά με το πρόγραμμά της. Η Βουλή μπορεί να αποσύρει την εμπιστοσύνη της ψηφίζοντας μια πρόταση μομφής, όπου όμως υπολογίζονται μόνο οι ψήφοι υπέρ της πρότασης μομφής και άρα γίνεται δεκτή μόνο με την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

Επίσης μια γαλλική πρωτοτυπία είναι η δυνατότητα του πρωθυπουργού μετά τη συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου να θέσει στη Βουλή θέμα εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση σχετικά με την ψήφιση ενός κειμένου, το οποίο θεωρείται ότι ψηφίστηκε αν δεν κατατεθεί πρόταση μομφής μέσα στις επόμενες 24 ώρες. Είναι μια σιωπηλή υπερψήφιση. Το κοινοβουλευτικό σύστημα της 5^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας είναι από τα πιο εκλογικευμένα. Χαρακτηριστικά, το 1988 λόγω του πλειοψηφικού συστήματος οι σοσιαλιστές κυβέρνησαν χωρίς αυτοδυναμία με περιστασιακές πλειοψηφίες, αφού το Γαλλικό Σύνταγμα δεν υποχρεώνει την κυβέρνηση να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή⁸⁷.

Η αύξηση των απαιτούμενων βουλευτών για κατάθεση πρότασης δυσπιστίας βοήθησε επίσης στην αποφυγή υπονόμησης του κυβερνητικού έργου αφού γνώριζαν πόσο εύθραστο ήταν το νεοπαγές κομματικό τους σύστημα.

---

⁸⁷ Θ. Διαμαντόπουλος, ο.π., σελ.588.

Στις μετακομμουνιστικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης, τα πιο πολλά συντάγματα απαιτούσαν το $\frac{1}{5}$ των βουλευτών για να κατατεθεί μία πρόταση δυσπιστίας⁸⁸. Μερικά ήθελαν το $\frac{1}{4}$. Μόνο το Σερβικό Σύνταγμα του 1990 απαιτούσε σχετικά μικρό αριθμό βουλευτών. Υπήρχε χρονικός περιορισμός μεταξύ της μίας από την άλλη, όπως π.χ. στη Ρουμανία και την Πολωνία, όπου χρειάζονται 3 μήνες μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης πρότασης δυσπιστίας, ενώ στη Βουλγαρία χρειάζονται 6. Σε άλλες χώρες επιτρέπεται μόνο μία πρόταση δυσπιστίας σε κάθε κοινοβουλευτική περίοδο. Ο χρόνος συζήτησης της πρότασης δυσπιστίας σε πολλά συντάγματα καθορίζεται από 3 ως 7 ημέρες, ενώ σε όλα τα συντάγματα, για να γίνει δεκτή η πρόταση δυσπιστίας χρειάζεται απόλυτη πλειοψηφία εν αντιθέσει με τον κλασικό κοινοβουλευτισμό, που θέλει σχετική. Η εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας δεν απεδείχθη δημοφιλής πρακτική αν και το Πολωνικό Σύνταγμα του 1992 προβλέπει κάτι παραπλήσιο, αφού δίνει στη βουλή το δικαίωμα μέσω της διαδικασίας ψήφου δυσπιστίας, να εκλέξει νέο πρωθυπουργό με την υπάρχουσα κυβέρνηση⁸⁹.

Στο Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 στο άρθρο 84 αναφέρονται ρητά οι προϋποθέσεις της απόσυρσης της εμπιστοσύνης της Βουλής από την κυβέρνηση. Συγκεκριμένα η υποβολή πρότασης δυσπιστίας για να γίνει δεκτή πρέπει να είναι υπογεγραμμένη από 50 τουλάχιστον βουλευτές και να ορίζονται σαφώς τα θέματα προς συζήτηση. Επίσης επιβάλλεται μεταξύ δύο προτάσεων δυσπιστίας ένα μεσοδιάστημα όχι μικρότερο των 6 μηνών, εκτός εάν η πρόταση δυσπιστίας φέρει την υπογραφή της πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών.

Είναι ξεκάθαρο ότι και σ' αυτήν την περίπτωση το Ελληνικό Σύνταγμα, πιστό στη λογική της εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού

---

⁸⁸ Βλ. S. Frankowski, Legal reform in post communist Europe-The view from within, Pup. Martinus-Nijhoff, p.148.

⁸⁹ Βλ. S. Frankowski, ο.π., σελ.149.

συστήματος από τη μια διευκολύνει τη διαδικασία παροχής ψήφου εμπιστοσύνης και από την άλλη δυσχεραίνει τη διαδικασία υποβολής πρότασης δυσπιστίας.

Η πρόταση δυσπιστίας είναι το μόνο μέσο κοινοβουλευτικού ελέγχου εξοπλισμένο με κύρωση. Δυστυχώς, με τις ρυθμίσεις που το διέπουν στα πλαίσια του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού καθίσταται αναποτελεσματικό. Η δυνατότητα που μας δίνει απλά να ελέγχουμε παραλείψεις και σφάλματα της κυβέρνησης μένει ημιτελής αφού το επόμενο λογικό στάδιο, η σύσταση εξεταστικής των πραγμάτων επιτροπής, είναι σύνθετη διαδικασία που τον πρώτο λόγο έχει η κυβερνητική κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Το άρθρο 86 του Συντάγματος περί ευθύνης υπουργών συμπληρώνει το πάζλ της κυβερνητικής ατιμωρησίας.

ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΑ

Στις 4 Ιουνίου 1988 ο αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, κατέθεσε την πρώτη πρόταση δυσπιστίας

μετά τη Μεταπολίτευση κατά της κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου για την εξωτερική πολιτική και την οικονομία. Μετά από τριήμερη σκληρή μάχη στη Βουλή (5-7 Ιουνίου), η πρόταση της αξιωματικής αντιπολίτευσης απορρίφθηκε με ψήφους 123 «υπέρ» και 157 «κατά».

Πρόταση Δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης Παπανδρέου (11-13 Μαρτίου 1989)

Στις 11 Μαρτίου 1989 ο πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, υπέβαλε πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου, σχετικά με το σκάνδαλο Κοσκωτά. Η πρόταση δυσπιστίας της αξιωματικής αντιπολίτευσης απορρίφθηκε με ψήφους 123 υπέρ και 155 κατά. 19 βουλευτές απείχαν της ψηφοφορίας, ενώ ένας δήλωσε «παρών». Μεταξύ των απόντων ήταν και οι βουλευτές του ΠΑΣΟΚ Γεώργιος Μαγκάκης, Ρούλα Κακλαμανάκη και Αντώνης Τρίτσης, οι οποίοι διαγράφηκαν από το κόμμα με απόφαση του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου.

Πρόταση Δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης Μητσοτάκη (27-29 Μαρτίου 1993)

Πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας για τους χειρισμούς της στο Σκοπιανό κατέθεσε ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Ανδρέας Παπανδρέου, στις 27 Μαρτίου 1993. Η πρόταση απορρίφθηκε τα μεσάνυχτα της 29ης Μαρτίου, με 145 ψήφους υπέρ και 152 κατά. Δύο βουλευτές δήλωσαν «παρών».

Πρόταση Δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης Παπανδρέου (8-11 Ιανουαρίου 1996)

Ο Πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας, Μιλτιάδης Έβερτ, κατέθεσε πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου στις 8 Ιανουαρίου του 1996 με το επιχείρημα της ακυβερνησίας στην οποία περιήλθε η χώρα, λόγω της παρατεταμένης νοσηλείας του

πρωθυπουργού. Η πρόταση απορρίφθηκε με 118 ψήφους υπέρ και 168 κατά, ενώ καταμετρήθηκαν και 10 λευκές ψήφοι.

Πρόταση Δυσπιστίας κατά του Υπουργού Παιδείας (14-16 Ιανουαρίου 1999)

Η πρώτη πρόταση δυσπιστίας κατά Υπουργού της Μεταπολίτευσης κατατέθηκε στις 14 Ιανουαρίου 1999 από την αντιπολιτευόμενη Νέα Δημοκρατία του Κώστα Καραμανλή και στρεφόταν κατά του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γεράσιμου Αρσένη, με αφορμή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και την επακόλουθη αναταραχή στην Παιδεία. Η πρόταση απορρίφθηκε από την κυβερνητική πλειοψηφία. Υπέρ ψήφισαν 127 βουλευτές (ΝΔ, ΚΚΕ, ΣΥΝ και ανεξάρτητοι) και κατά 163 (ΠΑΣΟΚ και οι ανεξάρτητοι Στέφανος Μάνος και Βασίλης Κοντογιαννόπουλος).

Πρόταση Δυσπιστίας κατά του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Γιάννου Παπαντωνίου (30 Ιανουαρίου - 1 Φεβρουαρίου 2001)

Στις 30 Ιανουαρίου 2001 η αντιπολιτευόμενη Νέα Δημοκρατία του Κώστα Καραμανλή κατέθεσε πρόταση δυσπιστίας κατά του υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών του ΠΑΣΟΚ, Γιάννου Παπαντωνίου, σχετικά με την πορεία του χρηματιστηρίου. Υπέρ ψήφισαν οι 125 βουλευτές της Ν.Δ. και του ΣΥΝ και κατά οι 154 βουλευτές του ΠΑΣΟΚ. Παρών δήλωσε το ΚΚΕ και ο βουλευτής Γιώργος Καρατζαφέρης.

Πρόταση Μομφής κατά της Κυβέρνησης Καραμανλή (2-4 Φεβρουαρίου 2004)

Στις 2 Φεβρουαρίου 2004 το ΠΑΣΟΚ του Γιώργου Παπανδρέου κατέθεσε πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης Καραμανλή, με αφορμή την πιθανή μεταρρύθμιση του άρθρου 16 του Συντάγματος για τα μη κρατικά πανεπιστήμια. Η πρόταση απορρίφθηκε με ψήφους 122 «υπέρ» και 164 «κατά», σε σύνολο 286 ψηφισάντων. «Κατά» της

πρότασης ψήφισαν οι βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας, καθώς και οι ανεξάρτητοι βουλευτές, Στέλιος Παπαθεμελής και Πέτρος Μαντούβαλος. «Υπέρ» της πρότασης ψήφισαν οι βουλευτές του ΠΑΣΟΚ, οι ανεξάρτητοι βουλευτές Γιάννος Παπαντωνίου και Στέφανος Μάνος και οι 6 βουλευτές του Συνασπισμού, ενώ οι βουλευτές του ΚΚΕ απείχαν της ψηφοφορίας.

Πρόταση Δυσπιστίας κατά του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Γιώργου Αλογοσκούφη (8-12 Ιουνίου 2005)

Ο Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, Γιώργος Παπανδρέου, κατέθεσε αιφνιδιαστικά στη Βουλή πρόταση δυσπιστίας κατά του υπουργού Οικονομίας, Γιώργου Αλογοσκούφη, για την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας. Ο πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής απάντησε αμέσως, ζητώντας την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης της Βουλής προς την κυβέρνησή του και την έλαβε στις 12 Ιουνίου με 165 ψήφους «υπέρ» και 120 «κατά» (ΠΑΣΟΚ και ΣΥΝ). Από την ψηφοφορία απείχαν οι βουλευτές του ΚΚΕ.

Πρόταση Μομφής κατά της Κυβέρνησης Καραμανλή (26-28 Μαρτίου 2008)

Πρόταση μομφής κατά της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας κατέθεσε στις 26 Μαρτίου 2008 το ΠΑΣΟΚ για το ασφαλιστικό νομοσχέδιο που συζητείτο στη Βουλή. Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Γιώργος Παπανδρέου βρήκε την ευκαιρία να ασκήσει αυστηρή κριτική στο σύνολο της κυβερνητικής πολιτικής, και συγκεκριμένα στα επιδείνωσή των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων. Το αποτέλεσμα της ονομαστικής ψηφοφορίας που διενεργήθηκε τα μεσάνυχτα της 28ης Μαρτίου ήταν: 138 ναι, 152 όχι και 10 παρών από τους βουλευτές του ΛΑΟΣ.

Πρόταση Δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης Σαμαρά (7-10 Νοεμβρίου 2013)

Με αφορμή την ξαφνική ,απολυταρχική επέμβαση της αστυνομίας στην ΕΡΤ (7 Νοεμβρίου 2013), ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ Αλέξης Τσίπρας κατέθεσε πρόταση δυσπιστίας κατά της δικομματικής κυβέρνησης Σαμαρά - Βενιζέλου «για τις συνεχείς παραβιάσεις της δημοκρατικής νομιμότητας και τη δεινή οικονομική θέση στην οποία έχει περιέλθει η ελληνική κοινωνία εξαιτίας της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής». Η πρόταση δυσπιστίας του ΣΥΡΙΖΑ απορρίφθηκε τα μεσάνυχτα της 10ης Νοεμβρίου με 124 ψήφους υπέρ (ΣΥΡΙΖΑ, Χρυσή Αυγή, ΑΝΕΛ, ΚΚΕ) και 153 κατά (Ν.Δ, ΠΑΣΟΚ), ενώ 17 βουλευτές δήλωσαν «παρών» (ΔΗΜΑΡ, Ανεξάρτητοι). Η βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Θεοδώρα Τζάκρη υπερψήφισε την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ και διαγράφηκε από την κοινοβουλευτική ομάδα του Κόμματος.

Πολύς λόγος έγινε για την πρόταση δυσπιστίας που κατατέθηκε από τον αντιπολιτευόμενο ΣΥΡΙΖΑ τον Μάρτιο του 2014 κατά του τότε υπουργού οικονομικών Γ. Στουρνάρα. Η αιτία ήταν ότι δεν είχε παρέλθει το εξάμηνο από την προηγούμενη πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης τον Νοέμβριο του προηγούμενου χρόνου. Η κάθε πλευρά ερμήνευσε το άρθρο 84.2 του συντάγματος με τον δικό της τρόπο. Ο καθηγητής Χρυσόγονος, υποστηρικτικός της αντιπολίτευσης, υποστήριξε ότι η εξάμηνη προθεσμία εφαρμόζεται μόνο για ταυτόσημες ως προς τον καθ' ου προτάσεις έτσι ώστε η απόρριψη πρότασης δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης να μην εμποδίζει την υποβολή πρότασης δυσπιστίας κατά μέλους της πριν την παρέλευση του εξαμήνου ενώ και με τελεολογική ερμηνεία, η διαδικασία απόδοσης ατομικής πολιτικής ευθύνης ,εν αντιθέσει με την συλλογική, δεν οδηγεί σε πτώση της κυβέρνησης. Άρα, αν δεχτούμε ότι σκοπός του άρθρου 84 είναι η ,στα πλαίσια τους εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού, διασφάλιση της κυβερνητικής σταθερότητας , δεν θίγεται από την πρόταση δυσπιστίας κατά υπουργού. Στον αντίποδα, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Ε. Βενιζέλος υποστηρίζει

ότι γίνεται κατάχρηση του ακραίου αυτού μέσου κοινοβουλευτικού ελέγχου και ,μιλώντας περισσότερο πολιτικά, δήλωνε ότι αν ο ΣΥΡΙΖΑ θέλει να διαπιστώσει την ύπαρξη δεδηλωμένης κυβερνητική πλειοψηφίας να περιμένει την ψήφιση του επόμενου νομοσχεδίου. Στην πολιτική αυτή εκτίμηση, η αντιπολίτευση αντέτεινε ότι ο σκοπός της πρότασης δυσπιστίας δεν είναι μόνο η ανίχνευση ύπαρξης ή μη δεδηλωμένης αλλά και ο κλονισμός της κυβερνητικής πολιτικής μέσω της ανάδειξης ενός μείζονος σημασίας πολιτικού θέματος στο οποίο ασκείται κριτική. Και τέλος πάντων ο νομοθέτης δίνει στην αντιπολίτευση την ευχέρεια να επιλέξει τον τρόπο που θα επιτεθεί στην κυβέρνηση (μέσω του θεσμού της επερώτησης, μέσω της διαδικασίας ψήφισης ενός νομοσχεδίου ή μέσω της διαδικασίας της πρότασης δυσπιστίας) .⁹⁰

---

⁹⁰ άρθρο, Στρατηλάτη Κώστα, 31 Μαρτίου 2014. www.tvxs.gr

ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ

Αν και η Βουλή είναι σύμφωνα με το Σύνταγμά μας ο κάτοχος της νομοθετικής εξουσίας, το ίδιο το Σύνταγμα περιχαρακώνει τη νομοθετική πρωτοβουλία των βουλευτών. Αν και σύμφωνα με το άρθρο 73§1 του Συντάγματος το δικαίωμα πρότασης νόμου ανήκει στη βουλή και στην κυβέρνηση, στην ουσία ο κύριος κάτοχος της νομοθετικής πρωτοβουλίας είναι η κυβέρνηση, αφού σπάνιες είναι οι προτάσεις νόμου από βουλευτές που συζητούνται και μετεξελιίσσονται σε νόμο. Η αιτία του γεγονότος αυτού στην Ελλάδα είναι αφενός το πλειοψηφικό φαινόμενο και αφετέρου η κομματική πειθαρχία⁹¹. Όσον αφορά την κομματική πειθαρχία, υψηλότερο βαθμό της συναντάμε στα συγκεντρωτικά διευθυνόμενα προσωποκεντρικά κόμματα (πχ. ΠΑΣΟΚ Ανδρέα Παπανδρέου) και χαμηλότερο σε κόμματα με αποσυγκεντρωμένη την ενδοκομματική εξουσία που είναι είτε βουλευτοκρατούμενα είτε πολυκεντρικά με την ύπαρξη οργανωμένων ενδοκομματικών φατριών (πχ. ΣΥΡΙΖΑ 2015)⁹².

Η βουλή ψηφίζει με ελάχιστες τροποποιήσεις οποιοδήποτε νομοσχέδιο της προτείνουν οι υπουργοί. Ελάχιστα βουλεύεται και περισσότερο καταγράφει τους νόμους. Ένας κυνικός θα την χαρακτήριζε ένα τεράστιο υποθηκοφυλάκιο νόμων⁹³.

Κάθε νομοσχέδιο και πρόταση νόμου παραπέμπεται στην αρμόδια διαρκή επιτροπή της βουλής ή στην ειδική επιτροπή που έχει συσταθεί για το σκοπό αυτό με σκοπό την περαιτέρω εξέταση και επεξεργασία. Αφού γίνει επεξεργασία του νομοσχεδίου ή της πρότασης νόμου

---

⁹¹ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 16.

⁹² Βλ. Θ. Διαμαντόπουλος, ο.π., σελ. 115.

⁹³ Βλ. Α. Παντελή, ο.π., σελ. 317.

συντάσσεται έκθεση από τη διαρκή επιτροπή και υποβάλλεται στη βουλή. Τα νομοσχέδια και οι προτάσεις νόμων που εισάγονται στην ολομέλεια ή στο τμήμα διακοπών ή στις διαρκείς κοινοβουλευτικές επιτροπές συζητούνται και ψηφίζονται μία μόνο φορά κατ' αρχήν, κατ' άρθρον και στο σύνολο, ενώ νομοσχέδια και προτάσεις νόμων που συζητήθηκαν και ψηφίστηκαν σε διαρκή κοινοβουλευτική επιτροπή εισάγονται στη συνέχεια στην ολομέλεια της βουλής, όπου συζητούνται και ψηφίζονται σε μία συνεδρίαση ενιαία επί της αρχής, επί των άρθρων και στο σύνολο.

Για νομοσχέδια και προτάσεις νόμων που επιφέρουν επιβάρυνση του προϋπολογισμού, εφόσον εισάγονται από βουλευτές, διαβιβάζονται πριν από κάθε συζήτηση στο γενικό λογιστήριο του κράτους, το οποίο υποχρεούται να υποβάλλει στη βουλή σχετική έκθεση μέσα σε δεκαπέντε μέρες.

Πιο χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τη διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 73 νομοσχέδια που αναφέρονται στην απονομή σύνταξης και στις προϋποθέσεις της, υποβάλλονται μόνο από τον Υπουργό Οικονομικών ύστερα από γνωμοδότηση του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Αν πρόκειται για διατάξεις που επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό της τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων ΝΠΔΔ υποβάλλονται μόνο από τον αρμόδιο Υπουργό και τον Υπουργό Οικονομικών. Τα νομοσχέδια αυτά πρέπει, κατά το σύνταγμα, να είναι ειδικά, υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπεται, με ποινή ακυρότητας, να αναγράφονται διατάξεις για συντάξεις σε νόμους που έχουν άλλα αντικείμενα.⁹⁴ Επίσης, σύμφωνα με την παράγραφο 5 του ίδιου άρθρου, νομοσχέδια με τα οποία επιβάλλονται τοπικοί ή ειδικοί φόροι ή βάρη οποιασδήποτε φύσης υπέρ οργανισμών ή ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ πρέπει να προσυπογράφονται και από τους Υπουργούς Εθνικής οικονομίας και Οικονομικών. Είναι ξεκάθαρο ότι βάσει των άνωθεν διατάξεων υπάρχει δραστικός περιορισμός της νομοθετικής

---

⁹⁴ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π, σελ.718.

πρωτοβουλίας των βουλευτών σε θέματα που μπορεί να προκαλέσουν μείωση των δημοσίων εσόδων⁹⁵.

Επίσης το Σύνταγμα και ο Κανονισμός της Βουλής καθιερώνουν συνοπτικές διαδικασίες που αφορούν:

- Την ψήφιση κατεπειγόντων νομοσχεδίων και προτάσεων νόμων.
- Την ψήφιση νομοσχεδίων και προτάσεων νόμων επείγοντος χαρακτήρα.

Ο χαρακτηρισμός νομοσχεδίων ως κατεπείγοντων είναι πολύ πιο συχνός από τον χαρακτηρισμό ως επείγοντων. Παρατηρούμε μια αύξηση χρήσης της διαδικασίας των κατεπείγοντων ανά τα χρόνια αφού από το 1993 ως το 2009 που άρχισε η οικονομική κρίση το ποσοστό τους ήταν μόλις 0,5% ενώ το διάστημα 2009-2012 ήταν 4% και το διάστημα 2012 έως σήμερα αγγίζει το 5% των ψηφισθέντων νομοσχεδίων. Συνήθως δε είναι νομοσχέδια μείζονος σημασίας και ευρύτατων κοινωνικών επιπτώσεων.

Τα κατεπείγοντα νομοσχέδια χαρακτηρίζονται έτσι από την κυβέρνηση βάσει του άρθρου 76 παράγραφος 4 του Συντάγματος και παραπέμπονται αμέσως μετά την κατάθεσή τους στην αρμόδια επιτροπή, η οποία αν αποδεχτεί τον χαρακτηρισμό του κατεπείγοντος επεξεργάζεται το νομοσχέδιο σε μια μόνο συνεδρίαση ύστερα από την οποία, η το νομοσχέδιο εγγράφεται κατα προτεραιότητα στην ημερήσια διάταξη. Η συζήτηση και η ψήφισή του ολοκληρώνεται μέσα σε μία συνεδρίαση με ανώτατη διάρκεια τις 10 ώρες. Στην συζήτηση αυτή, που συνήθως προκαθορίζεται η χρονική διάρκεια της κάθε φάσης της, εκτός από τους εισηγητές, έχουν δικαίωμα ομιλίας ο πρωθυπουργός ή ο αρμόδιος υπουργός, οι πρόεδροι των κοινοβουλευτικών ομάδων και από ένας εκπρόσωπός τους με μέγιστη διάρκει το μισό της προβλεπόμενης από τα άρθρα 97 και 103. Στην περίπτωση ψήφισης νομοσχεδίων και προτάσεων νόμων επείγοντος χαρακτήρα η συζήτηση και η ψήφιση

---

⁹⁵ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 17.

ολοκληρώνεται σε αριθμό συνεδριάσεων όχι μεγαλύτερο του τρία, εκτός και ψηφιστεί από τουλάχιστον το 1/10 του όλου αριθμού των βουλευτών η παράταση κατά δύο συνεδριάσεις. Η διάρκεια των ομιλιών καθορίζεται από τις διατάξεις του άρθρου 110 του Κανονισμού της Βουλής. Η συζήτηση τερματίζεται τη δωδεκάτη νυχτερινή ώρα της τελευταίας συνεδρίασης και πάντως το αργότερο με τη συμπλήρωση έξι ωρών από την έναρξή της.⁹⁶

Ένα νοσηρό φαινόμενο υποβάθμισης του κοινοβουλίου και ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας που πρέπει να επισημανθεί είναι και αυτό της άμεσης “νομοθέτησης” με υπουργικές αποφάσεις τις οποίες εκ των υστέρων κυρώνει αναδρομικά τυπικός νόμος. Αν τις κυρώσει διότι υπήρξαν και περιπτώσεις μη κύρωσής τους. Πιο συγκεκριμένα, έχει αναχθεί σε πάγια τακτική των ελληνικών κυβερνήσεων ένας τρόπος προεξαγγελίας από τον υπουργό μιας επικείμενης νομοθετικής παρέμβασης υπό την μορφή άμεσα εκδιδόμενης και εφαρμόσιμης υπουργικής απόφασης με ταυτόχρονη επιβολή υποχρέωσης συμμόρφωσης της διοίκησης και των διοικουμένων.⁹⁷

Εύκολα καταλαβαίνουμε ότι το όλο πλέγμα των προαναφερθέντων διατάξεων, πιστό στη λογική της εκλογίκευσης του κοινοβουλευτικού συστήματος, καθιστούν την κυβέρνηση απόλυτο κυρίαρχο της νομοθετικής διαδικασίας.

Βέβαια, οφείλουμε να πούμε, ότι για να αποφεύγονται οι αιφνιδιασμοί της κυβέρνησης σύμφωνα με το τροποποιημένο άρθρο 74 παράγραφος 5 του Συντάγματος, οι τροπολογίες ή προσθήκες των υπουργών συζητούνται μόνο αν έχουν κατατεθεί τουλάχιστον 3 μέρες

---

⁹⁶ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π, σελ.716.

⁹⁷ Β λ Κ α ρ α κ ω σ τ α ς ό.π σ ε λ 754

πριν από την έναρξη της συζήτησης στην ολομέλεια, στο αρμόδιο τμήμα διακοπών, ή στις διαρκείς κοινοβουλευτικές επιτροπές της Βουλής

Σε παρόμοια λογική κινείται και το Σύνταγμα της Γαλλίας του 1958. Ο πρώτος πρωθυπουργός της 5ης Γαλλικής Δημοκρατίας, ο γκωλικός Debre θεωρείται ο δημιουργός του συστήματος του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού στη Γαλλία. Η βασική ιδέα είναι να αφήνεται η εκτελεστική εξουσία να κυβερνά ακόμα και εν απουσία κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Δύο πρωτοβουλίες του περιόρισαν την επιρροή της βουλής.

1. Κάτω από το άρθρο 34 του Συντάγματος, η βουλή μπορεί να νομοθετεί σε συγκεκριμένες προκαθορισμένες “περιοχές”, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα η κοινοβουλευτική ατζέντα να είναι ελεγχόμενη από την κυβέρνηση. Αυτό δρα συνδυαστικά με το άρθρο 44 παρ.3 (vote bloquee) το οποίο μπορεί να αναγκάσει τη βουλή να ψηφίσει υπέρ ή κατά ενός ολόκληρου νομοσχεδίου νόμου χωρίς να μπορεί να τον εξετάσει και αλλάξει κατ’ άρθρο.
2. Κάτω από το άρθρο 38, η εκτελεστική εξουσία μπορεί να κερδίσει εξουσιοδότηση από τη βουλή να εκδώσει εκτελεστικές πράξεις με ισχύ νόμου χωρίς κοινοβουλευτική ψήφιση.⁹⁸

Ακόμη, στο γαλλικό σύνταγμα, συναντούμε άρθρα όπως το άρθρο 40, που δεν επιτρέπει προτάσεις νόμου και τροπολογίες που αφορούν τα δημόσια οικονομικά να εισάγονται προς συζήτηση από βουλευτές ή το άρθρο 41, που προβλέπει ότι κατά τη διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας, αν φανεί ότι αντικείμενο προτάσεων ή τροπολογίας δεν ρυθμίζεται με νόμο ή αντίκειται στην εξουσιοδότηση που έχει παραχωρηθεί από το άρθρο 38, η κυβέρνηση μπορεί να αρνηθεί την εισαγωγή του προς συζήτηση. Επίσης βάσει του άρθρου 42 η συζήτηση των σχεδίων νόμων από τη Βουλή γίνεται με βάση το κείμενο που εισάγεται από την κυβέρνηση. Στο άρθρο 43 προσδιορίζεται ότι ο

---

⁹⁸ Βλ. A.Cole, P.Gales, J.Levi, *Developments in french politics* 4, Pub.Palgrave Macmillan, p.113.

αριθμός των διαρκών επιτροπών δεν μπορεί να είναι περισσότερο από 6 σε κάθε Βουλή, ενώ με το άρθρο 48 ουσιαστικά παρεμβαίνει στον προσδιορισμό της ημερήσιας διάταξης, αφού επιβάλλει την κατά προτεραιότητα συζήτηση και με τη σειρά που καθορίζει η κυβέρνηση των σχεδίων νόμου και προτάσεων νόμου. Περιορισμούς στο θέμα των τροπολογιών εισάγει το άρθρο 44 αφού μετά την έναρξη της συζήτησης η κυβέρνηση μπορεί να αρνηθεί την εξέταση κάθε τροπολογίας που δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί στην επιτροπή⁹⁹.

Άξιο ειδικής αναφοράς είναι το άρθρο 49 παράγραφος 3 του γαλλικού συντάγματος, επονομαζόμενο και γκιλοτίνα. Δημιουργήθηκε με το σύνταγμα του 1958 και η προβλεφθείσα σε αυτό διαδικασία τερματίζει την κοινοβουλευτική αντιπαράθεση και την φυσιολογική κοινοβουλευτική διαδικασία. Συγκεκριμένα ο πρωθυπουργός, ύστερα από συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου, μπορεί να μετατρέψει την εισαγωγή ενός οικονομικού ή κοινωνικής ασφάλισης νομοσχεδίου στη βουλή σε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση του. Με αυτή τη μεθόδευση, το νομοσχέδιο θεωρείται ψηφισθέν με την μοναδική προϋπόθεση να μην ασκηθεί πρόταση δυσπιστίας εναντίον του. (Αν ασκηθεί φυσικά χρειάζεται υπερψηφισή η πρόταση από την απόλυτη πλειοψηφία για να πέσει η κυβέρνηση- από το 1958 καμία πρόταση δυσπιστίας δια μέσου της άνωθι διαδικασίας δεν έγινε αποδεκτή). Αρχικά αυτό το άρθρο ήταν για την προστασία της εκτελεστικής εξουσίας της 4ης δημοκρατίας από την ακυβερνησία καθώς έκανε την κυβέρνηση λιγότερο ευάλωτη σε εύθραυστες πλειοψηφίες. Σήμερα όμως έχει καταστεί εκβιαστικό εργαλείο ακόμα και αν δεν κινδυνεύει η κυβέρνηση. Το χρησιμοποιούν είτε γιατί δεν έχουν πλειοψηφία να περάσουν ένα νομοσχέδιο είτε για να περάσουν γρήγορα ρηξικέλευθες και αμφιλεγόμενες μεταρρυθμίσεις όπως οι εθνικοποιήσεις της αριστεράς το 1980 και οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις της δεξιάς το 1987. Οι πρωθυπουργοί Rocard, Cresson, Barre και Chirac ήταν οι πρωταθλητές

---

⁹⁹ Βλ. Η. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 18.

χρήσης του 49.3 εν αντιθέσει με τον μοναδικό πρωθυπουργό του Sarkozy, Fillon που για 5 χρόνια δεν το χρησιμοποίησε ούτε μια φορά. Ο Hollande , που το επανέφερε στο προσκήνιο, όταν ήταν αντιπολίτευση, επιχειρηματολογούσε συχνά κατά του 49.3. Ομοίως και ο πρωθυπουργός Vals που μάλιστα ήταν και μέλος κοινοβουλευτική επιτροπής που ζητούσε την κατάργηση του 49.3. Δυστυχώς η ευτυχώς και στη Γαλλία, όπως και στην Ελλάδα, η οπτική των πολιτικών μεταβάλλεται από την μετάβασή τους από την αντιπολίτευση στην κυβέρνηση. Αυτός που έκανε μια ήπια μεταρρύθμιση του άρθρου ήταν ο Sarkozy που το 2008 το περιόρισε να αφορά αποκλειστικά οικονομικά νομοσχέδια και έναν ακόμα νόμο ανά κοινοβουλευτική περίοδο .

Το 49.3 είναι αναμφίβολα ένα χρήσιμο εργαλείο, ένα ύστατο καταφύγιο της κυβέρνησης, ειδικά τώρα εν μέσω οικονομικής κρίσης, αφού είναι ο μόνος τρόπος επανασυσπείρωσης την κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας έναντι του φόβου νέων εκλογών. Και για τους βουλευτές όμως-αν και είναι αντίθετοι- υπάρχουν πλεονεκτήματα αφού κάτω από την σιγουριά της ομπρέλας του 49.3 μπορούν να διαφοροποιηθούν με δηλώσεις και ψηφίσματα επί αντιλαϊκών νόμων εξαργυρώνοντας τη στάση τους στις επόμενες εκλογές.¹⁰⁰

Να σημειωθεί επίσης ότι ως το 2009 ο αριθμός των κοινοβουλευτικών επιτροπών περιοριζόταν κατ' ανώτατο στις 6 με στόχο να μειωθεί ο κοινοβουλευτικός έλεγχος¹⁰¹ .

Ο πρωθυπουργός στη Γαλλία είναι το πολιτικό αμορτισέρ για τον πρόεδρο, ο οποίος πρόεδρος δεν είναι υπόλογος στη γαλλική βουλή, μια από τις πιο ανίσχυρες βουλές στην Ευρώπη. Το Σύνταγμα του 1958 ορίζει ότι η κυβέρνηση είναι υπόλογη στη βουλή, όμως η βουλή που

---

¹⁰⁰ Βλ. E. Grossman, The french “guillotine” procedure: Rationalized parliamentarism gone mad.

¹⁰¹ Βλ. S. Brouard, O. Costa, T. Kuning, The Europeanization of domestic legislatures-The empirical implications of the Delor’s Myth in 9 countries, Pub. Springer, p.77.

μπορεί να ανατρέψει την κυβέρνηση είναι και υποκείμενο διάλυσης από την εκτελεστική εξουσία.

Έχουμε λοιπόν και στη Γαλλία το φαινόμενο να επιτρέπεται στην κυβέρνηση να παρεμβαίνει διαρκώς και ουσιαστικώς κατά τη διαδικασία θέσπισης των νόμων είτε για να περάσει τα νομοσχέδιά της είτε για να εμποδίσει την ψήφιση των προτάσεων νόμων που θα την εμπόδιζαν στην εφαρμογή της πολιτικής της τη στιγμή που έχουμε μια δραστική περιχαράκωση του δικαιώματος νομοθετικών πρωτοβουλιών των βουλευτών.

ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

Ο ομαλός τερματισμός της θητείας της βουλής λαμβάνει χώρα με τη λήξη της βουλευτικής περιόδου στο τέλος της τετραετίας. Φυσιολογικός τερματισμός της λειτουργίας της βουλής έχει γίνει ελάχιστες φορές στη συνταγματική ιστορία της χώρας.

Παλαιότερα η διάλυση της βουλής ήταν προϊόν συμφωνίας μεταξύ της παραιτούμενης κυβέρνησης που είχε την εμπιστοσύνη της βουλής και του Προέδρου της Δημοκρατίας. Σήμερα όμως η διάλυση της βουλής λαμβάνει χώρα είτε λόγω της αδυναμίας των κομμάτων να αναδείξουν βιώσιμη κυβέρνηση είτε λόγω της επιθυμίας της κυβέρνησης να οδηγηθεί η χώρα σε εκλογές υπό άλλη όμως εκλογική κυβέρνηση, όπως τον Σεπτέμβρη του 2015¹⁰².

---

¹⁰² Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.721.

Σύμφωνα με το Σύνταγμά μας ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διαλύσει τη βουλή αν έχουν παραιτηθεί ή καταψηφιστεί από αυτή δύο κυβερνήσεις και η σύνθεσή της δεν εξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα. Μόνο λοιπόν με αυτήν την αντικειμενική προϋπόθεση δύναται ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να διαλύσει τη βουλή. Δεσμεύεται αριθμητικά από τις πιθανές δύο παραιτήσεις ή καταψηφίσεις κυβερνήσεων ή μία παραίτηση και μια καταψήφιση, ενώ για το αν η σύνθεση της βουλής είναι ικανή να εξασφαλίσει κυβερνητική σταθερότητα αφήνεται να το εκτιμήσει ο ίδιος. Η απόφασή του φυσικά κρίνεται υπό το πρίσμα της πιθανότητας καταχρηστικής άσκησης της εξουσίας του¹⁰³. Η άνωθι περιγραφείσα διαδικασία καλείται “προεδρική διάλυση της βουλής”.

Πριν την συνταγματική αναθεώρηση του 1986, προβλεπόταν στο άρθρο 39 του συντάγματος του 1975 ως όργανο -κατ’ αναλογία του συμβουλίου του στέμματος-το συμβούλιο της Δημοκρατίας (με μέλη του πρώην προέδρους της δημοκρατίας, της βουλής, τον πρωθυπουργό και το αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης). Αυτό το συμβουλευτικό του Προέδρου της δημοκρατίας όργανο προβλεπόταν να συγκαλείται σε κρίσιμες περιστάσεις καθώς και σε διορισμό ή παύση κυβερνήσεως. Είχε τη δυνατότητα, σε περίπτωση απαλλαγής της κυβέρνησης από τα καθήκοντά της και παύσης της, να αναθέσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε οποιονδήποτε βουλευτή με υποχρέωση να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης στη βουλή και να σχηματίσει κυβέρνηση ή, εναλλακτικά, σε οποιονδήποτε βουλευτή ή μη με αποστολή την άμεση διάλυση της βουλής και την διενέργεια εκλογών.

Ομοίως καταργήθηκε και η παράγραφος 2 του άρθρου που προέβλεπε την παύση της κυβέρνησης καθώς και η παράγραφος 3 που επέτρεπε στον πρόεδρο της δημοκρατίας την σύγκλιση του υπουργικού συμβουλίου υπό την προεδρία του σε έκτακτες περιστάσεις.¹⁰⁴

---

¹⁰³ Βλ. Κ. Μαυριάς, ο.π., σελ. 727.

¹⁰⁴ Βλ. Ράικος, Συνταγματικό δικαιο-Οργανωτικό μέρος 2, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 97.

Τα αντικειμενικά γεγονότα που υπαγορεύουν στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας την παύση της κυβέρνησης προβλέπονται περιοριστικά στο άρθρο 38 του Συντάγματος. Αν συντρέχουν αυτά τα γεγονότα, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας υποχρεούται να εκδώσει σχετικό ρυθμιστικό διάταγμα, μία μόνο πράξη δηλαδή, με προσυπογραφή του απερχόμενου πρωθυπουργού ή και χωρίς αυτήν αν αρνείται (άρθρο 35 παρ.1 εδ. β'). Πάντως στην Ελλάδα, στην παύση και στον διορισμό της κυβέρνησης οι συνθήκες πολιτεύματος έπαιζαν σημαντικότερο δεσμευτικό ρόλο από τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις.

Στην πράξη, όλες οι κυβερνήσεις από το 1974 και μετά απαλλάχθηκαν από τα καθήκοντά τους ύστερα από παραίτηση, δηλαδή είτε την παραίτηση της κυβέρνησης συνολικά είτε του πρωθυπουργού. Από νομική άποψη, αν παραιτηθεί ο πρωθυπουργός και ο νέος πρωθυπουργός κρατήσει ακριβώς την ίδια κυβερνητική σύνθεση, έχουμε νέα κυβέρνηση και αντίστοιχα αν ο ίδιος πρωθυπουργός αλλάξει ριζικά όλη την κυβερνητική σύνθεση, έχουμε την ίδια κυβέρνηση.

Πάντως σε περίπτωση συνολικής παραίτησης της κυβέρνησης, αν αυτή ήταν κυβέρνηση συνασπισμού κομμάτων που το καθένα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία, η πιθανότητα σχηματισμού νέου κυβερνητικού σχήματος με την ίδια ή διαφορετική κομματική σύνθεση δεν είναι αμελητέα, οπότε και ακολουθείται η διαδικασία των διερευνητικών εντολών και η σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών (άρθρο 38 παρ.1 εδ.β' Συντάγματος), ενώ αν έχουμε κυβέρνηση κόμματος που έχει την απόλυτη πλειοψηφία και ο αρχηγός του είναι πρωθυπουργός, η πιθανότητα σχηματισμού νέας κυβέρνησης με την εμπιστοσύνη της βουλής είναι ανύπαρκτη και η διαδικασία πηγαίνει αμέσως στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών για να ανιχνευθεί η πιθανότητα σχηματισμού οικουμενικής κυβέρνησης ή αν αυτό δεν επιτευχθεί εκλογικής κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον πρόεδρο ενός ανωτάτου δικαστηρίου, όπως τον Σεπτέμβριο του 2015. Με άλλα λόγια δηλαδή η παραίτηση κυβέρνησης όταν ο πρωθυπουργός είναι αρχηγός του πλειοψηφούντος

κοινοβουλευτικά κόμματος, ισοδυναμεί με διάλυση της βουλής με κυβερνητική πρωτοβουλία.

Στην ατομική παραίτηση πρωθυπουργού, αν αυτός ανήκει στο απόλυτα κοινοβουλευτικά πλειοψηφούν κόμμα, τότε το κόμμα έχει τη δυνατότητα, αριθμητικά, αν το θέλει, να συνεχίσει να κυβερνά αναδεικνύοντας ένα νέο πρόσωπο για πρωθυπουργό. Βάσει του άρθρου 38 παρ.2 εδ. α' η κοινοβουλευτική ομάδα προτείνει, δεσμευτικά, στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας νέο πρωθυπουργό εντός 3 ημερών από την παραίτηση του προηγούμενου. Αυτή η διαδικασία ακολουθείται αν ο παραιτούμενος πρωθυπουργός παραμένει πρόεδρος του κυβερνόντος κόμματος¹⁰⁵ (όπως το 1996 όπου ο Ανδρέας Παπανδρέου παρέμενε πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ και προτάθηκε βάσει της άνωθεν διαδικασίας ο Κώστας Σημίτης). Αν υπάρξει παραίτηση πρωθυπουργού ο οποίος δεν κατέχει την προεδρία του κυβερνόντος κόμματος (όπως θα συνέβαινε αν ο Σημίτης δεν εκλεγόταν πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ-είχε αναγγείλει ότι θα παραιτείτο από πρωθυπουργός), τότε εφαρμόζεται η παράγραφος 2 εδάφιο α' του άρθρου 37 του Συντάγματος και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας υποχρεούνται να διορίσει πρωθυπουργό το νέο αρχηγό του κυβερνόντος κόμματος χωρίς ανάμιξη της κοινοβουλευτικής ομάδας¹⁰⁶.

Ένα άλλο είδος διάλυσης της βουλής από την εκτελεστική εξουσία είναι η αποκαλούμενη κυβερνητική διάλυση στην οποία η διάλυση της βουλής γίνεται με σκοπό τη ανανέωση της λαϊκής εντολής μετά από πρόταση της κυβέρνησης που είχε λάβει ψήφο εμπιστοσύνης και τώρα επικαλείται την αντιμετώπιση εθνικού θέματος εξαιρετικής σημασίας. Σε

---

¹⁰⁵ Βλ.Α.Δημητρόπουλος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, Εκδ.Σάκκουλα, σελ.522.

¹⁰⁶ Το Νοέμβριο του 2011, αντί να ακολουθηθεί η συνταγματικά ενδεδειγμένη διαδικασία και ύστερα από την ατομική παραίτηση του πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου να προταθεί νέος πρωθυπουργός από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ, σχηματίστηκε η κυβέρνηση Παπαδήμου με υπόδειξη του προσώπου του πρωθυπουργού από αρχηγούς τριών κομμάτων (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΛΑΟΣ)..

τέτοια περίπτωση κατά τη μία άποψη, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί να αρνηθεί την πρόταση της κυβέρνησης για διάλυση της βουλής καθότι τη χάραξη της γενικής πολιτικής της χώρας και κατ' επέκταση τον χειρισμό των εθνικών θεμάτων της τον έχει η κυβέρνηση. Βέβαια η πρόκληση της διάλυσης της βουλής για τη αντιμετώπιση εθνικού θέματος από την κυβέρνηση αποτελεί και μια ομολογία αδυναμίας της συγκεκριμένης κυβέρνησης να ανταποκριθεί στο πολιτικό της σχέδιο ομολογώντας την κοινοβουλευτική της ανεπάρκεια και ελπίζοντας ότι μετά τις εκλογές θα επιστρέψει με ισχυρότερη και πιο συμπαγή κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Μια έτερη περίπτωση διάλυσης της βουλής την οποία και βιώσαμε στο πρόσφατο παρελθόν και συγκεκριμένα το Δεκέμβριο του 2014 είναι η αποκαλούμενη αυτόματη διάλυση της βουλής λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Όπως όλοι γνωρίζουμε το Σύνταγμά μας περιέχει την πρωτοφανή διάταξη αν δεν συγκεντρωθούν τα $\frac{2}{3}$ κατά την τρίτη ψηφοφορία για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας να διαλύεται άμεσα και υποχρεωτικά η βουλή.

Τέλος, έχουμε την περίπτωση διάλυσης της βουλής διότι δεν καθίσταται δυνατός ο σχηματισμός που να έχει την εμπιστοσύνη της. Εδώ διακρίνουμε την υποπερίπτωση κατά την οποία αμέσως μετά από βουλευτικές εκλογές η βουλή διαλύεται γιατί δεν καθίσταται δυνατός ο σχηματισμός κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της, όπως συνέβη στις εκλογές του Μαΐου του 2012 και την υποπερίπτωση κατά την οποία μετά από παραίτηση ή καταψήφιση της κυβέρνησης δεν καθίσταται δυνατός ο σχηματισμός νέας κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της βουλής κατά το άρθρο 38 παρ.1 του Συντάγματος, κάτι που συνέβη τον Αύγουστο του 2015 στη χώρα μας ύστερα από την παραίτηση Τσίπρα και την αδυναμία σχηματισμού νέας κυβέρνησης από την τότε κοινοβουλευτική σύνθεση¹⁰⁷.

---

¹⁰⁷ Βλ.Κ.Μαυριάς, ο.π., σελ.741.

Αξιοσημείωτο είναι ότι έχουμε και περίπτωση δυνατότητας να αποφασίζει μόνη της η βουλή την αυτοδιάλυσή της πριν τη λήξη της βουλευτικής περιόδου όπως αναφέρεται στο άρθρο 29 παράγραφο 2 του αυστριακού συντάγματος.

Τέλος, να πούμε, ότι σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές δημοκρατίες αλλά και στην Ιαπωνία (Σύνταγμα 1946) δίνεται η δυνατότητα στην κυβέρνηση που έχασε την εμπιστοσύνη της βουλής και δεν παραιτείται να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές. Πολλά συντάγματα θεωρούν την εξουσία διάλυσης της βουλής από τον πρόεδρο το απόλυτο μέσο που πρέπει να χρησιμοποιείται σπάνια για σοβαρές μόνο διαμάχες μεταξύ νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας. Στο Ουγγρικό και Σλοβακικό Σύνταγμα έχει τόσες περιοριστικές προϋποθέσεις που το καθιστά σχεδόν αδύνατο. Στην Ουγγαρία απαιτούνται τουλάχιστον 4 προτάσεις δυσπιστίας τον τελευταίο χρόνο και στη Σλοβακία τουλάχιστον 3 προτάσεις δυσπιστίας τους τελευταίους 6 μήνες. Το Ρουμανικό Σύνταγμα απαγορεύει τη λύση του κοινοβουλίου κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών της θητείας του προέδρου, ενώ ο Ούγγρος πρόεδρος μπορεί να προβεί στη διάλυση της βουλής μόνο δύο φορές στην κάθε θητεία του και ο Ρουμάνος ομόλογός του μία φορά το χρόνο. Όλα τα συντάγματα υποχρεώνουν το πρόεδρο της δημοκρατίας να διαβουλευθεί πριν τη διάλυση με όλες τις πολιτικές δυνάμεις.

ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ - ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η εκλογίκευση του κοινοβουλευτικού συστήματος μπορούμε να πούμε ότι επιτυγχάνεται και με την -πολύ συμπαγή πλην λίγων εξαιρέσεων- κομματική πειθαρχία που έχει εντυπωθεί αρκετά στην ελληνική πολιτική συνείδηση. Εδώ μπορεί να γίνει πολύς λόγος για της αλληλοεξάρτηση βουλευτή και κόμματός του αφού παρατηρούμε ότι ο

βουλευτής χρειάζεται το κόμμα του για να εκλεγεί αφού χωρίς αυτό είναι αδύνατο ενώ το κόμμα χρειάζεται την ψήφο εμπιστοσύνης του βουλευτή του. Βασικό μέσο <<εκβιασμού>> βουλευτών <<επικίνδυνων>> για καταψήφιση είναι η απειλή πρόωγων εκλογών και η μη συμμετοχή τους στις νέες λίστες υποψηφίων βουλευτών. Δυστυχώς, προτιμούνται τέτοιες πρακτικές που υποβαθμίζουν τον ρόλο του κυβερνητικού βουλευτή αφού η εσωκομματική δημοκρατία στα ελληνικά κόμματα υπολειτουργεί. Το φαινόμενο αυτό του υπερκερασμού της νομοθετικής εξουσίας από την εκτελεστική ήταν ακόμη πιο έντονο τη δεκαετία του 80 όταν το εκλογικό σύστημα έδινε τη δυνατότητα στον αρχηγό του κόμματος να καταρτίζει τις λίστες των υποψηφίων βουλευτών κατα σειρά εκλογιμότητας καταργώντας τον σταυρό προτίμησης. Σήμερα αυτό ισχύει στην περίπτωση που οι δύο εκλογικές αναμετρήσεις απέχουν μεταξύ τους λιγότερο από 18 μήνες με το πολύ πρόσφατο παράδειγμα, στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015 , να μας δείχνει πώς από τον πρόεδρο του κυβερνώντος κόμματος (ΣΥΡΙΖΑ) καταρτίζεται μια πιστή, συμπαγής και σχετικά ελεγχόμενη κοινοβουλευτική ομάδα.

Ο ιδιότυπος εκλογικός νόμος που ισχύει στη χώρα μας (ενισχυμένη αναλογική που μοιράζει τις 260 έδρες αναλογικά στα κόμματα και πριμοδοτεί με τις υπόλοιπες 40 τον πρωτεύσαντα κομματικό σχηματισμό μειώνοντας δραστικά τις έδρες της αντιπολίτευσης) κινείται και αυτός στη λογική του εκλογικευμένου κοινοβουλευτισμού.

Στη Γαλλία, η εκλογίκευση μέσω της εκλογικής νομοθεσίας που βοηθούσε τη σταθερότητα της κυβέρνησης γινόταν μέσω της ενίσχυσης του πλειοψηφούντος κόμματος, όπως ήταν το σύστημα αναλογικής εκπροσώπησης της 4ης δημοκρατίας που πολλαπλασίαζε την εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο των μικρών κομμάτων. Στην 5η δημοκρατία το δύο γύρων πλειοψηφικό σύστημα βοηθά στη δημιουργία βολικών πλειοψηφιών για το νικηφόρο συνασπισμό.

Στην ίδια λογική εντάσσεται και το γεγονός ότι για να ενεργοποιηθεί ο θεσμός του δημοψηφίσματος (άρθρο 44 παράγραφος 2 Συντάγματος) απαιτείται κυβερνητική έγκριση.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Η εξέλιξη του πολιτεύματος και του κοινοβουλευτικού συστήματος συμβαδίζουν. Είναι η μετάβαση από την κλασική στη σύγχρονη κομματική δημοκρατία που προκάλεσε τη μεταβολή του κοινοβουλευτικού συστήματος. Η εξέλιξη των κοινωνικοπολιτικών

συνθηκών οδήγησε στη σύγχρονη εποχή. Η κρίση του αντιπροσωπευτισμού ήταν παράλληλα και κρίση του κοινοβουλευτισμού.

Υπήρξε μια σταδιακή συνειδητοποίηση ότι η ουσιαστική πολιτική τομή είναι μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης και όχι μεταξύ κυβέρνησης και βουλής¹⁰⁸.

Ο εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός επιδιώκει τη σταθερότητα με κάθε τίμημα. Η ολοκληρωτική αναποτελεσματικότητα των διατάξεων που είχαν ως στόχο την επίτευξη μεγαλύτερης κυβερνητικής σταθερότητας σηματοδότησε την αποτυχία του εκλογικευμένου κοινοβουλευτικού συστήματος. Κλασικό παράδειγμα τέτοιας αποτυχίας αποτέλεσε το Γαλλικό Σύνταγμα του 1946, όπου οι δυο βασικές διατάξεις εκλογίκευσης αύξησαν την κυβερνητική αστάθεια.

Η πολιτική πρακτική έδειξε ότι μια κυβέρνηση που δεν συγκεντρώνει υπέρ της την απόλυτη πλειοψηφία του κοινοβουλίου και διατηρείται στην εξουσία με μηχανισμούς νομικού καταναγκασμού δεν μπορεί να μακροημερεύσει αφού δεν έχει τα μέσα για να εφαρμόσει και να υλοποιήσει την πολιτική της¹⁰⁹.

Η εμπειρία από την πολιτική πρακτική των εκλογικευμένων κοινοβουλευτικών συστημάτων αποδεικνύει ότι οι μηχανισμοί εκλογίκευσης είτε δεν χρησιμεύουν καθόλου αν οι κυβερνήσεις στηρίζονται σε πραγματικές πλειοψηφίες είτε αποδεικνύονται αναποτελεσματικοί όταν προστρέχουν σ' αυτούς ενώ όμως παράλληλα γινόμαστε μάρτυρες του θλιβερού αντιδημοκρατικού φαινομένου της αποδυνάμωσης του ρόλου της βουλής υπέρ της κυβέρνησης.

Πολλές φορές μία κυβέρνηση κρίνει ότι πρέπει να παραιτηθεί άσχετα από τις συνταγματικές διατυπώσεις επειδή απλά θεωρείται ότι στερείται συνοχής και πολιτικής νομιμοποίησης ώστε να εφαρμόσει το

---

¹⁰⁸ Βλ.Ε.Βενιζέλος, ο.π., σελ.310.

¹⁰⁹ Βλ.Η.Νικολόπουλος, ο.π., σελ.22.

πρόγραμμά της¹¹⁰. Στην χώρα μας πάντως οι κυβερνήσεις σχεδόν πάντα, στηρίζονταν σε πραγματικές πλειοψηφίες.

Επίσης, ο εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός ναι μεν χαρίζει μια φαινομενική αν και άκρως εύθραυστη κυβερνητική σταθερότητα, όμως συμβάλλει σε φαινόμενα κυβερνητικής ασυδοσίας και ατιμωρησίας τα οποία με τη σειρά τους, ίσως πιο μακροπρόθεσμα, οδηγούν σε πολιτική αποσταθεροποίηση, φαινόμενο που εξ' αρχής προσπαθούσαμε να αποφύγουμε. Μια από τις ρίζες της πρωτοφανούς πολιτικοκοινωνικοοικονομικής κρίσης που μαστίζει εδώ και μια πενταετία τη χώρα μας είναι αυτός ο φαύλος κύκλος μη ελέγχου και μη κυρώσεων. (Εξεταστικές επιτροπές αγόμενες και φερόμενες από την κυβέρνηση, νόμος περι ευθύνης υπουργών κτλ)

Σχετικά με τις διαδικασίες ψήφισης κατεπειγόντων ή επείγοντος χαρακτήρα νομοσχεδίων, να πούμε ότι θεωρούμε ανησυχητικό την την βαθμιαία αύξηση της χρήσης αυτών των διαδικασιών από την εκάστοτε κυβέρνηση. Σίγουρα βέβαια είναι προτιμότερες από τις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου αλλά δεν παύουν να πλήττουν τη δημοκρατική λειτουργία της βουλής και την ποιότητα του νομοθετικού έργου αφού σε λίγες ώρες δεν προλαβαίνουν να ενημερωθούν οι βουλευτές και να αποκτήσουν στέρεη γνώμη. Οποιαδήποτε δημόσια διαβούλευση απουσιάζει όπως απουσιάζει και η προβλεπόμενη γνωμοδότηση της οικονομικής και κοινωνικής επιτροπής ενώ η έκθεση κοστολόγησης του γενικού λογιστηρίου του κράτους και η έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών του νόμου κινδυνεύουν να είναι πλημμελείς.

Η μείωση των περιπτώσεων των διαδικασιών αυτών είναι απαραίτητη αλλά πέραν αυτού, υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης των διαδικασιών αυτών στην κατεύθυνση της αύξησης των ημερών συζήτησης, της εγκαίρτερης και καλύτερης ενημέρωσης των βουλευτών από τους αρμόδιους υπουργούς κá.

---

¹¹⁰ Βλ.Η.Νικολόπουλος, ο.π., σελ.23.

Επί μέρους ρυθμίσεις όπως ο περιορισμός που έχουν οι βουλευτές στο να εισάγουν προς ψήφιση νομοσχέδια δημοσιονομικών επιπτώσεων κρίνεται λογικό αφού τους απαλλάσσει από τις συντεχνιακές πιέσεις της κάθε κοινωνικής ομάδας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Άρθρο 73

1. Το δικαίωμα πρότασης νόμων ανήκει στη Βουλή και στην Κυβέρνηση.

2. Νομοσχέδια που αναφέρονται οπωσδήποτε στην απονομή σύνταξης και στις προϋποθέσεις της υποβάλλονται μόνο από τον Υπουργό Οικονομικών ύστερα από γνωμοδότηση του Ελεγκτικού Συνεδρίου· αν πρόκειται για συντάξεις που επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, υποβάλλονται από τον αρμόδιο Υπουργό και τον Υπουργό Οικονομικών. Τα νομοσχέδια για συντάξεις πρέπει να είναι ειδικά· δεν επιτρέπεται, με ποινή την ακυρότητα, να αναγράφονται διατάξεις για συντάξεις σε νόμους που αποσκοπούν στη ρύθμιση άλλων θεμάτων.
3. Καμία πρόταση νόμου ή τροπολογία ή προσθήκη δεν εισάγεται για συζήτηση, αν προέρχεται από τη Βουλή εφόσον συνεπάγεται σε βάρος του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου δαπάνες ή ελάττωση εσόδων ή της περιουσίας τους, για να δοθεί μισθός ή σύνταξη ή γενικά όφελος σε κάποιο πρόσωπο.
4. Είναι όμως παραδεκτή τροπολογία η προσθήκη που την υποβάλλει αρχηγός κόμματος ή εκπρόσωπος ομάδας κατά τους ορισμούς της παραγράφου 3 του άρθρου 74, όταν πρόκειται για νομοσχέδια που αφορούν την οργάνωση των δημόσιων υπηρεσιών και των οργανισμών δημοσίου ενδιαφέροντος, την υπηρεσιακή γενικά κατάσταση των δημόσιων υπαλλήλων, των στρατιωτικών και των οργάνων των σωμάτων ασφαλείας, των υπαλλήλων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και δημοσίων γενικά επιχειρήσεων.
5. Νομοσχέδιο με το οποίο επιβάλλονται τοπικοί ή ειδικοί φόροι ή βάρη οποιασδήποτε φύσης υπέρ οργανισμών ή νομικών προσώπων δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου πρέπει να προσυπογράφεται και από τους Υπουργούς Συντονισμού και Οικονομικών.

Άρθρο 37

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει τον Πρωθυπουργό και, με πρότασή του, διορίζει και παύει τα λοιπά μέλη της Κυβέρνησης και τους Υφυπουργούς.
2. Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει στον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει τη σχετική πλειοψηφία διερευνητική εντολή για να διακριβωθεί η δυνατότητα σχηματισμού Κυβέρνησης που να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της Βουλής.
3. Αν δεν διαπιστωθεί αυτή η δυνατότητα, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει διερευνητική εντολή στον αρχηγό του δεύτερου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος και εάν δεν τελεσφορήσει κι αυτή, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δίνει διερευνητική εντολή στον αρχηγό του τρίτου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος. Κάθε διερευνητική εντολή ισχύει για τρεις ημέρες. Αν οι διερευνητικές εντολές δεν τελεσφορήσουν, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας καλεί τους αρχηγούς των κομμάτων και, αν επιβεβαιωθεί η αδυναμία σχηματισμού Κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, επιδιώκει το σχηματισμό Κυβέρνησης από όλα τα κόμματα της Βουλής για τη διενέργεια εκλογών και σε περίπτωση αποτυχίας αναθέτει στον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Αρείου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου το σχηματισμό Κυβέρνησης, όσο το δυνατόν ευρύτερης αποδοχής, για να διενεργήσει εκλογές, και διαλύει τη Βουλή.
4. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ανατίθεται, σύμφωνα με τις προηγούμενες παραγράφους, εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης ή διερευνητική εντολή σε αρχηγό κόμματος, αν το κόμμα δεν έχει αρχηγό ή εκπρόσωπο, ή αν ο αρχηγός ή ο εκπρόσωπος του δεν έχει εκλεγεί βουλευτής, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δίνει την εντολή σ' αυτόν που προτείνει η κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος. Η

πρόταση για την ανάθεση εντολής γίνεται μέσα σε τρεις ημέρες από την ημέρα που ο Πρόεδρος της Βουλής ή ο αναπληρωτής του ανακοινώνει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας τη δύναμη των κομμάτων στη Βουλή· η ανακοίνωση αυτή γίνεται πριν από κάθε ανάθεση εντολής.

Άρθρο 38

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απαλλάσσει από τα καθήκοντά της την Κυβέρνηση, αν αυτή παραιτηθεί, καθώς και αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της κατά το άρθρο 84. Στις περιπτώσεις αυτές εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 37. Αν ο Πρωθυπουργός της παραιτούμενης Κυβέρνησης είναι αρχηγός ή εκπρόσωπος κόμματος που διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών, εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξη του άρθρου 37 παράγραφος 3 εδάφιο γ'.
2. Αν ο Πρωθυπουργός παραιτηθεί, εκλείψει ή αδυνατεί για λόγους υγείας να ασκήσει τα καθήκοντά του, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει Πρωθυπουργό αυτόν που προτείνει η κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος στο οποίο ανήκει ο απερχόμενος Πρωθυπουργός, εφόσον αυτό διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Η πρόταση γίνεται το αργότερο σε τρεις ημέρες από την παραίτηση ή την έκλειψη του Πρωθυπουργού ή από τη διαπίστωση της αδυναμίας του να ασκήσει τα καθήκοντά του. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών, εφαρμόζεται αναλογικά η παράγραφος 4 και στη συνέχεια το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2 και η παράγραφος 3 του προηγούμενου άρθρου. Η αδυναμία του Πρωθυπουργού να ασκήσει τα καθήκοντά του για λόγους υγείας διαπιστώνεται από τη Βουλή με ειδική απόφασή της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, ύστερα από πρόταση της κοινοβουλευτικής ομάδας

του κόμματος στο οποίο ανήκει ο Πρωθυπουργός, εφόσον αυτό διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Σε κάθε άλλη περίπτωση η πρόταση υποβάλλεται από τα δύο πέμπτα τουλάχιστον του όλου αριθμού των βουλευτών. ωστόσο διοριστεί ο νέος Πρωθυπουργός τα καθήκοντα του Πρωθυπουργού ασκεί ο πρώτος κατά σειρά Αντιπρόεδρος και εφόσον δεν έχουν διοριστεί Αντιπρόεδροι ο πρώτος κατά σειρά Υπουργός.

Άρθρο 41

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διαλύσει τη Βουλή, αν έχουν παραιτηθεί ή και καταψηφιστεί από αυτή δύο Κυβερνήσεις και η σύνθεσή της δεν εξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα. Οι εκλογές ενεργούνται από την Κυβέρνηση που έχει την εμπιστοσύνη της διαλυόμενης Βουλής. Σε κάθε άλλη περίπτωση εφαρμόζεται αναλόγως το τρίτο εδάφιο της παραγράφου 3 του άρθρου 37.
2. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει τη Βουλή με πρόταση της Κυβέρνησης που έχει λάβει ψήφο εμπιστοσύνης, για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας. Αποκλείεται η διάλυση της νέας Βουλής για το ίδιο θέμα.
3. Το διάταγμα διάλυσης της Βουλής, προσυπογραμμένο στην περίπτωση της προηγούμενης παραγράφου από το Υπουργικό Συμβούλιο, πρέπει να περιλαμβάνει συγχρόνως την προκήρυξη εκλογών μέσα σε τριάντα ημέρες και τη σύγκληση της νέας Βουλής μέσα σε άλλες τριάντα ημέρες από τις εκλογές.
4. Η Βουλή που εκλέχθηκε μετά τη διάλυση της προηγούμενης δεν μπορεί να διαλυθεί πριν περάσει ένα έτος αφότου άρχισε τις εργασίες της, εκτός από τις περιπτώσεις του άρθρου 37 παράγραφος 3 και της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού.
5. Η Βουλή διαλύεται υποχρεωτικά στην περίπτωση του άρθρου 32 παράγραφος 4.

Άρθρο 84

1. Η Κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής. Μέσα σε δεκαπέντε ημέρες από την ορκωμοσία του Πρωθυπουργού, η Κυβέρνηση υποχρεούται να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής και μπορεί να τη ζητεί και οποτεδήποτε άλλοτε. Η Βουλή, αν έχουν διακοπεί οι εργασίες της κατά το σχηματισμό της Κυβέρνησης, καλείται μέσα σε δεκαπέντε ημέρες να αποφανθεί για την πρόταση εμπιστοσύνης.
2. Η Βουλή μπορεί με απόφασή της να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση ή από μέλος της. Πρόταση δυσπιστίας μπορεί να υποβληθεί μόνο μετά την πάροδο εξαμήνου αφότου η Βουλή απέρριψε πρόταση δυσπιστίας. Η πρόταση δυσπιστίας πρέπει να είναι υπογραμμένη από το ένα έκτο τουλάχιστον των βουλευτών και να περιλαμβάνει σαφώς τα θέματα για τα οποία θα διεξαχθεί η συζήτηση.
3. Κατ' εξαίρεση μπορεί να υποβληθεί πρόταση δυσπιστίας και πριν από την πάροδο εξαμήνου, αν είναι υπογραμμένη από την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.
4. Η συζήτηση για την πρόταση εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας αρχίζει μετά δύο ημέρες από την υποβολή της σχετικής πρότασης, εκτός αν η Κυβέρνηση, σε περίπτωση πρότασης δυσπιστίας, ζητήσει να αρχίσει αμέσως η συζήτηση, η οποία δεν μπορεί να παραταθεί πέρα από τρεις ημέρες από την έναρξή της.
5. Η ψηφοφορία για την πρόταση εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας διεξάγεται αμέσως μόλις τελειώσει η συζήτηση, μπορεί όμως να αναβληθεί για σαράντα οκτώ ώρες, αν το ζητήσει η Κυβέρνηση.
6. Πρόταση εμπιστοσύνης δεν μπορεί να γίνει δεκτή, αν δεν εγκριθεί από την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών, η οποία όμως δεν επιτρέπεται να είναι κατώτερη από τα δύο πέμπτα του όλου αριθμού των βουλευτών. Πρόταση δυσπιστίας γίνεται δεκτή,

μόνο αν εγκριθεί από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

7. Κατά την ψηφοφορία για τις πιο πάνω προτάσεις ψηφίζουν οι Υπουργοί και Υφυπουργοί που είναι μέλη της Βουλής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

1. Βενιζέλος Ευάγγελος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, εκδόσεις Σάκκουλα Αντ. 2008
2. Δημητρόπουλος Ανδρέας, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, εκδόσεις Σάκκουλα, 2011
3. Δημητρόπουλος Ανδρέας, Η γένεση του κοινοβουλευτικού συστήματος και η ανάδειξη της κυβέρνησης, εκδόσεις Σάκκουλα Αντ, 1990
4. Διαμαντόπουλος Θανάσης, Τα πολιτικά καθεστώτα - Δημοκρατίες και Απολυταρχίες: Οι γρίφοι της ιστορίας, εκδόσεις Παπαζήση 2008
5. Διαμαντόπουλος Θανάσης, Η ελληνική πολιτική ζωή του 20ου αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1997
6. Διαμαντόπουλος Θανάσης, Το κομματικό φαινόμενο, εκδόσεις Παπαζήση, 1993
7. Καράκωστας Βελισσάριος, Το σύνταγμα - Ερμηνευτικά σχόλια - Νομολογία, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2006
8. Μαυριάς Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002
9. Νικολόπουλος Ηλίας, ο εκλογικευμένος κοινοβουλευτισμός, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Παντείου, 1992
10. Νικολόπουλος Ηλίας, Θεσμοί λαϊκής, νομοθετικής, συνταγματικής πρωτοβουλίας, εκδόσεις Σάκκουλα, 1997

11. Παντελής Αντώνης, εγχειρίδιο Συνταγματικού δικαίου - βασικές έννοιες - συνταγματική ιστορία - οργάνωση του κράτους, εκδόσεις Λιβάνη, 2007
12. Παπαγελάς Αλέξης, ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, εκδόσεις Εστία, 1997
13. Ραΐκος, Συνταγματικό Δίκαιο - οργανωτικό μέρος 2, εκδόσεις Σάκκουλα, 2012
14. Hague and Harrop, Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση, εκδόσεις Κριτική, 2011

Ξενογλώσση

1. A. Cole, P. Gales, J. Levi, Developments in french politics 4, publishing Palgrave Macmillan , 2008
2. S. Brouard, O. Costa, T. Kuning. The europeanization of domestic legislatures- The empirical implication of Delor's myth in 9 countries, publishing Springer, 2012
3. P. Ziegenhein, The indonesian parliament and democratization, publishing Iseas, 2008
4. W. Sadurski, Constitutionalism and the enlargement of Europe, publishing Oxford press , 2012
5. S. Frankowski, Legal reform in post communist Europe- The view from within, publishing Martinus Nijhoff, 1995

Άρθρα

1. Στρατηλάτης Κώστας, Περι συνταγματικότητας και πρότασης δυσπιστίας, www.tvxs.gr

2. E. Grossman, The french 'guillotine' procedure - rationalized parliamentarism gone mad.